

ČAS

REVIJA LEONOVE DRUŽBE

Letnik XXXIV

III-IV

1939-1940

V S E B I N A

I. F.: Prva okrožnica Plja XII. (str. 97) — Dr. Anton Trstenjak: Filozofija „smrtonosne bolezni“ (str. 99) — Dr. Ivan Ahčin: Korporativizem (str. 110) — Dr. Lambert Ehrlich: Razvojna teorija (str. 130) — Ruda Jurčec: Vojna si išče obseg in cilje (str. 139) — Obzornik: Akademski kulturno-socialni teden SKAD Zarje v Bohinju (str. 148) — Ocene (str. 151) — Zapiski: Načrtno ali uravnava narodno gospodarstvo (str. 164)

»Čas«, revija Leonove družbe v Ljubljani, izhaja vsak mesec razen v avgustu in septembru. Uredništvo si pridržuje pravico tuintam združiti dve številki.

Naročnina: 60 Din za Jugoslavijo, 70 Din za inozemstvo letno. Za dijake velja znižana cena 40 Din, ako se jih naroči vsaj pet na skupen naslov.

Uredništvo: Dr. Janz F a b i j a n, univ. prof., Ljubljana, Tyrševa c. 17/III., dr. Ivan A h č i n, glavni urednik »Slovenca«, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna in dr. Stanko G o g a l a, prof. na drž. učiteljskiču v Ljubljani.

Uprava: Ljubljana, Miklošičeva cesta 7/I. (Prosvetna zveza); telefon št. 28-58.

Račun pri Poštni hranilnici, podružnici v Ljubljani, št. 10.433 (lastnica računa Leonova družba v Ljubljani).

Odgovornost pred oblastjo: Prof. dr. Fabijan za uredništvo, ravnatelj Jože Kramarič za Jugoslovansko tiskarno.

Ponatisakanje razprav je dovoljeno samo s privolitvijo uredništva in z navedbo vira.

Prva okrožnica Pija XII.

I. F.

Dne 20. oktobra 1939 je izdal papež Pij XII. svojo prvo okrožnico »Summi Pontificatus«. Ta okrožnica pomeni program življenjskega dela in prizadevanja sedanjega papeža. Razodeva nam cilj, ki si ga je postavil kot Kristusov namestnik na zemlji za katoliški svet in vse sodobno človeštvo. Prizadevanje za trajni mir, ki ga današnji svet najbolj potrebuje, si je določil za prvo nalogo. Kot namestnik Kristusa Odrešenika in Zveličarja človeka in človeštva se Pij XII. zaveda, da je njegova prva naloga oznanjati Kristusa učlovečeno božjo Besedo, njegov evangelij miru in na ta način polagati temelje resničnega miru na svetu. Zaveda se silne odgovornosti, da to nalogo vrši, da daje pričevanje resnici, in sicer opportune vel inopportune, prilično ali neprilično. Zavest, da je namestnik Odrešenika in Zveličarja in kot tak vrši vrhovno oblast v krščanstvu v blagor vsega človeštva, mu pa budi in ohranja tudi veliko očetovsko ljubezen in usmiljenje, ki spremlja vse njegovo pričevanje resnice. Veritatem in caritate facientes (Ef. 4, 15). Resnica in ljubezen sta vodilni gesli tudi v vsej njegovi okrožnici. Če motrimo osebnost sedanjega papeža, pa moramo tudi ugotoviti, da more bolj kot kdo božji resnici in ljubezni, katere zastopnik je, dati tisti aktualni izraz in obliko, ki njegovi besedi da tak silen odmev, kator ga je vprav prva njegova okrožnica imela. Papež danes tudi vidno predstavlja le duhovno moč. Nikake fizične sile nima, ki bi zajamčila razširjenje in učinkovitost njegovih naukov in smernic ter jih uveljavila v svetu in vzpostavila novi red. Težnje političnih oblasti so ali brezbrizne ali pa naravnost nasprotne temu uveljavljanju. Apel papeževih izjav more vplivati le na zdrav človeški čut in pa na krščansko mišljenje, v kolikor je še ostalo v vodilnih plasteh in ljudskih masah. A prav zaradi tega svojega položaja kot popolnoma neodvisna, nad vsemi razmerami vzvišena duhovna sila more papež bolj kot kdo drugi spoznavati razmere, kakršne dejansko so in pa v njihovi notranji zvezi, more pa jih tudi nepristransko brez političnih interesov presoati edinole po večno in splošno veljavnih normah Kristusovega evangelija. Tako vpliva okrožnica sv. očeta po svojih popolni objektivnosti nasproti vsem narodom in državam. V zavesti, da vrši poslanstvo Kristusovo, se zato tudi ne plaši pred možnostjo, ki jo

potrjujejo že mnogotera pretekla izkustva, da bi izjave okrožnice nekateri razlagali napačno ali jih zavračali.

Kot temeljno zlo, ki je začetek vsega drugega zla, označuje papež, da so Kristus, zakon njegove resnice in zapovedi njegove ljubezni premnoži pregnali iz življenja. Zato so zapadli v tako strašno bedo, v kateri se sodobni svet nahaja. Temeljno sredstvo za izhod iz te dobe je torej, da se poedinci in celotna družba vrne zopet nazaj h krščanski postavi resnice in ljubezni. Zdi se, da je danes objela svet tema, za katero simbolično veljajo besede, ki se nanašajo na Kristusovo smrt: In tema je nastala po vsej zemlji, ko je bil Kristus križan. Strupeni sadovi in neizmerne poplave zmot in zablod so tako dozoreli, da je danes pogubnost teh zmot kar naravnost čutno zaznatna in vidna. Morebiti bo prav to stanje za mnoge, ki niso do vzetni za umske razloge, nagib, da se je treba vrniti nazaj k vrednotam resnice, pravice in ljubezni, kakor jih krščanstvo oznanja, in po njih priti do zaželjenega miru.

Osnovna resnica, ki jo papež oznanja v tej okrožnici in ki mora oživeti v dušah ljudi in zbuditi tudi čustva ljubezni, je resnica o enotnosti človeškega rodu zaradi skupnega izvora vsega človeštva in zaradi enega Odrešenika človeškega rodu. Le v luči te ideje more ostati upravičena ljubezen do lastnega naroda, do njegovih svojiskih pravic in lastnosti, do njegovega posebnega bogohotene poslanstva v pravih mejah, da ne zaide v nebrzdan nacionalni egoizem. Prav tako upravičena ljubezen do domovine le združena s to idejo v enotnosti človeškega rodu more težiti na pravičen način za svojim napredkom. Zato pa morajo narodi in države priznati v prvi vrsti najvišji splošno veljavni moralni zakon in vse svoje postave in zakone spraviti v soglasje s tem zakonom. Priznati morajo pravice, ki jih ima od Boga človeška osebnost, pravice in pomen, ki ga ima v človeškem sožitju družina kot celica človeškega rodu. Spoštovati morajo pravico vesti poedinca in družbe, da priznavajo in častijo svojega Stvarnika in Odrešenika. Tudi mednarodni red mora izvirati iz spoštovanja vrhovnega moralnega zakona pravičnosti in ljubezni. Sicer novi red, ki bi po tej strašni vojni nastal, ne bo prinesel človeštvu zaželjenega miru in sreče. Angel pravice mora pregnati demona nasilja. Od apostolskega mišljenja in dela duhovnikov in laikov pričakuje sv. oče obnove poedincev, družine in družbe, in poziva vse katoličane, posebno tudi otroke k neprestani molitvi, da mine ta strašna ura teme in se neha gorje, ki je nekatere narode že v taki meri zadelo.

O mislih in smernicah prve okrožnice Pija XII. bomo v »Času« še razpravljali, saj je v kratki razpravi nemožne izčrpati njeno duhovno, za vse človeštvo v današnjem usodnem položaju tako neobhodno potrebno bogastvo.

Filozofija „smrtonosne bolezni“.

Dr. Anton Trstenjak.

(Konec.)

3. »Bogovom se mrači.«

Najpristnejši izraz eksistencialnega mišljenja in najširšo popularizacijo eksistencialne filozofije nam predstavlja Rosenbergov mit 20. stoletja, entuziastična ideologija nemškega narodnega socializma. Tu nas ne zanima ta nazor v celoti, marveč samo njegovo zgolj teoretično »filozofsko jedro«, ki ni nikjer niti v Rosenbergovi knjigi sistematično podano in je zato tudi sodobnosti večinoma popolnoma neznano. Saj utegne celo marsikoga, ki je Alfr. Rosenbergovo delo¹ že prebral, osupniti trditev, da bi filozofsko ozadje tega dela tvorila eksistencialna filozofija, ko pa vendar v vsej knjigi niti enkrat tega imena ne srečamo. Toda to je le prvi povprečni vtis. Že nekoliko točnejša primerjava med eksistencialno filozofijo in filozofskimi osnovami Rosenbergovega »mita« nam takoj razodene presenetljivo sličnost, da, istost mišljenja in nazorov med obema. Ne gre nam tu, da bi raziskovali in ugotavljali medsebojne vzročne zveze, saj smo videli, da tudi med Kierkegaardom in Nietzschejem ni vzročne zveze, in vendar sta vsak na svoj način predhodnika eksistencialne filozofije in utemeljitelja eksistencialnega mišljenja. Odločilne važnosti pa je enostavno dejstvo sličnosti mišljenja in nazorov, ki nam neizpodbitno dokazuje vsaj eno, za nas edino merodajno in nadvse zanimivo okoliščino, namreč da je ves sodobni zapad v zadnjih desetletjih dejanski živel v duhu eksistencialnega mišljenja. Razlika je samo v vprašanju, v čem vidi kdo zadnjo konkretno določitev eksistence. Da pa je ozadje Rosenbergovi filozofiji iskati predvsem v eksistencialnih nazorih, za to nam daje najboljši dokaz avtor sam, ki mu je Friedrich Nietzsche s svojo filozofijo profet, predhodnik njegovega mita (530). Podrobnejša analiza njegovega filozofskega jedra pa nam bo z nedvomnostjo pokazala, da imamo pri njem opraviti s posebnim tipom eksistencialne filozofije, ki se včasih naravnost ujema z Jaspersovo filozofijo in ki ima zaporedoma vse orisane znake eksistencialnih filozofov s to edino razliko, da je Nietzscheju eksistenca najvišja norma kot življenje in da ostane Jaspers pri zgolj abstraktnem pojmu eksistence, ki ga Rosenberg zamenja s pojmom »nordijske krvi«.

Predvsem je to filozofija s prvenstvom dejanja pred besedo in volje pred razumom. Faustov uporni vzklik: v začetku je bilo dejanje, do sedaj še ni dobil tako verne uresničitve in zgodovinske poglobitve kakor prav tu. Človek v začetku ni filozofiral (130), na-

¹ Der Mythos des 20. Jahrhunderts, 41—42, München 1934.

sprotno njegovo bistvo je »dinamika notranjega in zunanjega življenja« (130). V začetku ni bila Beseda, po kateri bi šele pozneje bilo »vse narejeno, kar je narejenega« (Jan 1, 1 sl.), kajti stvarjenje iz nič je za Rosenberga »smešna misel« (248), »monstrozno osnovno pravilo« (249). Bistvo sveta torej ni pred njegovim bivanjem kot posebna ideja v Besedi (Logosu), ki je Bog, marveč bivanje sveta je večno, »sile rase, duše in narave so večne predpostavke, so bivanje in življenje, iz katerih šele se razvije morala, vera, znanost itd., skratka ‚bistvo‘ (251)«. Šele človek s svojim dejanjem (die Tat) ustvarja na zemlji bistvo vere, umetnosti, znanosti itd. To človeško dejanje pa ni nič drugega kakor utešena, »sproščena volja« (317). Dejanje je »duševno oblikovana sila« (269). »Dejanje je za zapadnjaka izraz notranjega bistva in duševnega razvoja, brez zemeljskega namena, torej forma naše duševne dejavnosti. Če tej sledimo, šele potem živimo resnično na zemlji in za nekaj višjega« (271). Bistvo vsega človeškega prebivanja (Dasein) na zemlji je torej oblikovanje materije (ki izvira bodisi od zunaj ali od znotraj); to oblikovanje je bistveno volja, pa magari da nas vodi do svetnika, raziskovalca, misleca, državnika ali umetnika (316). Svet ni po Besedi iz nič nastal, »v začetku ni bil ‚nič‘ na svetu«, marveč kaos, zato svet ne potrebuje Stvarnika iz nič, marveč samo urejevalca kaosa, Bog ni Beseda-Stvarnik, marveč Volja-Vladar sveta (249 sl.). Ni razum ali beseda, marveč volja-dejanje je urejevalec sveta. »Razum je (v Kantovem smislu) čisto formalno, nevsebinsko orodje; njegova naloga obstaja samo v tem, da ustvarja vzročne zveze. Ako pa ga vidimo prestolovati kot zakonodajnega vladarja, potem pomeni to konec kulture (in sicer kot dokaz rasnega zastrupljenja) . . .« (137). Dejanje kot izraz volje je torej pred besedo ali razumom. Zato si prisvaja v tem smislu tudi Goethejeve besede: »Kjer manjkajo besede, tam govori dejanje«.² Dejanje je potèm takem tudi tu poseben izraz pri Jaspersu označene govornice brez besed, volje brez razuma. Ta postavka: bivanje pred bistvom, dejanje pred besedo, volja pred razumom pomeni »zadnji notranji bitni preobrat, kar si jih moremo misliti, je novo vstali mit našega življenja« (251).

Iz te temeljne postavke sedaj čisto logično sledi tudi oster odpor proti vsakemu racionalizmu in intelektualizmu. Zlasti proti abstraktnemu, umskemu filozofiranju, ki mu pomeni »čvekanje tisočletij« (241), čisto navadno novosholastiko (694), ki ni noben »polet duše« (694), marveč gola abstraktivna shematična magija katedrskih filozofov, ki jih zmerja s šolmaštri³ in z učenci Platona, ki mu je prototip odvrtnih intelektualistov (78 sl., 695). Ta upor se mu zdi upravičen

² »Wo die Worte fehlen, spricht die Tat.« L. c. 260.

³ Prim. 241, 247, 317, 692, 694.

ker »racionalizem preti, da nam uniči duše« (136), ker pristno življenje primitivnega človeka je bilo po racionalnih tezah in postavah spačeno (137), odtod ostro zavračanje Hegela in drugih idealistov (525 sl.) kakor pri Nietzscheju. Za izhodišče kakršnekoli možne metafizike in spoznavne teorije postavlja izrazit voluntarizem in dinamizem. »Statično« pojmovanje sveta in življenja je nepravilno, borba za bitje je edino pristno in tipično za dinamično-volitivno čutečega nordijca (134). Vse je dinamično-volitivno osnovano: bitje in resnica, bitna istinitost in pot do nje. Germanu je statičnost odvratna.

Metafizični prazakon vsega bitja in nastanka je dinamično-polarno nasprotje med menoj in svetom (126, 141).

Polarnost obstaja med vsemi pojavi: med svetlobo in temo; med mrzloto in toploto; končnim in neskončnim; dobrim in zlim; resničnim in neresničnim; med vsemi idejami, med idejo sveta, duše in svobode in Boga. Najvažnejša pa je ona polarnost, ki obstaja med svetom pojavov in istinitim svetom idej. »Edino, kar je trajno vrednega na Kantu« — ki ga sicer kot idealista zavrača — in »v čemer je nordijski duh prišel do filozofske samosvesti«, to je Kantovo polarno-dinamično razlikovanje med svetom pojavov (fenomenov) in med svetom istinitosti (transcendenco), med naravo in svobodo in s tem zvezana ločitev med vero in znanostjo, med metafiziko in filozofijo.⁴ Le točno razlikovanje te polarnosti, povzete po Kantu, a po svoje prikrojene, nam nudi pravi ključ do razumevanja Rosenbergove filozofske, pristno eksistencialne miselnosti. Dva svetova si stojita v stalni polarni dinamičnosti nasproti, prepad med njima je nepremostljiv.⁵ To ni samo polarnost med subjektom in objektom, marveč ta polarnost obsega vse vesoljstvo pod najrazličnejšimi vidiki: narava - metafizika, jaz - Bog, jaz - svet, nujnost (vzročnost) - svoboda, naгон - volja, kaos - kozmos (red), barbar - nordijec, bastard - čista (= germanska) kri, razum - pamet, vse pa vključuje polarnost med videzom in resničnostjo ali pojavom in resničnostjo, fenomenalnim in metafizičnim svetom, prvega dosega razum, drugega pamet, prvega v pojmih, drugega v idejah.⁶ Kantu je bila stvar sama na sebi večna neznanka, Schopenhauerju je stvar sama na sebi volja, Rosenbergu pa čista kri = nordijec = osebnost = volja = svoboda = vladar sveta = bog.⁷

Med menoj in Bogom namreč ni nobene bitne analogije, marveč več, je polarno-dinamično, t. j. od naše volje odvisno razmerje. Analogia entis je atentat na germansko volitivno duševno polarno poj-

⁴ Prim. str. 131, 141, 244, 323.

⁵ Prim. 141, 323, 475.

⁶ Gl. 114, 125, 137, 224, 326, 331, 333 sl., 342 sl., 532.

⁷ 23, 114, 120, 258, 343, 459, 525.

movanje »človeka k Bogu« (247).⁸ Po krvi in rasi, ki je »samo zunanja stran duše« (2, 23, 529), se javlja božje bistvo v človeku (258, 338 sl., 459). »Nordijška duševna dediščina je obstajala dejanski v zavesti ne samo bogu-podobnosti, marveč bogu-enakosti človeške duše« (246); in v tem smislu je imel tudi Kristus prav, rekoč: »Božje kraljestvo je v vas« (219, 247). Jaz in Bog sta dušni polariteti, stvariteljski dej je vsako dovršeno združenje, razhod izzove nove dinamične sile. Nordijška duša je v svojem poletu vedno »k Bogu« in vedno »od Boga«. Njen »mir v Bogu« je obenem »mir v sebi« (248). V tem je stvariteljska sila vsakega dejanja, ki je bilo v začetku vsega: Bog je sila, ki je obistinjena v naši duši (231 sl., 323). V tem smislu si osvaja tudi Ekehartovo misel: človek je večni, brez njega bi tudi Boga ne bilo, s človekovim rojstvom je dano rojstvo vseh stvari, brez naše krvi in naše duše ni Boga (225, 701). Tega ne moreš razumeti, a tudi potrebno ni (225), to je postavka vere, mita o »večni svobodni duši« in enako »večni mit o krvi in volji«, religija krvi in volje.⁹

V luči tega očividnega panteizma, ki pa se ga vseskozi z vsemi drugimi monizmi vred otepa,¹⁰ je človeško življenje »mistična sinteza«, nobena logično se razvijajoča filozofija. Ne da se z logičnimi umskimi sklepi po vzroku in učinku razložiti (217 sl.). S tem se tudi popolnoma strinjamo; kar ni umsko osnovano, se tudi ne more z umskimi razlogi niti pobiti niti dokazati, a se tudi ne more imenovati nobena znanost, najmanj pa filozofija, ki kot znanost vprašuje za najvišjimi vzroki. Zato je Rosenbergu končno vsaka filozofija, ki gre preko zgolj formalne kritike pameti (v Kantovem smislu) bolj »izpoved«, nego spoznanje (217).

Iz tega zanj tudi sledi, da ni nobene znanosti, ki bi ne bila vsaj »krvno in rasno pogojena«, odvisna (120). Umetnost in znanost sta posledica krvi (120). S tem je dano tudi že čisto novo, namreč relativistično, da, pragmatistično pojmovanje resnice. O neodvisni znanosti po njegovem mnenju govore samo tisti »mračnjaki«, ki hočejo svojimazorom dati značaj »splošne veljavnosti« (119). To pa mu nikakor ne drži; kajti resnica mu ne pomeni nobene logične pravilnosti ali napačnosti, marveč golo zahtevo organičnega od-

⁸ Tu se norčuje iz *Przywarove analogiae entis*, ki da je samo opora, s katero držimo starozakonskega vsemogočnega Jahveta in njegovega enako vsemogočnega namestnika na zemlji pokoncu (245 sl).

⁹ »Mit krvi, vera, ki s krvjo zagovarja v človeku tudi božje bistvo... vera, da predstavlja nordijška kri oni misterij, ki je nadomestil in premagal stare zakramente (114).« »Strašanska razpela baroka in rokokoja, ki nam na vseh vogalih kažejo svoje razcefrane ude, se bodo polagoma umaknila trpkim vojnim spomenikom (701).«

¹⁰ Prim. 30, 126, 130, 250, 390 itd.

govora na vprašanje: rodovitno ali nerodovitno, samozakonito ali nesvobodno (690). Resnica torej ni ne absolutna, ne logična, marveč samo »organična«. To je dosledno z ozirom na njegovo temeljno tezo, da je dejanje pred besedo ali logosom, govornice brez besed, torej tudi resnica brez besede = logosa, t. j. nelogična. Tako utemeljuje tudi svojo trditev, da je duša Bogu enaka in nesmrtna; tu ni ne protine za-dokazov; to se »enostavno trdi« in »izpoveduje« v veri, njen motiv pa je rodovitnost resnice. »Edino, kar je rodovitno, je resnično«, te Goethejeve besede si osvaja kot definicijo ozir. kriterij resnice.¹¹ Nobena analogija nam ne dokaže absolutnosti resnice. Zato je po njegovem mnenju treba črtati sholastično-humanistično-klasicistično shemo za absolutno resnico. Te ni, oziroma če bi bila, nam je nedostopna. Treba se je marveč okleniti »organično-rasno-ljudskega svetovnega nazora« (693). Za to pojmovanje organske, v kriteriju rodovitnosti obstinjenosti, zgolj relativne resnice se sklicuje na svoje velike predhodnike in preroke, davne vidce njegove današnje ideologije: Meister Eckeharta, Paracelsa, Goetheja, Herderja, celo na Leibniza.¹² Po Leibnizu se baje v osebnosti na skrivnostni, ne abstraktno miselni način resnica obistini, in sicer v »samouresničevanju« (Selbstverwirklichung) osebnosti.

S pojmom samouresničevanja pa smo prišli do naslednje značilnosti Rosenbergove eksistencialne miselnosti: tudi njegovo »filozofsko jedro« je pristen primer filozofije slepe samoodločitve (Entscheidungsphilosophie). Gre za tvegan, z borbena voljo, ne z razumom izvršen skok, bolje sunek iz sveta navidezne, zgolj fenomenalne eksistence v transcendentni svet bitja ali istinitosti same na sebi. Ta Kantova ločitev dveh svetov in eksistencialistično načelo »sunka« iz enega brega na drugega dobi pri Rosenbergu čisto svojsko, konkretno vsebino: fenomenalni svet je kaos, prava metafizična istinitost pa je v nordijski krvi. Človek stoji pred končno veljavno odločitvijo, da se iz kaosa narodov, ki pomenja »večno noč« nad zemljo, povzpne do tega metafizičnega ozadja prave človeške biti in tako reši svojo existenco, svojo osebnost (82 sl.). Pobudo za to spoznanje je dobil po lastni izjavi pri H. St. Chamberlainu, ki je prvi dal bastardirani mešanici narodov ime »kaos narodov«.¹³ Da pa je pojem kaosa pri Rosenbergu obenem pristno eksistencialna prvina, vidimo iz dejstva,

¹¹ »Was fruchtbar ist, allein ist wahr.« Str. 685.

¹² Prim. 689, 691, kjer citira Herderjeve besede: Jede Nation hat ihren Mittelpunkt der Glückseligkeit in sich, wie jede Kugel ihren Schwerpunkt.

¹³ Prim. H. St. Chamberlain, Die geistigen Grundlagen des 19. Jahrhunderts, I, München 1922, 278 sl., 323; ta kaos (Völkerchaos) mu je največji sovražnik germanstva in s tem človeške kulture in prave religije (539) in mu je identičen z Rimom (katolicizmom). Prim. 348 sl., 666 sl.

da sta v sličnem, samo bolj filozofskem smislu poznala ta pojem tudi že Kierkegaard in Nietzsche. Prvi vidi človekovo nalogo prav v tem, da premaga kaos v sebi in se obrne k resničnemu istinitemu jazu,¹⁴ drugemu pa je in ostane »celotni značaj sveta vso večnost kaos«.¹⁵ Rosenbergu je zmaga nad tem kaosom človekova naloga na zemlji, le po tej zmagi si človek zagotovi svojo eksistenco, v kateri je prava svoboda (244).

Do te zmage pa se povzpne človek samo, ako mu damo najmočnejši, njegovemu pratemelju podtalno odgovarjajoč pramotiv, t. j. čast (143 sl.). Čast je centrum čistega, resničnega človeka, ona edina, ki prevzame nase in prenese borbo proti drugim, tudi smrt (143 sl., 199, 152 sl.). »V nordijskem Vikingu, germanskem vitezu, v pruskem oficirju, v baltiški hanzi, v nemškem vojaku in kmetu vidimo življenje oblikujoč čut časti...« (217); posebej pa še v nemškem mistiku... (217 sl.). Svoboda eksistence je najvišji cilj, čast pa najmočnejši motiv, ki nas vodi do njega. Do tega cilja mora človek priti na tem svetu, sredi kaotične narave, kakršna ga obdaja poleg in kljub ljudem, ki so kaos nagonov in nazorov. Kljub stvarim in ljudem (244) se mora človek definitivno odločiti in zmagati. Zato je treba posebne duševne zagonske sile (140). V ta namen je treba velikega junaštva. Od tod tudi zaključek, da je pristanje človekove nepokvarjene eksistence — junaštvo (138). Kierkegaardu je človek v svoji pranaravi homo religiosus, Nietzscheju in Jaspersu homo faber, Rosenbergu pa homo miles, vojak, junak, borec; vsi pa stoje v zavestni opreki s platonsko-krščanskim homo sapiens, ki ga vodi logos.

Ta homo miles gre od Luthra preko Goetheja, Kanta, Schopenhauerja, Nietzscheja, Lagarda notri do Rosenberga v zavestnih korakih vedno ostreje in izključneje svojo voluntaristično pot velikega dejanja: tvegane samoodločitve (13). Njegov sanjavi simbol skozi vsa stoletja je Faust z večnim nemirom v duši (140 sl.) in ljubeznijo do tvegane usode, amor fati.

Ta junaška faustovska samoodločitev, ko se človek odloči, da se prerije skozi kaos golih pojavov in prividov, lažitvorb in degeneracije do prave istinite kulture in umetnosti, mistike in religije, se očituje v posebnih znakih, ki so zopet vzporedni in slični Jaspersovim načinom »razsvetlitve eksistence«.

Predvsem gre tu v nekem oziru za spoj obeh svetov. Človek ne sme bežati ven iz tega sveta, ne sme se udati svetobežnosti in se zapirati v samoto, marveč naučiti se mora v svetu zreti in prodirati skozi stvari... (244). To združenje obeh svetov, to zaporedno za-

¹⁴ Gl. Guardini, l. c. 483 sl.

¹⁵ Gl. Werke l. c. V, 148.

vzemanje in odkrivanje transcendentne istinitosti sredi kaosa je prava »zmaga nad nepremagljivim« (141), je umetnost vseh umetnosti, da, genialnost, ki jo zmore samo tisti, v katerem je dana že z njegovo pranaaravo vred (141, 343). Je umetniško sozrenje narave in svobode (141). Umetnost je tista pranaarava v človeku, ki ga dvigne do zmage nad tem svetom in ga tako dvigne do »religije same na sebi« (443). Tako se iz dveh pranaaravnjav: junaške in umetniške človek povzpne do junaškega umetnika in kot tak najobsežneje manifestira pred vesoljstvom svoje pravo metafizično bistvo: biti urejevalec (organizator) sveta (443, 450, 249 sl.). Vse pa ima obenem religiozni pomen. Zato mu je cesar Hadrijan homo miles in obenem redemptor, prvo za fenomenalni, drugo za metafizični svet (v njegovem smislu) in kot tak prototip osebnosti, po kateri žeja današnja duša v svoji volji po »novem življenju« ... (132).

Zato je akt združevanja obeh svetov stvariteljskega značaja. V njem so stvariteljske sile, ki gredo na pet smeri: znanost, umetnost, filozofija, morala in religija (343). Vsaka polarna napetost med človekom in Bogom, med naravo in svobodo, med razumom in pametjo, med vidnim kaosom in nevidnim svetom ima za posledico vedno nove stvariteljske sile (138).

Uresničenje tega je dejanje kot »sproščena volja«. Toda pot do tega uresničenja je dolga. Pred voljo in dejanjem sicer ni razuma, besede ali logosa, pač pa dolgi, tisočletni sen, nejasna slutnja hrepenenja in teženja po nepoznanem (453). Ta dolgotrajni oblak teme nad kaosom popolnoma odgovarja Nietzschejevim mislim: »Kdor ima nalogo nekoč prižgati blisk, ta mora biti dolgo — oblak« (424). Rosenbergu je torej dejanje mistika plus življenje (272).

Ta sen se poraja v močnejših duhovih skozi stoletja, vsak zase tvori posebni tip osebnosti, ki ima priti, je samo podoba ali predpoda tega, kar stoji v daljni bodočnosti kot ideal. Od tod izvira zgodovinsko pojmovanje resnice, ki smo ga označili kot značilnost za vso eksistencialno miselnost. Vse, kar je v zgodovini narodov pozitivnega, dobrega in rodovitnega = resničnega, vse to si Rosenberg privzame v stavbo svojega novega in »večnega mita«. To je tudi čisto naravno zato, ker je njegovo pojmovanje resnice organsko ali življenjsko konkretno, t. j. mora jo zajeti v vsej njeni polnosti, ne samo v kakšni enostranski abstraktni shemi. V vsej polnosti pa je resnica zajeta le takrat, kadar obsega tudi vse svoje zgodovinske oblike in uresničitve. Tam se ustvarjajo tipi ali podobe prave istinitosti kot življenjska zapoved, kot »časovno vezana«, »plastična forma« večne vsebine (531). Tako si stoje kot predhodniki te celotne življenjske resnice v svoji dobri in slabi luči v eni črti drug poleg drugega: indijska modrost (Upanišad), Buddha, Jezus, Eckehart, Paracels, Faust,

Kant, Goethe itd.¹⁶ To je coincidentia oppositorum, čudovita združitev nasprotstev, kakršno bi si komaj mislili pri Hegelu, Rosenbergovem smrtnem nasprotniku, ki je načelo protislovja zanimal. Ta združitev nasprotij je tako ozko in stalno prepletena s celotno miselno zgradbo, da zahteva od vsakega, ki ji hoče ostati zvest, tudi v dejanju samem na sebi enake metode.

Ta zgodovinski sen ni nič drugega nego organično iskanje resnice skozi stoletja: iskanje prave religije, umetnosti, morale, znanosti, samega sebe (601, 685 sl.). Vsakemu posamezniku je naložena ta naloga. Nemir je glavni znak tega iskanja. Tudi tu sta mu poleg Eckeharta prav Kierkegaard in Nietzsche s svojo postavko o vednem notranjem nemiru kažipotata. »Dinamična večna polarnost« človeškega bitja se kaže tudi v iskanju resnice. Glavno, kar pamet v tej nemirni težnji za metafizičnim ozadjem vesoljstva stori, je »pritegnitev zunanjih stvari« k človeku, da se na ta način »spoznanje v dušo vtisne« (243). To dejavno teženje se uteši le od trenutka do trenutka, a prav vsaka trenutna uteha ali mir sproži vedno novi pogon duševnih sil. Vsa »rodovitnost duše«, ki je edini kriterij čiste resnice, ima torej svoj predpogoj v večnem ritmu.

V tem ritmu zajet išče človek »večno vsebino«, ki je skrita za pojavi, za kaosom. Cilj tega iskanja torej nikakor ni mir duše »v Bogu brez konca«, marveč večni nemir, kajti le na ta način ostane večni življenjski ritem v svojem dinamičnem polarnem ravnotežju in le na ta način je človek rodoviten, t. j. v zavestni posesti resnice. »Takšen človek torej ne išče nobenega miru, ker ga noben nemir ne moti. Ta človek je dobro zapisan pri Bogu, ker so mu vse stvari božje, boljše nego so same na sebi« (244). Tako se Rosenbergov polarni dinamizem in iracionalni voluntarizem strneta v tezo o večnem nemiru v iskanju resnice, postavko, ki je verna podoba Jaspersove »mejne situacije« v borbi na življenje in smrt, Heideggerjeve skrbi in strahu pred »ničem« in Kierkegaardove »smrtonosne bolezni«. Razlika med Jaspersom in Rosenbergom je v tej točki predvsem ta, da prvi zahteva tvegan skok v metafizični svet, dasi tudi poudarja potrebo zmage v tem svetu, dočim drugi poudarja predvsem zmago ali pridobitev metafizičnega sveta v tem svetu brez vsakega skoka v transcendenco. Zato poslednjemu tudi celotno »filozofsko jedro«, ki tiči za njegovo ideologijo, služi predvsem samo kot religiozno estetski okvir za končni odmev celotne miselnosti: junaško-častno zavojevanje in vladanje sveta (456 sl., 701). Vsem pa je skupna svojsko eksistencialna ljubezen do tvegane usode, amor fati, ki sloni na eksistencialno metafizično utemeljeni postavki o bitni negotovosti in ogroženosti človeške eksistence. Ta inseguritas humana je pri

¹⁶ Prim. 61, 76, 114 sl., 250, 246, 336, 341, passim.

Lutru in Kierkegaardu obup = greh kot smrtonosna bolezen,¹⁷ pri Heideggerju strah pred metafizičnim ničem, pri Jaspersu »strah do noči«, ki ga »vleče v prepad ničča«, pri Rosenbergu pa odpor volje proti »večni noči«, ki je razprostrta nad kaosom.

Vsi so v tej točki pristni uporniki, protestantes proti vidnemu svetu, njegovemu redu in zakonitosti, vsem služi ta svet samo kot znamenje, šifra, simbol. Tudi Rosenbergu obstoječi svet izgubi značaj prave istinitosti, ga enostavno ne priznava, ga prezira in stoji v borbi proti njegovemu prividu. Ta svet ima samo simbolični značaj za pravo istinitost, bitni centrum, ki je onstran empirično danega sveta (459, 389 sl., 141. Ta metafizični centrum je osebnost, ta pa v čisti krvi (392). Vsa narava in kaos njenih pojavov je samo simbolika tiste istinitosti, ki je onstran izkustvene narave, zato je tudi vsak dokaz in protidokaz nemogoč: za to metafizično sfero je treba samo slepe vere, vse samo mit, vsako historično materialno vezanje pojavov (n. pr. vstajenje Kristusovo) pomeni »pojudenje cerkve«, čudež mu je materializiranje vere (131, 243). Kristus je samo eno razodetje med mnogimi drugimi, sedaj pride uresničenje razodetja, ki je nad vsemi drugimi (134). Med znanostjo in vero je nepremostljiv prepad. Jaspersu je šifra vseh šifer, simbol vseh simbolov, ki ga popelje najgloblje do misterija metafizične istinitosti, skrušenje človeške biti. Pri Rosenbergu na prvi pogled pogrešamo vsako tako defetistično potezo. A to le na prvi pogled, kajti tudi on popolnoma v skladu s svojo večno nemirno dinamiko in ogroženostjo čiste človeške biti mimogrede pristane na ta zadnji refren vseh eksistencialnih mislecev, ko si osvaja Goethejevo smelo tvegano, izzivalno izpoved: »Kdor ni zmožen obupati, ta naj ne živi« (272).

Iz vseh teh znakov, ki jih razodeva junaški praznačaj človeka, sledi, da je tudi Rosenbergova pot do resnice postavljena na isto osebno-nemirno in historično-uporno podlago, ki jo je Jaspers označil z izrazom »izjema in avtoriteta«, ki jo je treba slepo ubogati. »Zavestno pojmovanje kulture kot izraz nečesa, ki še nikoli ni obstajalo in se nikoli več ne povrne, nečesa skrivnostno svojskega, to je dejavno - mistično osnovno uravnovešenje nordijsko - germanskega duha« (270). To je faustovsko stremljenje po neskončnem na vseh področjih. Podtalni razlog tega stremljenja pa je kljub temu neka, nikjer na svetu z enako močjo občutena svojevrstnost, izjemnost in dostojanstvo osebnosti (371). Odtod izvira tudi ono — vsakemu drugemu človeku na svetu nepoznano — tujstvo in osamljenost, ki prešinja Evropejca (271). On stoji pred svetom z nemo slutnjo in daljnim snom. Svet mu je kakor horicont s prečudnimi skrivnostnimi

¹⁷ Prim. Guardini, l. c. 469.

znamenji: vse je tako čudno, svojevrstno barvano in oblikovano, vse tuje v slutnji, blizu, a vendar v daljavi. Tu je človek, ki se mu odpira zadnji misterij bivanja — samota (271, 388 sl.). Don Quichote, Hamlet, Parzival, Faust, Rembrandt, Beethoven, Goethe, Wagner, Nietzsche, vsi so to živeli, čutili, slutili; preroki so naši (271). »Faustovski človek ne prodira samo v neskončnost in globino, marveč on je resnično osamljen . . .« (389).

Ta izjema v svetu, človek, ki mu je v srce položena ljubezen do tvegane usode, ki se igra s človeško metafizično negotovostjo, ki mu je osebna rodovitnost zadnji pravec resnice, tako da sta mu celo zmota in greh »v najvišji meri resnična«, ako stopnjujeta človekovo stvariteljsko silo (686), ta izjema, ki nam odkriva obenem zadnji temelj bivanja, je najboljši dokaz, da vsa Rosenbergova filozofija izzveni končno v filozofijo pustolovstva, katero Karl Jaspers krčevito zavrača prav zato, ker se mu nehote vsiljuje misel, da eksistencialna filozofija, zgrajena na protestantskih temeljih, z logično nujnostjo vodi do nje.¹⁸ Tu je njena uresničitev! Uresničitev in dopolnitev eksistencialne miselnosti, kakor jo je z vsem vzponom svoje demonško-nagonske sile že Nietzsche nakazal.

Tu imamo zavestno metafiziko germanskega nadčloveka, ki se v faustovskem nemiru razodeva skozi vsa stoletja kot sen, ki je v Nietzscheju našel svojega največjega preroka in predhodnika. Njegov nasprotnik je Rosenbergu »podčlovek«, zgodovinsko uresničen v katolicizmu (105).

Tu imamo moralo Nietzschejevega nadčloveka, njegovo temeljno načelo: biti vzvišen onstran dobrega in zlega izvedeno ob sklicevanju na Eckeharta do pustolovske izpovedi, da sta tudi greh in zmota resnična, samo ako oplodita stvariteljske sile junaško pranaravnega nadčloveka, ki je poklican, da brezobzirno podjarmi človeški kaos, ki mu (Judu) je »laž življenjska forma« (6886 sl.).

Tu je Schopenhauerjev voluntarizem, ki mu je ves svet le posledica lastne volje, očiščen vseh idealističnih pomanjkljivosti,¹⁹ njegovo faustovsko teženje pa obrnjeno v drugo, Nietzschejevo smer »volje po moči« (Wille zur Macht), ki dobi svoj konkretni, točno določeni politični program. Če je Rosenbergu osebnost tisto bitje, v kateri vesoljstvo s svojo večno polarno dinamiko pride do samo-svesti, potem je sedaj tudi umljivo tem bolj, zakaj vidi največje nasprotje svoje miselnosti v Hegelu, ki mu je država ono bitje, v katerem pride absolutni duh do samozavesti.²⁰

¹⁸ Gl. str. 88 sl. in Jaspers, Philosophie III, 224.

¹⁹ Schopenhauer zadaj za voljo ne vidi ničesar več, tam se nahaja metafizični Nič, Rosenbergu pa stoji tam »čista kri«, prim. str. 331 sl.

²⁰ Gl. str. 525. Prim. Hegel, Der Staat, Kröners, Taschenausgabe, 148 sl., 164 sl.

Tu je prišla do svojega banalnega izraza tudi Nietzschejeva najvišja zapoved: življenje; dobila je religiozno-mitični značaj, vse vrednote se morajo dati medsebojno zamenjati, država ni več tisti malik, ki mu mora vse služiti in ga častiti, marveč osebnost in narod, t. j. v čisti krvi utelešeno življenje (389, 526 sl). To je prva in zadnja vrednota, ki se ji mora vse podvreči, je prapojav, za katerim ni več spoznanja, razlogov in iskanja; treba ga je enostavno častiti (389).

Tu pa je obenem neprekosljiva stopnja Nietzschejevega materializma in naturalizma. Ta materializem ostane tu samo nejasno izpovedan, je edina točka, v kateri razodeva avtor nekoliko sramežljivosti. Materializem, ki mu je kri zadnja metafizična skrivnost osebnosti in resnice, kot taka tudi prafenomen, ki mu gre značaj večnosti in religioznosti. V njem je edina podlaga kateri koli religiji ali mitu. Ta naturalizem se najbolje kaže v tem, da zavrača Kristusa-Odrešenika samo v toliko, kolikor ne odgovarja mitu čiste človeške = germanške krvi, krvi, ki je rojena iz volje očetove, ki zato povečuje samo »sina očetovega« (hebr. baraba), dočim Sina človekovega, ki ni rojen iz krvi, marveč iz Boga, z ironijo in studom pred sirska bastardiranim kaosom človeštva zavrača. Poveljčevalec človeškega dejanja krvi, ki mu daje prvenstvo pred besedo, zavrača s podcenjevanjem besede tudi Besedo. Tako »filozof« — drugi Pilat v svoji borbi za patriarhat čiste krvi proti krščanskemu (?) matriarhatu (136) nastopa proti Kristusu z eksistencialnim nasmeškom: kaj je resnica; in drugič v zgodovini se zgodi, da »filozof« postavi svetovni forum pred usodno odločitev: koga hočete, Baraba = sina očetovega ali Kristusa = Sina človekovega. Pretresljivo zanimivo in ironično pri tem je dejstvo, da se odločijo enako kakor pred 2000 leti Judje, njihovi sedanji zakleti sovražniki, za sina očetovega — Barabo, dočim se proti Kristusu vsuje drhal z grozečimi moralnimi klici: proč z njim — smrt; da torej hodijo po potu tistih, ki jim je »laž življenjska forma«. Sin očetov je njih vodja. Jaspersova anti-odrešenikova eksistencialna filozofija in Nietzschejevo preroško predhodništvo stopa v uresničenje. Očetova kri je meso postala. Religija Besede naj bi se umaknila večni religiji krvi.²¹

Nietzsche mu je v vsem tem predhodnik, prerok, simbol, kakor sam pravi (530). In res. Točen simbol, zato ni naš namen, da bi kritizirali to ideologijo. Simbol sam jo obrazloži. Nietzsche, velik predhodnik in profet te ideologije je znorel. »To, da je Nietzsche znorel, je samo prisposoda,«²² simbol torej z globokoumnim pomenom, kakršnega ima samo lahko profet. Predhodnik nadčloveka je znorel in

²¹ Str. 114, 258: »Neben dem Mythos von der ewigen freien Seele steht der Mythos, die Religion des Blutes.«

²² Daß ein Nietzsche verrückt wurde, ist Gleichnis, I. c. 330.

to je le prispodoba. Bogovom se začne mračiti um. Nietzsche je s svojim delom *Götzendämmerung* tudi samo prispodoba. Vesoljno vse-mirje je zopet gola prispodoba, samo simbol (131), dostavimo — torej tudi evangelij, v katerem se Beseda imenuje luč sveta: zato se bo bogovom = »nadčlovekom« »mračilo«, dokler se proseče ne obrnejo k Besedi — luči sveta: »Gospod ostani z nami, ker se mrači in se je dan že nagnil (Lk. 24, 29).

Korporativizem.

Dr. Ivan Ahčin.

Uvod.

1. — Misel o korporacijah je dandanes zelo aktualna, čeprav je še pred vojno v obsežni socialni znanosti zavzemala le majhen odsek in vzbujala le malo zanimanja. Toda ideja sama ni popolnoma nikdar zamrla. Pred dobrimi sto leti jo je poživel krog nemških romantičarjev, med katerimi so Adam Müller (1779—1829), Friedrich Gentz (1764—1832), Karl Ludvik von Haller (1768—1854), posebno pa Franc Baader (1765—1841) bili znani sociološki in narodno-gospodarski teoretiki. Romantiki so se borili proti liberalizmu Quesnaya in A. Smitha, ki sta družbo po načelih pretiranega individualizma razdrobila in jo atomizirala. Nasprotno mehničnemu pojmovanju človeka kot izoliranega individuuma so romantiki zrlí na človeka kot del vesoljstva, kot člana kosmičnega občestva. Človek v družbi in državi ne more in ne sme nastopati kakor da ni v ničemer vezan subjekt, ampak naj se zaveda, da je člen organske, po življenjski nujnosti strnjene skupnosti. Romantiki, ki so celotno življenje duhovno in filozofično pojmovali kot enoto, so prav tako seveda pobijali tudi osamosvojitve liberalnega gospodarstva od ostalih zgodovinsko univerzalistično podanih zakonov življenja. Od romantikov imamo mnogo pred marksizmom zelo točno in izčrpno kritiko kapitalizma, s katero v zvezi so tudi zagovarjali obnovo stanov in korporacij, ki naj bi četrtemu stanu zopet pomogle do dostojnega mesta v družbi.¹ — Ako so romantiki dosegli tako malo uspeha s svojim delom, je bila deloma vzrok njih resnično pretirana reakcionarnost, ki v svojih načrtih ni skoraj nič upoštevala velikih socialnih pridobitev svojega časa (svobodna obrt, osvoboditev kmetov), po drugi strani pa jim tudi duh časa ni bil naklonjen. Individualistična liberalna

¹ Othmar Spann, *Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre*, 1929, Verlag von Quelle & Meyer v Lipskem, str. 87—89; 92—100.

miselnost in njen paradoks, marksizem sta tedaj bila velika miselna moda. Ta je morala najprvo zmagati na celi črti, se izživeti in tudi preživeti ter človeštvu pokazati svoj pravi obraz. Šele potem je postalo mogoče nasprotno idejno gibanje.

Pozneje je korporativna misel dobila vnete zagovornike v Franciji. Njen glavni ideolog je postal *Tour du Pin*. Tudi on je hotel premostiti prepad, ki ga je razredni boj vedno globlje kopal med delojemalci in delodajalci. Na osnovi svojega socialnega krščanstva si je *Tour du Pin* zamislil organizirane stanove, ki naj bi zopet upostavili red v moderni družbi. Izhajal je iz stališča, da imata tako podjetnik kakor delavec iste stroke skupne poklicne interese, ki bodo najboljše zastopani in zavarovani, ako jih bodeta oba složno branila napram javni oblasti in drugim stanovom.² Njemu so verno sledili katoliški socialni delavci in podjetniki severne Francije in ustvarili posebno pod vodstvom in zgledom *Leona Harmela* socialne ustanove, ki se niso toliko ozirale na gospodarsko in pravno stran organizacije kakor pa na duha krščanskega bratstva in ljubezni, ki je preveval in oživljal te stanovske korporacije.³

Še nekateri drugi so se v tej dobi zavzemali za korporacije, in sicer so to bili monarhisti. Ti so zagovarjali korporacije na temelju svojega hierarhičnega pojmovanja družbe, ki naj bi ji na čelu stal monarh, organizacija družbe po stanovih pa naj bi omogočala izvedbo hierarhičnega načela v vseh plasteh prebivalstva. Vendar pa so tako monarhisti kakor socialni katoličani sestavljali le majhen odstotek prebivalstva in javnega mnenja. Zlasti delavstvo se na splošno ni ogrelo za korporativizem, pač pa so vse njegovo zanimanje vzbujale strokovne delavske organizacije. Okrog sindikalizma so se bili najhujši boji. Proti strokovnim organizacijam so odločno nastopali pristaši individualizma in pa liberalci, ker so videli v njih nevarno orožje proti svobodi podjetnika in kapitalističnega reda. Nasprotno pa so socialisti in tudi velik del katoličanov z vso močjo pospeševali razvoj sindikalizma, od katerega so pričakovali zametek bodoče družabne ureditve. V ospredju vsega zanimanja so torej bile strokovne organizacije, bodisi, da so jih delavci smatrali iz razredno bojnega stališča za najprimernejše orožje proti kapitalizmu, bodisi da so zmernejši elementi gledali v njih najpripravnejše orodje za poravnavo sporov med delom in kapitalom. Vsekakor pa so zmerni in skrajni smatrali sindikate kot moderen in primeren izraz borbe za

² Prim. Antoine, *Cours d'Economie Sociale*, 6. izdaja, 1921. (Paris, Alcan. str. 464, 465.)

³ O *Tour du Pin*-u in njegovem delu je izšla v *Documentation catholique* (13. oktobra 1934) obširna obravnava z bogato bibliografijo del, ki so izšla ob stoletnici njegovega rojstva.

uveljavljanje razrednih in stanovskih koristi, medtem ko jim je korporacija veljala za neko povsem reakcionarno in preživelo ustanovo.⁴

2. — Dandanes je položaj čisto obraten. Vedno večje je število tistih, ki se obračajo h korporativizmu, ga proučujejo in iščejo, kako bi z njegovo pomočjo mogli zaustaviti zmedo, ki vlada na gospodarskem in socialnem polju. Celo v takih krogih se pečajo s korporativno idejo, v katerih bi nekoč ne hoteli o tem slišati niti besede. Tako se v Franciji posebno mladina živo zanima za korporativno doktrino, in sicer mladina vseh političnih in svetovnonazornih taborov. Javnost je tej misli naklonjena in se v časopisju ter revijah vedno znova pojavljajo resne obravnave o tem vprašanju.⁵

Vendar je na čelu korporativnega gibanja fašistična Italija, ki je po dolgoletnih poizkusih in zakonodajnem delu dne 5. febr. 1934 ustanovila korporacije po kategorijah in končno 28. okt. 1938 tudi korporativno zbornico.⁶ Tudi bivša Avstrija je 1. maja 1934 dobila ustavo, ki naj bi mladi republiki dala korporativno gospodarsko in družabno ureditev.⁷ Tudi nova ustava Portugalske (19. maja 1933) odmerja velik delokrog korporacijam.⁸ Nekdanji diktator Španije Primo de Rivera je po zgledu italijanske delavske zakonodaje uzakonil 27 korporativnih skupin (26. nov. 1926). Živo zanimanje za gospodarske in socialne korporacije pa se kaže tudi v Švici, na Češko-slovaškem, v Belgiji, v novi Španiji, na Grškem, v Romuniji, na Holandskem in po državah Južne Amerike.⁹

⁴ Prim. G. Pirou, *Les doctrines économiques en France depuis 1870*, 3. izd. 1934, str. 85 in sledeče.

⁵ Seznam pomembnejših člankov in razprav o tem problemu v Franciji glej v knjigi G. Pirou, *Essais sur le Corporatisme*, Paris, Sirey založba, 1938, str. 15—18. Dalje: *Chronique sociale de France*, julij 1935, str. 495.

⁶ O italijanskem korporativnem gospodarstvu in njegovem ustroju je zelo obširna literatura v vseh jezikih. Pregledno je delo A.-E. Guillaume, *Les Corporations en Italie, Société d'Études et d'Informations Économiques*, Paris 1934. — G. de Michelis, *La Corporation dans le Monde*, Denoël et Steele, Paris, 1934, str. 380. — Mussolini, *L'État Corporatif* (francoski prevod), Vallecchi Editore Firenze, 1936. — Bottai, *Der korporative Staat in Italien*, Köln, Petrarca Haus, 1933. — Reupke H., *Das Wirtschaftssystem des Faschismus*, Berlin, Hobbing, 1930. — Biagi B., *L'État Corporatif*, Paris, Ed. Latines, 1935. — Dr. Ciril Zebot, *Korporativno narodno gospodarstvo*, založila Družba sv. Mohorja v Celju, 1939, str. 310.

⁷ Besedilo avstrijske ustave je (v francoščini) objavil *Documentation catholique*, 21. julij 1934.

⁸ Besedilo portugalske ustave (v francoščini) je v letopisu: *Annuaire de l'Institut international de Droit public* 1934.

⁹ Podrobnejši podatki z navedbo odgovarjajoče literature v *Chronique Sociale de France*, julij 1935, str. 493 in sledeče.

Gibanje, ki je tolikšnega obsega, ima gotovo globoke vzroke. Ako se od vseh strani obračajo k tej misli, je znamenje, da se prav v našem času pričakuje od nje primerne zdravila proti vedno bolj grozečemu gospodarskemu in socialnemu neredu. Zaradi tega zasluži korporativna ideja tudi vso našo pozornost.

Nauk.

3. — Debata med pristaši in nasprotniki korporativizma je že precej izčrpana. Zdi se, da se ni ne enim ne drugim posrečilo prepričati nasprotnika o pravilnosti svojega stališča. To pa je tudi čisto umljivo. Vsak gospodarski red mora imeti končno neko filozofsko, svetovnonazorno podlago. Iz tega vidika vsakdo presoja tudi gospodarsko in socialno stavbo, ki se gradi na osnovnem miselnem temelju.

Zato bi mogli reči, da gre debata v prvi vrsti med pristaši s v o b o d e in r e d a. Sicer bodo tako pristaši liberalizma kakor pristaši korporativizma ugovarjali, da bi to utegnilo biti izhodišče za njihovo stališče. Kajti liberalci bodo trdili, da niso nasprotniki reda v gospodarstvu, češ, da je gospodarski liberalizem itak upostavil red v gospodarstvu, ker je reguliral pravične cene s svobodno gospodarsko konkurenco in ker je upošteval gospodarski vpliv povpraševanja in ponudbe na blagovnem trgu. Pristaši korporativizma pa bodo trdili, da jim je daleč misel na kako kratenje individualnih pravic, ker korporativizem prinaša red v gospodarstvo brez kakega zunanjšega pritiska, zgolj po smotrnem delovanju vseh stanovsko organiziranih.

Takšno dokazovanje je seveda le delno resnično. Kajti gospodarski liberalizem je v praksi dovolj pokazal, da je zmotna njegova trditev, da je z upoštevanjem povpraševanja in ponudbe na delovnem trgu in pa s svobodno gospodarsko konkurenco v resnici prinesel tudi že red v gospodarstvo. Kajti svobodna konkurenca se je izprevrгла v k o n c e n t r a c i j o raznih gospodarskih podjetij, ki so na gospodarskem področju zavzela m o n o p o l n o stališče in pričela po svoji volji diktirati cene. Velika moč kapitala, ki je organiziran v koncerne in truste in ki vodi ter usmerja vse gospodarstvo, je tista brezimna sila, ki v resnici določa cene, nikakor pa ne zakon o povpraševanju in ponudbi ali pa dejanske potrebe na blagovnem trgu. Velike gospodarske krize, ki se ciklično ponavljajo, nas tudi navdajajo z nezaupanjem, da bi individualistično in svobodno gospodarstvo moglo avtomatično rešiti velike gospodarske in socialne probleme. Napram silni gospodarski krizi zadnjih let je bil gospodarski liberalizem skoraj brez moči. Povsod, kjer so si iz zmede hoteli pomagati, je bilo treba seči po odločnih gospodarskih ukrepih, ki so večinoma

vsi ravno nasprotni načelom gospodarskega liberalizma. — Nasprotno pa tudi korporativisti po pravici ne morejo trditi, da bi si svojo družabno zamisel upali izvesti brez vsake sile. Kajti končno vsi soglašajo v tem, da brez državne opore korporacij ne bo mogoče poklicati v življenje, pri čemer bo vsaj manjšina prisiljena, da se podredi večini. Nek prisiljen značaj bi gotovo imelo tudi obvezno članstvo v korporacijah, ki gotovo ni združljivo s popolno svobodo poedincev. Nočemo pa s tem reči, da bi popolna svoboda slehernega poedinceva ravno v tem vprašanju bila koristna in potrebna.

Te okoliščine nekoliko otežujejo borbo za korporativizem zato, ker se je treba boriti s predsodki, ki so največkrat čustvenega značaja. V resnici je namreč tako, da nobena družabna osnova ni mogoča, ako naj ima značaj neke trajnosti, ki ne bi združevala v sebi obeh, na videz si tako nasprotnih principov: reda in svobode. Praktično gre le za to, da se med obema najde pravično razmerje, toda popolnoma izločiti ni mogoče ne enega ne drugega. Baš v tej točki pa se navadno ločijo duhovi: eni bi hoteli čim več svobode, drugi pa se bolj nagibajo k disciplini in družabnemu nadzorstvu. — Stvari, o kateri hočemo govoriti, more takšna povsem odkritosrčna ugotovitev, mislimo, le koristiti, ker obenem vidimo, da je ločitev duhov ob korporativni ideji povsem naravna in celo nujna.

4. — Toda tudi sami pristaši korporativizma nimajo vsi enega in istega pojma o tem vprašanju. Pač pa vsi pravilno čutijo, da mu je treba odmeriti prostor med liberalnim kapitalizmom in med etatizmom. Delovanje organiziranih stanov naj bi zadobilo torej javnopravni značaj. V korporativnem sistemu so vsi poedinci istega poklica in stanu organizirani v skupen corpus (corps — korporacija), nakar ima zastopstvo tega stanovskega organizma pravico in oblast, da govori v imenu celega stanu in izdaja naredbe in postave, ki so obvezne za ves stan. Tako si vsaj zamišljamo korporacije katoličani, tako si jih je predstavljal tudi La Tour du Pin.¹⁰ Bistven poudarek korporacije je torej na njenem urejevalnem počelu in pa da so njene stanovske uredbe javnopravne značaja, obvezne za vse pripadnike enega stanu.¹¹

¹⁰ »Vers un Ordre social chrétien«, str. 40.

¹¹ Nekateri ločijo korporativizem v širšem in v ožjem smislu, kakor n. pr. François Perroux v svoji knjigi *Capitalisme et Corporativisme*. (Domat-Montchrestien, 1936.) V širšem smislu naj bi se pod to označbo pojmoval vsak režim, ki v samem kapitalističnem sistemu organizira sodelovanje podjetništva in delavstva z namenom, da se omilijo ostrine razrednega boja. — V ožjem smislu pa naj bi bile korporacije stanovske skupine

5. — Bistvene važnosti je razmerje, ki naj bi vladalo med korporacijo in strokovno organizacijo. O tem važnem vprašanju je bila obsežna obravnava na Socialnem tednu v Angersu od 22. do 28. julija 1935. leta.¹² Ob tej priliki so francoski katoličani postavili načelo: Svoboden sindikat v organiziranem poklicu! Na ta način naj bi se spravilo v sklad svobodo, ki naj bo temelj korporacije, ki pa se v svojem vrhu zaključí z organizacijo. Po mnenju francoskih katoliških sociologov, ki so posegli v obravnavo, naj bi se snovale po zasebni pobudi stanovske organizacije podjetnikov in delavcev. Javna oblast naj bi zasebno pobudo seveda podpirala moralno in finančno, ne gre pa, da bi država umetno nekaj ustvarjala, kar je naravno podano. Strokovna organizacija naj bi torej ostala. So pa na omenjenih posvetovanjih pravilno občutili težavo, kako spraviti v sklad složno delovanje sindikata in korporacije. Zamislili so si sledeči sistem: Podjetniki in delavci naj bi imeli možnost, da se opredele k sindikatu, ki si ga sami po svoji volji izberejo. Torej se predpostavlja možnost, da bi na istem področju in v istem poklicu bilo več sindikatov, v katere bi se organizirali ljudje raznih smeri in raznih nazorov, kakor se to sedaj dogaja v demokraciji. Ali pa naj bi bil podjetnik oz. delavec tudi tako svoboden, da se sploh v nobeni strokovni organizaciji ne organizira? Eni so mislili da, drugi da ne. Toda neorganiziranci bi si končno sami vzeli možnost, da vplivajo na izgradnjo korporacije, od katere bi v svojem stanovskem življenju bili odvisni in ki bi prav tako globoko posegala v njih življenje kakor če bi bili organizirani. Tudi če se jim torej teoretično prizna pravica, da ostanejo »divjaki«, bodo sami uvideli, da ni pametno ostati izven organizacije.

z javnim ali poljavnim značajem, ki imajo pravico določati avtoritarno plače in cene izdelkom na blagovnem trgu. V teh skupinah so zastopani podjetniki in delavci po ključu, ki ga država določi. — Slaba stran tega pojmovanja korporacij je v tem, da predpostavlja obstanek in nadaljevanje kapitalističnega sistema.

Socialni teden v Angersu je za korporativizem sprejel naslednjo definicijo: »C'est l'institution d'un corps officiel et public, intermédiaire entre les entreprises particulières et l'Etat, chargé de la gárance du bien commun au sein d'une profession déterminée.« (Chronique sociale de France, julij 1935, str. 481.)

¹² Chronique sociale de France, julij 1935. — V Rochefortu v Belgiji je bil v septembru 1935 tečaj, ki ga je organizirala Krščanska strokovna mednarodna zveza. Na tem tečaju pod vodstvom Alb. Müllerja so bila postavljena sledeča načela: 1. Korporacije naj bodo na sindikalni podlagi, ali pa je bolje, da jih ni; 2. svobodni sindikati v organiziranem poklicu; 3. kompetenca sindikatov v korporacijah mora zajemati vse, katerih interese posredno ali neposredno predstavljajo in zastopajo; 4. sindikati tako podjetnikov kakor delavcev se morajo prizadevati za spravljivega duha, v katerem naj obravnavajo sporna vprašanja. (Prim. Doss. d. A. P., 10. dec. 1935.)

Vsaka strokovna organizacija, katere člani bi ji torej po svobodni odločitvi pripadali, bi pošiljala v korporacijo toliko delegatov, kolikor bi ji sorazmerno šlo po njeni številčni moči. In korporacija, ki bi se na ta način formirala iz predstavnikov raznih podjetniških in delavskih sindikatov, bi izdajala naredbe, ki bi bile obvezne za vse pripadnike istega stanu. Ta sistem, ki srečno združuje demokratično načelo s korporativno mislijo, se katoličanom zdi primernejši kakor pa sistem, ki najmočnejšem sindikatu enostavno zaupa nalogo, da formira korporacije. V tem primeru bi namreč težko še mogli govoriti o popolnem upoštevanju demokratičnega načela, brez ozira na to, da bi ravno katoliško delavstvo bilo zelo pogosto hudo prikrajšano.

Vendar glavno težavo za uspešno sodelovanje strokovnih organizacij in korporacij mnogi vidijo v domnevi, da strokovne organizacije v korporativizmu sploh ne bodo imele pravega delokroga, da bodo torej enostavno odveč.¹³ Ako bo korporaciji pripadla naloga, tako pravijo, da bo delala delovne pogodbe, da bo prevzela vlogo obveznega razsodišča, da bo sploh poravnava nastale mezdne spore, ni mogoče prav uvideti, kakšen smisel naj imajo še strokovne organizacije, ko pa je dosedaj ravno briga za ta vprašanja njihovo glavno delo.

Toda zdi se, da je papeževa okrožnica »*Quadragesimo anno*« ta ugovor, ki se pogosto ponavlja, že v naprej slutila in tudi nanj odgovorila. V spremenjenih razmerah bi naj namreč sindikati v glavnem prevzeli vzgojo delavstva, v prvi vrsti seveda strokovno vzgojo, brez ozira na to, da bo tudi v okviru same korporacije še vedno potreba braniti interese delavstva.¹⁴ Strokovne organizacije v korporativizmu torej svojega pomena ne izgube.

6. — V kakšnem razmerju bi utegnil biti korporativizem s kapitalizmom? To se nam zdi zelo važno vprašanje, kajti posebno socialisti nastopajo proti korporativnemu redu z očitkom, da ni drugega kakor prikrit kapitalizem, ki bi pod novo obliko hotel podaljšati svojo nadvlado nad delavstvom. Nasprotno pa mu liberalci očitajo, da je korporativizem nekakšna prikrita sovjetizacija podjetij, ko bi podjetnik v lastni hiši ne imel nobene besede, nobene poslovne in osebne svobode razpolagati po lastni volji in preudarku s svojim podjetjem.

Tako so različni očitki proti korporativizmu in potruditi se moramo, da raziščemo, ali naj ga res smatramo kot zaveznika ali pa kot sovražnika kapitalizma.

¹³ Prim. Gaetan Pirou, *Essais sur les Corporatisme*, Sirey, Paris, 1938, str. 119.

¹⁴ *Quadragesimo anno*. 88.

Najprvo nas zanima vprašanje, kakšno stališče misli korporacija zavzeti na gospodarskem polju. In drugo: v kakih gospodarskih mejah in v kakem duhu misli korporacija na gospodarskem polju delovati. Kako daleč bo imelo podjetništvo svobodne roke pri gospodarskih odločitvah? Ali bo mar korporacija po trdno izdelanem načrtu prilagodila proizvodnjo porabi? Skratka: ali bo korporativizem s kakim novim mehanizmom in z novim ravnovesjem nadomestil kapitalistični gospodarski regulator, ki ga ima v znanem zakonu, po katerem se cene ravnajo z ozirom na povpraševanje in ponudbe na delovnem in gospodarskem trgu? — Šele če odgovorimo na ta vprašanja, bomo dobili jasnost o nameravanem razmerju med korporacijo in kapitalizmom.

Vsi zagovorniki korporativizma soglašajo v tem, da bo moralo delavstvo odločati ne le pri socialnem, ampak tudi pri gospodarskem delu korporacijskega življenja. Toda ni popolnoma izčiščeno še vprašanje, do kake mere naj bi delavstvo posegalo v gospodarski proces. Sicer vsi teoretiki korporativne ideje soglašajo, da mora biti delavstvo vsestransko udeleženo pri vodstvu korporacije, niso pa vsi edini v tem, ali naj bo delavstvo udeleženo tudi pri gospodarskem vodstvu in gospodarski soudeležbi posameznih podjetij, kar že sedaj večkrat zahtevajo sindikati, a so podjetniki še vedno odločno odklanjali kot poizkus gospodarske razlastitve podjetništva. Socialni teden v Angersu se je mnogo bavil s tem problemom, ne da bi končno zavzel povsem jasno stališče. Večina je bila mnenja, da bi ob uvedbi korporacij ne kazalo takoj pričeti s tako revolucionarnim gospodarskim poizkusom, da pa je želeti, da bi se gospodarstvo v resnici čim preje v tem smislu preuredilo.¹⁵ Drugi mislijo, naj bi javna oblast poskrbela za

¹⁵ Eugène Duthoit misli, naj bi se v korporativnem svetu napravile štiri sekcije: gospodarska sekcija, ki bi se pečala z vprašanji, ki so v zvezi s količino proizvodnje, določala bi cene blagu, urejevala bi prodajo in iskala trgov. V tej sekciji bi naj bili samo voditelji podjetij. — Potem bi bila delovna sekcija, ki bi se pečala s kolektivnimi pogodbami, s plačami in pogoji dela. V tem odboru bi bili enako zastopani delavci in podjetniki. — Tretja sekcija bi upravljala premoženje korporacije in skrbela za finančno plat skupnih podjetij. V tem finančnem odboru bi bili podjetniki, strokovnjaki in upravitelji. — Četrta sekcija bi bila tehniška, ki bi znanstveno organizirala delo, skrbela za tehnično izpopolnitev itd. Pri tem bi imeli glavno besedo inženirji; podjetniki in delavci pa bi bili paritetno zastopani v odboru. (E. D. v *Chronique sociale de France*, december 1935, in v brošuri: *Par une autorité corporative vers une économie ordonnée*, izdala založba *Chronique Sociale de France*, Lyon, 1935, str. 46—48.) — Drugi pa mislijo, da bi po tem načrtu bilo delavstvo pri gospodarskem vodstvu korporacije premalo upoštevano in bi mu hoteli s posebnim pravilnikom, ki bi bil podoben italijanski *Carta del Lavoro*, odmeriti več vpliva v korporacijskem gospodarstvu. Podobno pobudo vidijo tudi v Quadra-

zdrav socialni odnos med delavstvom in podjetnikom v posameznih podjetjih.¹⁶ Toda v tem naziranju se skriva nevarnost za podjetnika, ki bi ga kaj lahko potisnila ob stran ne vedno dovolj uvidevna birokracija, skriva pa se nevarnost tudi za celoten gospodarski proces, ki lahko zapade etatizaciji, torej baš onemu zlu, ki bi ga korporativizem hotel preprečiti.

Reči moramo, da nimamo preveč literature o tem, kako si pristaši korporativizma zamišljajo razmere v gospodarstvu pod korporativnim režimom. Ali se bo korporacija brigala le za kakovost blaga, ali pa bo gledala tudi na količino proizvodnje, hoteč na ta način vplivati na cene? V kapitalizmu je odločilne važnosti gospodarska tekma in pa že omenjeni zakon o povpraševanju in ponudbi, ki je preveč znan, da bi ga tu izčrpnije navajali. Dejansko se ta gospodarski liberalistični zakon uveljavlja na vseh trgih, ne samo na blagovnem trgu, kjer si stojita nasproti kupec in prodajalec, ampak tudi na delovnem trgu, kjer gre za človekovo delovno moč. Tudi ta se ceni in plačuje po količini, v kolikšni se pojavlja na delovnem trgu. Gotovo poskuša tudi kapitalizem na nek način urediti gospodarstvo, ko s tvorenjem koncernov in trustov ter razdelitvijo gospodarskega območja poizkuša preprečiti preveliko medsebojno konkurenco in se tudi sicer prizadeva prilagoditi svojo proizvodnjo porabi. Toda kako le približnostni so njegovi računi, kažejo hude gospodarske krize in mnogi polomi tudi na videz močno fundiranih podjetij. Toda najhujša žrtev gospodarskih katastrof pa je v vsakem primeru vedno delavstvo, posebno, ako mu v sili javna oblast ne priskoči na pomoč.

Vprašanje je torej, ali misli korporativizem mesto tega mehaničnega načela liberalnega gospodarstva uporabljati kako drugo vodilo pri svojih gospodarskih zasnovah? Po kakšnem načelu bi mogli količino in cene blaga prilagoditi potrebam kupujočega občinstva? Znani borec za korporacije, François Perroux je mnenja, da se bo iz delovne skupnosti med delavstvom in podjetništvom izkristaliziral nov gospodarski sistem, ki ne bo enak kapitalističnemu avtomatičnemu tekmovanju in tudi ne kolektivističnemu izenačenju.¹⁷ Cene blaga bi določala komisija, sestavljena iz podjetnikov in delavcev. V primerih, ko bi se med seboj ne mogli sporazumeti, bi razsodbo prevzela tretja

gesimo anno. Prim. Paul Chanson, *Les Droits du travailleur et le Corporatisme*, Desclée de Brouwer, 1925. V istem smislu tolmači katoliško stališče članek v *Dossiers d'A.P.*, januar 1936, v katerem je zavrnjeno zmotno tolmačenje resolucij Angerskega socialnega tedna.

¹⁶ François Perroux, o. c., str. 27. — Prof. A. Aïnon je v *Dossiers d'A. P.*, 10. julija 1935 napisal razpravo (*Corporation et Production*), v kateri kaže na odnos korporacij do cen, tehniškega napredka in gospodarskega tekmovanja.

¹⁷ F. P. *Capitalisme et communautés de Travail*, Paris, Sirey, 1937.

neprizadeta stranka, ki ne bi pripadala prizadeti korporaciji. Tega razsodnika bi določila ali država ali pa bi si ga obe stranki sami izbrali.

Načrt ni napačen, vendar se vsiljuje misel na gotove težave, ki se utegnejo pri tem pojaviti. — Mogoče bi bilo, da bi se v tej »delovni skupnosti« podjetnik in delavec sporazumela o ceni, po kateri naj bi se proizvodnja prodajala. Ta sporazum je mogoč, ne da bi bil tretji klican kot posredovalec in razsodnik. V tem primeru pravijo nekateri, da bi se bilo bati *monopolnih cen*, ki bi jih diktirala ena korporacija in to nekako v istem smislu, kakor so to delali srednjeveški cehi, ki so tudi diktirali monopolne cene. Bati se je, da bi te cene ne odgovarjale gospodarskim zakonom (ponudba — povpraševanje), temveč da bi jih narekoval stanovski, ali če hočete kar naravnost razredni interes v pošteev prihajajoče korporacije.¹⁸

Ugovor je resen, vendar ne nerešljiv. Predvsem bo delavstvo samo, ki bo vključeno v korporaciji, spadalo tudi med konsumente in bo torej imelo interes, da cene ne bodo takšne, ki ne bi odgovarjale stvarnosti. Drugič bi pa *druge korporacije*, ki bi zastopale interese drugih gospodarskih panog, imele v rokah enako sredstvo za diktiranje monopolnih cen, mogle bi torej vrniti milo za drago. S tem bi enostransko kopičenje bogastva bilo zelo otežkočeno, posebno, če pomislimo, da bi državna oblast v vsakem primeru imela neko vrhovno kontrolo nad cenami — okoliščina, ki je srednjeveški cehi niso poznali. Čeprav namreč korporativni ustroj zaupa poedinim korporacijam pravico določati cene, vendar ta oblast ne sme in ne more biti tolikšna, da bi bila v škodo splošni blaginji.

Skoraj gotovo pa je, da bo v večini primerov potrebno razsodišče, ki bo določalo cene proizvodom. Toda tudi v tem primeru se pojavlja vprašanje, po katerem načelu in po katerih smernicah bo delovalo razsodišče: ali bo zastopalo bolj koristi podjetnika, ali bo bolj na strani delavca ali pa bo prerezalo jabolko na dve enaki polovici?

Povsem razumljivo je na to vprašanje težko odgovoriti. Oni, ki imajo pred očmi sedanji gospodarski red, pravijo, da si bo podjetnik vedno znal osvojiti večji vpliv na državo kakor pa delavec oziroma konsument in da torej tudi korporacije ne bodo rešile prebivalstva diktature podjetništva, oziroma kapitala. Ali pa bo država res sama vzela vajeti v roke nezavisno od kapitala, — potem pa se je bati splošne gospodarske planifikacije in etatizacije gospodarstva, za čemer gre socializem, in to bi zopet ubilo vso zasebno gospodarsko pobudo. Torej je boljše, da ostanemo pri sedanjem gospodarskem načelu, ki določa cene po zakonu povpreševanja in ponudbe in ki sprejema svobodno gospodarsko tekmovanje.

¹⁸ Prim. Pirou, o. c. 129—132.

Potemtakem bi korporativni red nujno vodil do sledeče dileme: ako bo država šibka, potem imamo slej ko prej diktaturo podjetništva, oziroma kapitala; ako bo pa država močna, potem vodi to v totalitarnost in etatizacijo vsega gospodarstva.¹⁹

Na to odgovarjamo, da korporativizem nikakor ne pomenja takšnega fatalnega razvoja in da zgoraj postavljena dilema ni nujna. Tudi korporativizem, kakor si ga katoličani zamišljajo, predpostavlja nujno pomoč in vodstvo države, saj korporacije nimajo namena docela nadomestiti države, ki je popolna družba. Toda vse zavisi od duha, v katerem uraduje država, glavna je ideja, ki jo ima kaka država o družbi, o človeku in njegovih pravicah. Država more mirno sprejeti korporativno misel in privzeti korporativni ustroj, ne da bi bila šibka in ne da bi bila totalitarna. To sta dve skrajnosti, med katerima pa je možno še veliko rešitev, nad njimi tudi krščanska, ki pravi, da država more brez škode prepustiti manjšim edinicam, da se brigajo za posle, ki so prav njim lastne in se neposredne države ne tičejo. Država pa naj vse nadzira, podpira iniciativnost svojih sestavnih edinic in po svojih organih skrbi za koordinacijo nasprotujočih si interesov.²⁰

Praktični zgledi.

7. — Poglejmo najprej Italijo! Znano je, da je fašizem zelo previdno in le postopoma poizkušal izvesti svojo korporativno zamisel. V fašizmu je bil politični vpliv važnejši kot gospodarski; zato je tudi korporativna misel rastla le postopoma in le v toliko, v kolikor je fašizem politično pridobival tal. Tako vidimo, da je bil 1926. leta ustanovljen »Veliki fašistični svet« kot najvišji organ fašistične države. S tem korakom je fašistična stranka tudi pravno prevzela vodstvo države izključno v svoje roke. Po tem političnem uspehu so 3. aprila istega leta izšli zakoni o fašističnih sindikatih, nakar je 30. aprila 1927 bila izdana Bottajeva Carta del Lavoro, ki odkriva osnovne smernice fašističnega gospodarsko-socialnega naziranja. Ta zakon obsega sledeče glavne smernice: 1. Fašističen režim hoče dvigniti pravni in gospodarski položaj raznih stanov, ki sestavljajo narodno skupnost in ki so se pridružili fašističnemu gibanju. 2. Italijanski narod je organizem, ki ima cilje in za njih dosego sredstva, ki so po svoji moči in trajnosti večja, kakor pa jih imajo posamezniki bodisi da nastopajo ločeno ali skupno. 3. Delo je socialna dolžnost, vseeno, ali je ročno, umsko ali tehnično. Zaradi tega ga tudi država štiti. 4. Strokovne organizacije so svobodne. Toda le zakonita in od države priznana strok. organizacija, ki je pod

¹⁹ Pirou, o. c. 134.

²⁰ Quadregesimo anno, 80, 81.

državnim nadzorstvom, ima pravico, da zakonito predstavlja celotno kategorijo delodajalcev in delojemalcev, da sklepa kolektivne pogodbe, ki so obvezne za vse, ki pripadajo dotični kategoriji, da pobira od vseh prispevke in nastopa v javnosti kot edin zakonit predstavnik.

»Carta del Lavoro« naj bi uredila socialno stran bodočih fašističnih korporacij. Šele polagoma pa je fašizem pričel organizirati tudi gospodarsko življenje. Dne 20. marca 1930 je bil osnovan »Narodni svet korporacij«, toda še vedno brez korporacij, ki so bile ustanovljene šele z zakonom od 5. februarja 1934. leta. To odlašanje pa je umljivo, saj po mnogih pokrajinah, posebno v južni Italiji, niti še niso imeli strokovnih organizacij. Pri korporacijah se dolgo niso mogli odločiti za vidik, po katerem naj bi bile razdeljene. Končno so se odločili za 11 velikih gospodarskih panog. Tudi to ureditev se je hotelo praktično preizkusiti, ker je gotovo, da so gotove gospodarske panoge bolj med seboj prepletene, kakor pa večkrat kaže prvi videz.

V koliko se je gospodarska plat fašističnih korporacij obnesla, ni še mogoče izreči dokončne sodbe. Verjetno si tudi fašistični gospodarski izvedenci sami še niso na jasnem, kakšna utegne biti gospodarska vrednost na novo osnovanih organizmov, kajti Italija je v vsem tem času živela čisto izjemno življenje, ki ji je narekovalo skoraj povsem vojno gospodarstvo. V to dobo spada zasedba Abesinije in tej sledeče sankcije ter silno oboroževanje, pri čemer je država čutila potrebo, da vse niti kakor v vojnem stanju združi v svoji roki. Dne 12. marca 1936 je izšla naredba o bankah, ki bankarstvo izroča popolnoma v državne roke. Za večji del proizvodov, ki jih Italija nima doma, je bil uveden monopol za nakupovanje v inozemstvu ter istočasno docela podrejen državnemu nadzorstvu. S tem v zvezi se Italija mnogo prizadeva, da kar moč izpopolni samopreskrbo in da omeji po možnosti sploh uvoz iz tujine. Posebno so znani naporu fašistične vlade, da bi Italija zlasti žita čim več doma pridelala. Pri teh svojih gospodarskih prizadevanjih se je država gotovo posluževala tudi korporacij, ki pa ne delujejo toliko kot pogonska sila sistema kakor njegov izvršitelj. Toda bilo bi krivično, ko bi jim že zaradi tega hoteli odrekati vsak gospodarski pomen, kajti Italija, kakor rečeno, živi že nekaj let v izjemnih gospodarskih razmerah, ko je do govove meje razumljivo, da država združuje vse v svojih rokah.

Spomladi 1939 je fašistična vlada dobila novo zakonodajno zbornico, ki je bila uzakonjena 7. oktobra 1938 in se je prvič sestala 23. marca 1939. Nova fašistična in korporativna zbornica odpravlja tudi videz demokracije in naj bi pomenila vrh zgradbe fašističnega korporativnega sistema. V tej zbornici niso za-

stopane stranke ali razne družabne plasti, ki bi odpošiljale po volitvah svoje odposlance v zakonodajno telo, ampak so člani imenovani kot proizvajatelji in delavci. Nova zbornica je permanentna; ako pa bi kak član izgubil svoje mesto v korporaciji, h kateri pripada, potem bi ga izgubil tudi v zbornici. Ni pa to čisto gospodarska zbornica, ampak je izrazito prepojena s političnim elementom. Kajti poleg približno 500 imenovanih članov, ki prihajajo iz korporacij — število ni določeno — je v zbornici tudi 150 članov fašistične stranke, to so vsi člani Velikega fašističnega sveta in drugi vidnejši člani fašistične stranke. S tem je preskrbljeno, da zbornica oziroma korporacije ne bodo izšle iz onega političnega okvira, ki ga želi in določa fašizem.

Po ustanovitvi fašistične in korporativne zbornice italijanske korporacije torej ne dobivajo izrazitejšega značaja samostojnega gospodarskega organizma, ki bi služil izključno gospodarskim in poklicnim interesom, ampak ostajajo slej ko prej orodje, s katerim totalitarna fašistična država izvaja neomejeno oblast tudi na gospodarskem področju.²¹ Danes so v fašistični Italiji socialni problemi nekako podrejeni nacionalnim ciljem. Vendar pa to še ne pomenja, kakor da bi se fašizem za socialna vprašanja ne brigal. Vsekakor je značilno, da je dviganju cen in naraščajoči draginji v zadnjem času fašizem znal takoj odgovoriti s povišanjem delavskih plač. Če vzamemo za temelj leto 1928, se je indeks življenjskih potrebščin v letih 1935—1938 dvignil od 77,48 na 99,12. To je napotilo vlado, da je dvignila tudi delavske plače, in sicer je minister za korporacije odredil povišanje v poljedelstvu za 8 %, v industriji za 10 %, v trgovini 6—8 %, pri javni upravi 8 %, v bankarstvu 10 %, v svobodnih poklicih 8—10 %. Udeleženih je pri tem sedem milijonov nameščencev in delavcev, kar bo državno blagajno stalo milijardo lir. To povišanje plač je državno gospodarstvo zmoglo zaradi povečanja »avtarktične« proizvodnje in ker je lani bila izredno dobra letina. Poleg tega pa upa režim, da bodo večje plače povečale konsum — in s tem omogočile dvig proizvodnje. Račun je gotovo pravilen. Že iz teh dejstev se ne more fašizmu kratkomalo očitati, kakor to večkrat delajo marksisti, da ima v sebi nesocialno, kapitalistično tendenco. Resnica je preje ravno na-

²¹ Nekaj literature: G. Arena, *La camera dei Fasci e delle Corporazioni*, Firenze, Sansoni, 1937; Francesco Vito, *Politica economica e sociale corporativa*, v zvezku *L'Economia italiana nel 1936*, Milan, 1927. (V tem zvezku je med drugim tudi italijanska gospodarska zakonodaja, izdana v letu 1936); Marcel Laloire, *Le Corporatisme*, izdaja Osrednjega gospodarskega odbora v Belgiji, 1936; Roland Pr e, *L'Organisation des rapports économiques et sociaux dans les pays   r gime Corporatif*, izdan kot rokopis v Parizu 1936 in je potem izšel v knjigi pod naslovom: *Le Bilan du corporatisme: Italie, Autriche, Portugal, Allemagne*, Librairie technique et économique, 1936; Daniel Gu erin, *Fascisme et Grand Capital: Italie-Allemagne*, Galimard, Paris 1936.

sprotna. Mnogo bolj je verjetno, da se bo fašizem v bodoče razvijal še bolj kot doslej v protikapitalistično smer.²²

8. — Kaj je iz korporativne ideje napravil narodni socializem? Tudi Nemčija se navadno imenuje med korporativnimi državami. Nemci sami ne poudarjajo mnogo korporativne misli, ampak prepuščajo Italijanom brez zavisti zasluge zanje, pa naj gre že za izvirno korporativno zamisel ali za njeno praktično izvedbo. Toda tuji opazovalci, posebno Francozi, odločno ugovarjajo, da bi se smela nemška stanovska organizacija, kakor si jo je zamislil narodni socializem, sploh imenovati korporacija. Edmond Vermeil, ki je dober poznavalec Nemčije, pravi, da narodni socializem niha med kapitalizmom in socializmom. Značilno je, da se Hitlerjevo gibanje ne brani pridevka »socialističen«. Do sedaj tudi še ni hitlerizem spreminjal starih družabnih ustanov, ampak gredo vsi njegovi napor le za tem, da kar moč militarizira in disciplinira deželo.²³ Dosti negativno presoja narodno-socialistične socialne metode tudi François Perroux,²⁴ ki je mnenja, da gre v prvi vrsti za militarizacijo delavstva in vse industrije, v socialnem pogledu pa pomenja discipliniranje kapitalizma, ki je ostal v rokah nekdanje vladajoče plasti, a ki mora služiti režimu. — V ostalem pa velja tudi za Nemčijo, kar smo rekli o Italiji, da živi namreč v izjemnih razmerah in da je vse njeno gospodarstvo naravnano na državno samopreskrbo in popolnoma prilagoden vojaškim potrebam.

9. — Razen poizkusov s korporacijami v avtoritarnih državah se kaže veliko zanimanje za korporativno misel tudi med socialnimi katoličani, le da ti odklanjajo državno vseomogočnost, ostajajo pristaši demokracije in si prizadevajo ostvariti korporativno zamisel kolikor mogoče iz družbe ven, na osnovi svobodnega sporazuma med delavstvom in podjetništvom in njihovimi stanovskimi organizacijami. Namesto korporacij, ki jih diktira avtoritarna država, naj bi nastale korporacije po organski rasti, iz svobodne združbe stanovskih skupin. Brez dvoma ustreza to najbolj krščanski zamisli družbe, res pa je, da ti korporativni poizkusi zaenkrat po svojem obsegu in pomenu daleč zaostajajo za korporacijami v avtoritarnih državah.

Na N i z o z e m s k e m je zakon 7. aprila 1933 podelil vladi pravico, da osnuje korporativne svete v tistih strokah, kjer je strokovna organizacija dovolj razvita. Člane sveta imenujejo strokovne organizacije, in sicer toliko, kolikor imajo sorazmerno organiziranega članstva. Sklepi sveta so obvezni za vse pripadnike dotične stroke,

²² Georges Brurgin, *L'État corporatif en Italie*, Montaigne, Paris 1935.

²³ Edmond Vermeil, *Essai sur les origines sociales de la révolution hitlerienne* (Année politique, april 1935).

²⁴ F. O. *Les Mythes hitleriens*, Lyon, Bosc frères, 1935.

ako so bili sprejeti z dvetretjinsko večino in jih je potrdil minister.²⁵ Tudi v Š v i c i , v friburškem kantonu določa zakon od 3. maja 1934 uradno priznanje korporativnih organizacij, ki bodo nastale po svobodni pobudi in ki si bodo nadele pravila, ki bodo v skladu s splošno blaginjo. Sklepi uradno priznane korporacije so obvezni za vse člane dotične stroke, ako so bili izglasovani z večino glasov delavcev in podjetnikov in jih je potrdil državni svet.²⁶ Portugalska ima avtoritaren režim, ki pa je po duhu, kakor pojmuje državo, družbo in človeka, vendar močno različna od fašizma in narodnega socializma. To je njen voditelj Salazar že večkrat podčrtal. Njegovo živo krščanstvo mu veleva, da postavlja državni oblasti uradne in pravne meje, ki jih fašizem in hitlerizem nista voljna sprejeti. Portugalska pozna samo enotne narodne strokovne organizacije, ki je za vsako stroko in pokrajino samo ena in ki sklepa za vse pripadnike iste stroke obvezne sklepe. Ima tudi korporativno zbornico, ki se posvetuje o gospodarskih vprašanjih in izdeluje zakonske predloge, toda pravo zakonodajno moč ima zaenkrat še vedno v rokah vlada sama. Je pa v načrtu, da korporativna zbornica postane iz posvetovalnega organa resnično zakonodajno telo, kakor hitro bo mogoče korporacije popolnoma organizirati in jih toliko notranje utrditi, da bodo zmožne lastne dejavnosti. Portugalske gospodarske razmere so namreč še v marsičem precej primitivne.²⁷

Kaj govori za korporacije in kaj navajajo proti njihovi izvedbi.

10. — a) Ko govorimo o korporacijah, moramo ponovno poudariti, da nikakor nimamo pred očmi gospodarskega sistema, ki naj bi bil obnova nekdanjega cehovstva. Srednjeveške korporacije so bile dejansko v korist samo enega produkcijskega elementa, namreč podjetništva. Delavci, ki so se imenovali družabniki (compagnos), so v korporacijah imeli kaj malo besede, prav tako malo besede so imela tudi njih poklicna združenja, ki so jih mojstri le neradi trpeli. — Moderna korporacija je drugače zamišljena. Vsi člani iste gospodarske panoge, podjetniki, delavci in nameščenci naj bi sestavljali eno socialno in gospodarsko telo — korporacijo, v okviru katere pa bi tako podjetniki kakor delavci in nameščenci ohranili

²⁵ A. Müller, *La Politique corporative*, Bruxelles, 1935.

²⁶ E. H. Böhrer, *Korporative Wirtschaft*, Zürich in Leipzig, 1935; Max D'Arcis, *Les Realisations corporatives en Suisse*, Attinger, 1935; F. Perroux, *Le mouvement corporatif en Suisse*, članek v *La Vie intellectuelle*, 25. apr. 1937.

²⁷ Aperçu general du corporatisme portugais, brošura, ki je bila izdana ob priliki svetovne razstave v Parizu 1937. Razpravo o portugalskih korporacijah je objavil Alb. Müller v *Dossiers de l'Action Populaire* 10. aprila 1935 pod naslovom: *Du corporatisme d'Etat au corporatisme d'Association*.

svoje strokovne organizacije, kakor smo to obrazložili že na drugem mestu. Skupno predstavništvo korporacije, v kateri pa ne bi smelo biti nadvladanja in zapostavljanja, bi se potem brigalo n. pr. za pogoje dela, za višino plače, za družinske doklade, za vaještvo, za primerna stanovanja, za higienske razmere v delavnicah, za socialno zavarovanje; po potrebi tudi za cene, za blagovni trg, za količino in kakovost blaga, kakor je bilo rečeno na drugem mestu. Po svojih zastopnikih bi korporacija bila potem zastopana z drugimi korporacijami vred v skupni stanovski zbornici, ki pa ni treba, da bi bila obenem tudi politična in splošna zakonodajna zbornica. Ločitev politične in gospodarske zbornice bi bila celo koristna, kakor je prvotno določal tudi dr. Enderjev načrt za bivšo Avstrijo.

b) Vendar pa bi korporativno predstavništvo vsekakor moralo imeti javnopravni značaj. Voditelji korporacij bi morali imeti pravico in oblast, da govore v imenu vsega stanu in vsi pripadniki stanu bi se morali pokoravati njihovim sklepom.

c) S tem bi kajpada bil prizadet skrajni individualizem. Toda to ne bi bila nobena škoda. Saj velik del zla, ki ga v današnjem gospodarskem sistemu opazujemo, gre na rovaš ravno pretiranega individualizma, ko je pripuščeno osebni svobodi, da vsakdo proizvaja, kar hoče in kolikor hoče, ne da bi se dovolj oziralo na potrebe prebivalstva in njegovo kupno moč. Več discipline v gospodarjenju ne bi nič škodovalo. Najbolj pa bi v to bile poklicane korporacije, ki bi poznale razmere na delovnem trgu in na blagovnem trgu in bi se z večjo prožnostjo lahko prilagodile vsem potrebam, ne da bi bilo treba enkrat pretirano kopičiti proizvodnjo in kmalu nato odpuščati množice delavstva.

d) Prizadet bi vsekakor bil tudi etatizem v gospodarstvu, ki se javlja v vedno hujših oblikah. Sicer ne odklanjamo popolnoma vsakega poseganja države v gospodarstvo, ki je posebno v sedanjem gospodarskem sistemu večkrat nujno, da se preprečijo še večje gospodarske katastrofe. Toda državno vmešavanje v gospodarstvo gre večkrat predaleč in presega njeno kompetenco. Državna oblast je vedno v nevarnosti, da tudi gospodarstvo motri pod izključno političnimi in upravnimi vidiki, kar pa za gospodarsko življenje ni vedno dobro. Gospodarstvo sicer ni nobeno samoupravno področje javnega življenja in je potreba, da se razvija v skladu z ostalimi činitelji javnega življenja. Toda sredstvo države je sila, pogosto celo tiranska sila, ki ni vedno dovolj uvidevna in dovolj prožna, da bi se pravilno prilagodila izredno mnogoličnim in občutljivim finesam gospodarskega življenja. Pogosto se čujejo zaradi tega upravičene pritožbe, da država z gotovimi splošnimi predpisi in zahtevami bolj ovira kakor pospešuje gospodarsko delavnost. Korporacije

bi temu zlu mogle odpomoči, ko bi po svojih predstavnikih urejale gospodarsko delavnost. Ti predstavniki bi o vseh zahtevah in potrebah svoje stroke bili dobro poučeni; njih odredbe bi verjetno naletele na več razumevanja pri prizadetih, kakor pa danes državne naredbe, ker bi vsi člani imeli zavest, da izhajajo od njih samih svobodno izbranih predstaviteljev dotične stroke.

e) Dandanes imamo ločene organizacije podjetništva in delavstva. Med njimi je le redko zastopnost, navadno je vsaj prikrito bojno stanje, ki ga imenujemo razredni boj in ki gotovo ni v korist gospodarstvu. Organizacije podjetništva se med drugim pečajo tudi z določanjem cen, z iskanjem blagovnega trga, kar pa se jim tudi po koncentraciji v kartele in truste le redko dobro posreči. Tesnejše sodelovanje z organizacijami delavstva v korporativnem sistemu bi v veliki meri moglo tem pomanjkljivostim odpomoči. V celotno gospodarstvo bi prišlo več reda, notranji boj bi se ublažil in to bi dalo gospodarstvu večjo stalnost. V sedanjih razmerah se država kaj rada nagiba k temu, da preje podpira podjetništvo kakor delavsko organizacijo, da podjetništvu bolj zaupa kakor delavstvu. Podjetništvo ima več sredstev na razpolago kakor delavstvo, da izsili od državne oblasti uravnavanje in vodstvo gospodarstva. Toda ta koncesija se potem praktično pokaže v krivični nadvladi podjetništva nad delavstvom in v samodržstvu koncernov in trustov, ki izrabljajo i delavstvo i konsumente. — Korporacije pa bi bistveno pomagale odvzeti gospodarstvu dosednji ekskluzivni zasebni značaj in bi tudi delavstvo organsko uvedle k soodločanju pri proizvodnji. Izigravanje podjetništva proti delavstvu in obratno bi postalo mnogo težje. Čas je danes takšen, da povsod kaže in opominja k skupnosti, nič manj tudi v gospodarstvu.

f) Omenimo končno še kolektivne pogodbe, ki so gotovo velika moderna pridobitev delavstva, a so kljub temu, da so danes že povsod v svetu tudi državne oblasti nanje pristale, še vedno v neki nevarnosti. Kolektivne delovne pogodbe velik del podjetništva še vedno gleda z neprijaznim očesom in čim se razmere kako spremenijo, da misli podjetništvo, da ima svobodnejše roke, že se tudi takoj zamajajo kolektivne pogodbe. O tem nas uči vsakodnevna izkušnja. Očitno bi v korporacijah bila kolektivna pogodba neprijetno bolj zavarovana, ko bi delodajalec in delojemalec bila v istem kadru in ko si ne bi stala več nasproti kot zastopnika dveh sovražnih razredov, ampak kot predstavnika istega stanu.

11. — Da bo slika popolnejša, navedimo še poglobitve ugovore proti korporativizmu, poleg tistih, ki smo jih omenili že v prvem delu razprave. Ti ugovori se deloma vsiljujejo na podlagi dosedanjih korporativnih poizkusov v diktatorskih državah, ki v res-

nici niso povsem posrečeni in v mnogočem ovirajo zdravo korporativno misel.

a) Pristaši liberalizma očitajo korporativizmu, da je njegova podlaga statičnost in da je bolj usmerjen h konservativizmu kakor pa k napredku. Korporacije naj bi bile nekaj podobnega kakor kaste, ki so vtelesen zaključek nekega razvoja. Bati se je, da bi korporacije ne imele pravega smisla za tehnični napredek, zlasti ne za tisti napredek, ki bi utegnil ta ali oni poklic likvidirati, kar bi zaradi razvoja in napredka gospodarstva postal brezpomemben in odveč. Za ta primer navajajo srednjeveško cehovstvo, ki se je krčevito oklepalo svojih predprav in že davno preživelih ustanov tudi še potem, ko jih je čas že davno prehitel. Korporacije bi torej po tem mišljenju mogle zanesti v gospodarstvo okostenelost, postale bi coklja v razvoju narodnega gospodarstva.²⁸

Na ta pomislek bi mogli odgovoriti, da bodo korporacije morale vsekakor v proizvodnji in prodaji pustiti veliko osebno iniciativo, ki se bo posluževala kakor do sedaj vseh modernih tehničnih pripomočkov in se okoristila z vsakim gospodarskim napredkom. Dalje bi tudi ne bilo potrebno, da bi vse gospodarske panoge bile pod enako strogim režimom, posebno ne pod takšnim, ki bi onemogočal zdrav razvoj in napredek. Korporacije ne bi smele nikdar postati same sebi namen, ampak je njih cilj služba skupni blaginji. Nikakor ni nujno, da bi red ne bil združljiv z napredkom in da bi gospodarska varnost že tudi izključevala potrebno svobodo.

b) Resnejši je drugi ugovor, ki pravi, da bo spričo strumno organiziranih proizvajalcev ostal v korporacijah konsument brez pravega varstva in javne zaščite. Dejstvo je, da je konsumente mnogo težje organizirati kot proizvajalce. Producenti imajo čisto določene interese, ki jih spajajo, medtem ko je vez med konsumentmi že z ozirom na njih zelo različno socialno stopnjo in njih potrebe mnogo bolj rahla. Že v demokratičnih vladavinah in v svobodnem gospodarstvu se opazuje, da se producentom velikokrat posreči, da vsilijo svojo voljo državi in diktirajo blago in cene konsumentom. Koliko lažje bo to šele v korporativnem sistemu, kjer bodo organizacije proizvajalcev uradno priznane s samoupravnimi pravicami! Sploh se je bati — tako ugovarjajo,²⁹ — da bodo korporacije premaknile težišče javnega življenja v gospodarstvo, ki bo še bolj kot v liberalizmu zavzelo prvenstveno mesto v družabni zgradbi. Bati se je tudi, da bodo korporacije hotele uveljaviti stanovski egoizem, podobno, kakor se danes

²⁸ Pirou, o. c. str. 40—43.

²⁹ Pirou, o. c. str. 49 in sledeče.

večkrat prizadevajo strokovne organizacije, da prodro s svojim razrednim stališčem. Korporacije nas bodo torej dovedle v gospodarsko anarhijo, v kateri si bodo delile plen poedine organizirane skupine, kakor to delajo sedaj trusti in koncerni. Izrabljanje šibkejšega po močnejšemu pa se bo nadaljevalo...³⁰

Na ta stvaren ugovor, ki vzbuja pomisleke proti korporativizmu, moramo odgovoriti na isti način, kakor Pij XI. zaključuje svojo socialno okrožnico »*Quadragesimo anno*«: Vse je odvisno od duha, v kakršnem bodo korporacije kje spočete in vodene! Kakor se sedaj borimo proti materializmu individualistov v gospodarstvu, tem odločneje bi morali zavrtni materializem organiziranih gospodarskih skupin, in naj bi se tudi imenovalе korporacije. Krščanske socialne šole zaradi tega nenehoma poudarjajo važnost etike v gospodarstvu. Cilj gospodarstva — in tudi korporativnega gospodarstva — mora biti občja blaginja. Zavedamo pa se, da je tolikšen preokret od sebičnosti k smislu za splošen ljudski blagor mogoč samo po temeljiti obnovi nra vi, da je mogoč le na ta način, da bi ljudje zopet postali krščanski. Mislimo, da je do sedanjih hudih družabnih bojev prišlo največ zaradi tega, ker je razkristjanjenje družbe že toliko napredovalo, da golemu materializmu v zgornjih družabnih plasteh ustreza materializem že tudi v množicah, ki jih žene sovraštvo in zavist proti onim, ki po njih mnenju v vsakem primeru po krivici posedujejo premoženje. V družbi pa, ki bi bila prepojena z resnično krščanskim duhom, pa gospodarstvo nikakor ne bo zavzemalo prvenstvenega mesta, ampak bo gospodarska delavnost predstavljala le eno panogo javnega življenja. Njena naloga bo preskrba prebivalstva s potrebnimi snovnimi dobrinami. Po krščanski etiki je cilj gospodarstva dobrobit skupnosti in ne poedincev. Temu cilju pa morejo izvrstno služiti ravno korporacije, katerim bi spočetka morala pomagati na noge državna oblast, ne da bi zaradi tega nujno završla demokratično načelo. Saj korporativna ureditev družbe vpostavlja one prastare organske družabne skupine, ki jih je razbil materialistični liberalizem.

c) Poglejmo še tretji ugovor! Korporacije bo težko izvesti, ker jim nasprotuje i večina podjetništva i večji del delavstva. Podjetniki se boje za svojo individualno gospodarsko svobodo, delavstvo pa jim ne zaupa, ker za korpoorativno ureditvijo države sluti politično diktaturo, ki jim bo vzela njih strokovne organizacije in jim izvila iz rok najmočnejše orožje, ki ga imajo sedaj v boju s kapitalizmom — pravico do štrajka.

³⁰ Pirou, o. c. str. 165.

Na te pomisleke smo v teku razprave že mestoma odgovorili. Prav nič se ne čudimo, če so proti korporacijam r a z r e d n o m i s l e č i p o d j e t n i k i, čeprav svoje razredno stališče zakrivajo pod skrb za svobodo in gospodarski napredek.³¹ Toda če se danes razni kartelirani industrijci bore zoper korporacije, je to največ zaradi tega, ker se boje za svoje monopolno gospodarsko stališče. To je naravno z njihovega gledišča, z družabnega pa je naravno, da se njih gospodarska delavnost postavi pod nadzorstvo in usmeri v skupno blaginjo. Človeška zgodovina vedno niha med potrebo po redu in med težanjem po svobodi. Nad popolno gospodarsko svobodo preteklih desetletij je človeštvo razočarano, zadnje gospodarske krize so ga globoko pretresle. Zato kaže danes mnogo smisla za disciplino in red v gospodarstvu, od česar pričakuje več varnosti in miru. Naš čas je zaradi tega bolj naklonjen korporativni misli, kakor pa je bilo prejšnje stoletje.

Tudi se ne smemo čuditi, če je d e l a v s k a r a z r e d n a m i s e l n o s t korporacijam nasprotna. Marksizem, ki je glavni organizator delavskega razrednega boja, si zamišlja ureditev bodoče družbe čisto drugače kakor n. pr. krščanstvo. Marksizem noče sloge med stanovi, ampak boj, ki naj prej ali slej dovede do nadvlade enega stanu — proletariata nad vsemu drugimi stanovi.

Toda, ako mi priporočamo korporativno ureditev družbe, ne delamo tega s tem namenom, da bi oslabili boj delavstva za socialno pravičnost. Smo za enotnost naroda, toda ne na škodo socialne pravičnosti, smo za gospodarski napredek celotnega naroda, za njegovo politično moč in rast, mislimo pa, da teh visokih ciljev ni mogoče doseči brez pravičnosti in izravnanja stanovskih interesov. Štrajk bi res ne bil v korporacijah sredstvo za uveljavljenje delavskih pravic, a prav tako tudi ne izpor delavstva iz tovarn. Za poravnanje nastalih sporov določajo korporacije drugačen postopek. Naj opozorimo, da štrajk ni tako zanesljivo orožje, ki bi delavstvu vedno res pomagalo do uspeha. Neuspel štrajk — in koliko je takih! — ni manjše zlo za delavstvo kakor polom tovarne za podjetnika.

*

S tem bi bil podan v glavnih obrisih nauk o korporacijah, podano tudi stališče njihovih pripadnikov kakor tudi njihovih nasprotnikov. Omenili smo tudi praktične poskuse s korporacijami v zgodovini in danes, in to v avtoritarnih ter v demokratičnih državah. Čitatelj, ki je brez predsodkov, bo mogel iz povedanega razbrati, da je temeljna

³¹ Prim. E. Bonnefous in M. Tardy, *Le Corporatisme*, izdala kot rokopis Société d'Études et d'informations économiques, 1935.

misel za korporativno gibanje socialno zdrava in vredna vse pozornosti posebno v našem času, ko nas razvoj časa iz preživelega gospodarskega liberalizma na eni strani tira v marksistični kolektivizem in po drugi strani v avtoritarne diktature s korporacijami, ki so bolj umetne kakor pa ustrezajoče stvarnemu življenju. Mi bi hoteli iz sedanjega gospodarskega nereda ubrati drugo pot, ki je združljiva s človeško svobodo in njegovim dostojanstvom. Kakor vsak nauk, ki je šele na pohodu, tako morda tudi korporacije danes več obetajo kakor pa bi mogle dati v dejanskem življenju. Toda to nas ne sme ovirati, da ne bi v nakazani smeri delali in poizkušali korporativno izvedbo zaenkrat vsaj v manjšem obsegu. Življenje bi nas dalje učilo. Kajti gotovo je, da se bo tudi korporativna izvedba morala prilagoditi razmeram in potrebam vsake države in vsakega naroda, da bo dosegala svoj glavni namen — skupno blaginjo.

Razvojna teorija.

Dr. Lambert Ehrlich.

Razvoj vseh danes obstoječih živalskih vrst, ki jih je baje cel milijon, iz enotne praživali, nadalje vseh rastlinskih vrst iz neke enotne prarastline, je teorija, ki so jo v zadnjih petdesetih letih sprejeli kot znanstveno osnovo in opremo skoro vsi biologi.

Sicer biologi bolj in bolj uvidevajo, da je zgrešena **Darwinova** razlaga o postanku novih vrst po križanju individualnih boljših variant iste rase, kakor tudi **Lamarckova** o postanku novih ras po modifikacijah, nastalih iz prilagojevanja okolju, ker jih biološka dejstva vedno znova zanikajo.

Priznati morajo, da v življenju organizmov ni mutacij, ki bi nastajale hipoma, skokoma in bi spremenile eno vrsto v popolnoma novo drugo vrsto ter bi bile dedne, razen nekaj dvomljivih izjem, ki nikakor ne morejo utemeljiti teorije o vsestranskem splošnem razvoju vseh organskih vrst. (Čas 1938/39, str. 301). Biološka dejstva, kolikor jih je mogel človek opazovati, razvojne teorije ne potrjujejo.

Toda biologi niso v zadregi z izgovorom. Razvoj vrste v vrsto, plemena v pleme itd. je zahteval velikansko število let in se je vršil v dolgih prazgodovinskih razdobjih, spričo katerih je nekaj tisočletij zgodovinske dobe kakor kapljica v morju.

Naj se torej ne čudimo, če nam biološka izkustva zgodovinske dobe ne govorijo o razvoju vrst. Česar nam zgodovina ne pove, nam pa izpričuje prazgodovina. Okamenine živali iz preteklih pradavnin naj tako rekoč izpolnijo vrzel neposrednih izkustvnih dokazov in izpričujejo nepretrgan razvoj živalskih vrst iz nižjih v višje.

Veda, ki proučuje živalske okamenine prazgodovine, se imenuje paleontologija. Preden si ogledamo izsledke paleontologije z ozirom na razvoj živalskih vrst iz nekih prvotnih praoblik, si hočemo predočiti vprašanje razvojne teorije v vsej njegovi velikanski daljnosežnosti. Lažje bomo spoznali, ali paleontologija rešuje to vprašanje ali ne.

»Drevo živalskega rodu.«

Milijon živalskih vrst skušajo naravoslovci zajeti v sistem 10 živalskih debel vretenčarjev, plaščarjev, iglokožcev, mehkužcev, pamehkužcev, členonožcev, črvov, mehovcev, spužev, praživali. Deblo vretenčarjev dele spet v šest redov (sesalci, ptiči...), deblo plaščarjev v dva reda itd., tako da našteva dr. Poljanec v svojem prirodopisu živalstva približno 35 redov, ki se spet dele v približno 100 razredov (na. pr. red sesalcev se deli v 14 razredov, red ptičev v 18 razredov), razredi se spet dele v plemena ali rodove, ki jih je na stotine in stotine, rodovi se delè v neštete vrste, tako da jih noben naravoslovec ne more vseh naštetih, razlikovati in poimenovati.

Z vso resnostjo trdijo naravoslovci, da »živalske vrste niso stalne, temveč se razvijajo in izpopolnjujejo. Razvojna podmena uči, da vrste ginejo, a iz njih se porajajo druge. Živalstvo se je torej razvilo kakor drevo, ki požene iz semena ter ustvarja deblo, veje, vejice in leto za letom nove popke. Zato govorimo lahko o živalskem rodovniku... Umetni živalski sestav (kakor ga namreč sestavljajo prirodoslovci: deblo, red, razred, rod, vrsta) ni rodila samo človeška miselnost. Ta sestav se lahko opira na razvojno podmeno, nam izraža potem medsebojno sorodstvo živali in postaja tako prirodni sestav.« Tako beremo v učni knjigi za srednje šole: dr. Leopold Poljanec, Prirodopis živalstva, str. 92.

Kako izgleda rodovnik, kakor si ga zamišljajo evolucionisti? Pravi znanstveniki-naravoslovci neradi raziskujejo in sestavljajo podrobnosti tega »drevesa živalskega rodu«, ker je vsak tak poizkus nujno diletantski, toda Haeckel je vendar to storil in evolucionisti mu v glavnem sledijo. Potemtakem bi bil razvoj takle: Iz mikroskopskih moner (ki obstojajo samo v fantaziji Haeckela), v kateri se niti jedro ne loči od protoplazme, so izhajale bakterije; a v monerah se je oblikovalo jedro in s tem so nastale prve celice, ki so živele samostojno in ki jih danes poznajo naravoslovci kot menjačice (amebe), mreževce, bičkovce, močelke (infuzorije) itd. Te celice bi se bile začele družiti v družine kakor so cevkaši, ki so prosto plavajoča živalska družina ali trdoživnjaki,¹ živalce, ki sestavljajo družine, ki kakor grmičje pokriva morsko dno. Take družinske živali so se razvile v koralnjake, spužve, morske vetrnice. Ti večinoma okroglasti organizmi so se polagoma začeli spreminjati v podolgovato obliko črvov (deblo), ki imajo že sprednjo odprtino za hrano, zadnjo za izločanje odpadkov, nadalje krvni obtok po žilah in živčevje. Iz črvov je baje izšlo deblo mehkužcev, kakor so polži in školjke; prvotni črvi so se zaradi boljše oskrbe s hrano spremenili v črve kolobarnike (s telesnimi obročki) in iz njih izide kot posttranska veja deblo členonožcev.

Črvi so se pa razvijali v premi smeri: za olajšanje dihanja so nastale škrgè in za močnejšo osnovo trupa prva hrbtenica. Amfioks, ki živi v morskem pesku, je baje prehodna stopnja med črvi in ribami. Tu smo ob začetku razvoja hrbteničarjev.

Doslej so bila vsa živa bitja v morju; ribe pa so zaradi lažjega plavanja razvile v sebi vzdušni mehur, ki je pri onih ribah, ki so večkrat slučajno ostale na suhem, prevzel vlogo pljuč, da je mogla riba živeti v vodi in na kopnem. Tako so nastali krkoni ali amfibije, kakor žabe itd.

¹ Poljanec, Prirodopis živalstva, str. 243, 244.

Premočrtno se take amfibije razvijajo v plazilce, ki živijo deloma v vodi, deloma na kopnem v pošastnih likih. N e k a t e r i izmed njih težijo za tem, da hodijo na zadnjih nogah, končno postane ta težnja tako močna, da se vzdignejo v zrak in postanejo ptiči. Druga veja plazilcev se je razvila v smeri sesalcev. Luske so se spremenile v dlako, oplojena jajca ostanejo čedalje več časa v materinem telesu, oblikujejo se mlečne žleze za prehrano mladičev. Tako »spaja kljunaš (v Južni Avstraliji) v svojih znakih sesalce in plazilce. Leže po dvoje jajec (plazilec) in jih vali, mladiča pa doji s sokom (sesalec), ki ga izločajo posebne mlečnice« (Poljanec, n. n. m. str. 91).

Iz kljunaša izhajajo vrečarji, ki sicer rodijo žive mladiče, a jih nosijo s seboj v kožni gubi, tkzv. vreči. Vrečarji so silno prilagodljivi in plastični, tako da se s spremembo življenjskega okolja spremenijo v glodalce (verice itd.), kopitarje (tapirje, konje), zveri (mačke itd.). Ena veja pa vodi k opicam. Ker so se opice zelo nagibale k plezanju po drevesih, so se prednje okončine zaradi prijemov bolj in bolj razvile v roke. Ena veja opic se je razvila v človeške opice, ena izmed teh pa v človeka. Te opice so namreč zapustile drevesa in živele v stepi, kjer so hodile pokoncu, kar jim je dalo možnost izoblikovati večjo lobanjo v večjim obsegu možganov. Polagoma je ta opičji človek začel kuriti ogenj in uporabljati orodje. Družabni gon in zunanje potrebe so ga navadile jecljati in končno govoriti.

Mogli bi reči, da je to evolucijski roman, ki ga lahko vsak naravoslovec nekoliko drugače napiše.

Ali paleontologija potrjuje razvojno teorijo?

A) Nezaostna metoda paleontologije.

Paleontologija naj bi nadomestila to, česar biološko izkustvo zgodovinskih dob ne more dokazati. Toda paleontologija ni empirična veda v smislu današnje zoologije; kajti okamenine so pač le delni ostanki izumrlega živalstva in sklepi, ki jih evolucionisti bolj ali manj bistroumno iz njih izvajajo, se danes izkustveno ne dajo overovati. Od izumrlih živali so nam ohranjene le okamenine trdnih delov (posebno apnenih) kakor kosti, školjke, posebno od povodnih živali, medtem ko pozemeljske živali razpadejo pod vplivom zraka, vode itd. Samo kjer jih je pokrila voda (Poljanec, str. 259) z grezom, so se ohranile. Mehki deli so le redko zapustili sledove v kamenju v obliki odtisov. Najprej mora paleontologija ugotoviti v r s t o , razred, red izumrlih živali, potem dobo v kateri so živele, končno nastanek.

Toda kako naj ugotovi paleontologija genealogijo, rodovno vez med različnimi vrstami in razredi živali? Preroditve nove vrste iz stare neposredno ne moremo opazovati niti v sedanjosti niti v preteklosti. Ostane nam samo sklepanje. Na kateri podlagi? Očividno na podlagi morfološke podobnosti ali sorodnosti. Če je ta sorodnost med dvema živalima tolikšna, da lahko govorimo o isti vrsti (kakor pri zvrstih in pasmah), smemo sklepati na k r v n o s o r o d s t v o in križanje ras. Biološko izkustvo namreč izpričuje, da je medsebojno oplojevanje v okviru vrste možno, pa tudi samo v okviru vrste.

Morfološka sorodnost med različnimi vrstami, ki spadajo v isti red, n. pr. med levi, tigri, risi, ki spadajo v rod mačk, ni zaostna osnova za

sklep, da se je razvila recimo vrsta risov od vrste levov ali narobe. Tako medsebojno **krvno** sorodstvo nima v izkustvu nobene podlage, ker se vrste med seboj ne plodijo.

Toda, tako trdijo evolucionisti, v preteklosti sedanje vrste niso bile stalne, ampak so se prelivale druga v drugo, torej so se tudi med seboj plodile, češ saj so prehodne zvrsti ugotovljene. Prav to pa je vprašanje. So bile res odkrite **prehodne** oblike, ki bi spajale vrste? Kaj pomeni »prehodna« oblika? Paleontologija lahko ugotovi, da je **morfološko** kaka oblika prehod med dvema skupinama; tako predstavlja kljunaš prehod med plazilci in sesalci, kakor pravijo naravoslovci, ki sistematiko urejajo po morfoloških kriterijih. Toda to še ne pomeni, da se je kljunaš razvil iz plazilca, iz kljunaša pa bi se bili razvili sesalci.

Morfološki prehod ni isto kot **genetično-genealoški** prehod. Kljunaši tvorijo morfološki, a ne genetični prehod in so poseben razred v redu sesalcev, ki se seveda ne plodijo z drugimi razredi.

Paleontologija pa nima na razpolago drugega kriterija kot morfologijo za razlikovanje vrst. Mnoge oblike se bodo evolucionistom zdele popolnoma podobne in bodo sklepali na isto vrsto okamenelih živali. Recimo, da bi bili današnji ptiči-pevci izumrli in da bi se okamenine raznih vrst današnjih ptičev-pevcev in drugih ptičev odkrile. Kako naj paleontolog razlikuje vrste slavcev, taščic, penic, škrjancev, vrabcev, siničk itd. iz okamenin? Paleontolog-evolucionist bi jih lahko smatral vse samo za zvrsti (pasme), ki so prehajale druga v drugo. Po zgolj morfoloških vidikih ni vedno mogoče točno razlikovati vrsto od vrste; posebno velja to za prazgodovinske okamenine, ker nam niso tako ohranjene kot sedaj živeče živali. Spet so pa morfološko večkrat zvrsti med seboj vsaj na videz bolj različne kakor vrste; tako n. pr. različne pasme psov (bernardinca in jazbečar).

Če se torej pojavlja okamenina, ki predstavlja morfološko vmesno obliko, je to lahko samo izumrla zvrst obsežnejše vrste, ki se bolj izživlja v različkah kakor druge vrste in v tem primeru taka različka ne predstavlja prehodne vrste; lahko pa je popolnoma samostojna vrsta (n. pr. cevosrčnice), ki je izumrla in ki prav tako ne predstavlja prehodne vrste. Morfološki kriterij sam po sebi ne more ločiti vrste od zvrsti.

Morfološka podobnost torej še ni dokaz za razvoj po rodnji.

B) Zapovrstnost živali v prazgodovini.

Iz pregleda na str. 134 je jasno, da so sledile popolnejše vrste nepopolnejšim; tako so najprej praživali; razne vrste brezhrbteničarjev, posebno trilobiti; potem prvi vretenčarji v obliki sklenoluskavk; amoniti (mekkužci), ki spet izumrjejo; mnogovrstni plazilci, ki večinoma spet izginejo, pozneje razne vrste sesalcev, ki deloma izumrjejo itd., potem ptiči, končno polopice in človeku podobne opice. Prazgodovinskih živalskih vrst je izumrlo do 100.000, saj poznamo n. pr. iz usedlin 6000 izumrlih vrst ramenokožcev, od katerih je danes še sto ohranjenih. Morskih ježkov je zdaj 300, iz silura pa poznamo čez 2800 okamenelih vrst itd. Priznamo tudi, da deloma velja načelo: čim starejše so plasti, tem bolj oddaljene so oblike organizmov od današnjih oblik.

Dobe	Tvorbe	Živali	
Pravek	Algonkiska	Praživali (protozoa)	
	Lovrenška		
	Predkambrijska	Spužve, mehovci, mehkužci, črvi, členonožci, iglokožci.	
Stari vek — Paleozoik	Kambrijska	Zastopana vsa živalska debela razen hrbteničarjev. Trilobiti (raki). Ramenokožci (Pamehkužci).	
	Silurska	Ščipalci in stonogi	Prvi hrbteničarji, ribe — sklenoluskavke. Navtilidi (mehkužci). Prvi amoniti.
	Devonska		
	Karbonska	Prvi plazilci — prve pozemeljske živali (žuželke, stonogi, ribe ščitarice). Izumirajo pajkovi.	
	Permska	Plazilci in krkoni — trilobiti izumrjejo. Na suhem mnogo ščitoglavcev. Ramenokožci postanejo redki. Navtilidi izumrjejo (razen brodnika).	
Srednji vek — Mezozoik	Triadna	Veliki plazilci. Amoniti (mehkužci, glavonožci). Prvi mali sesalci (stokovci, vrečarji).	
	Jurska	Prvi ptiči (praprtič) Prvi dvokrilci, metulji.	Prastare sklenoluskavke izumrjejo, pridejo mlajše vrste.
	Kredna	Največji razvoj plazilcev. Amoniti zginejo. Ribe kostnice.	
Novi vek — Kenozoik	Terciar	Eocen	Sesalci vseh vrst (od kljunaša do polopice).
		Oligocen	Večina plazilcev izumrje.
		Miocen Pliocen	Sesalci, človeku podobne opice.
	Kvartar	Diluvij	Človek.
		Aluvij	

C) Poznejše vrste niso nastale iz prejšnjih po rodnji.

1. Ob začetku nastopajo istočasno vsa debela brezhrbteničarjev.

Že v predkambrijski in kambrijski dobi so zastopana vsa živalska debela brezhrbteničarjev, tako spužve kakor tudi že črvi in iglokožci. Vse vrste so nadalje že jasno diferencirane, in sicer tako, da jih lahko uvrstimo v današnji sistem; prehodnih oblik ni, tako da nas živalske okamenine iz teh dob osupnejo: začetnih, negotovih, tipajočih, prehodnih vrst ni.

2. Prehodnih oblik ni.

Prehodnih oblik, kakor bi jih razvojna teorija zahtevala, sploh ni: recimo vrste, ki so še deloma mehkužci, deloma pa že hrbteničarji, ali vrste, ki bi bile deloma plazilci, deloma sesalci ali ptiči. Redki izjemni, dozdevno prehodni pojavi teh vrzeli ne izpolnjujejo.

Glavna debela so tako temeljno različna drugo od drugega, da bi v primeru razvoja moralo biti mnogo prehodov.

Toda prehodov ni niti med debli niti med redi, razredi, rodovi in vrstami istega debela. Vretenčarji imajo notranjo okostnico z hrbtenico, plaščarji so obdani s trdnim plaščem, iglokožci z bodicami, mehkužci sploh nimajo nikakih notranjih trdnih organov itd. Prazgodovina ne kaže mostov med njimi.

Tako so n. pr. prazgodovinski iglokožci in črvi prav tako ločeni od vseh drugih živalskih debel kakor danes, tako da nimajo nikjer predhodnikov. Prav tako je organizacija prvih členonožcev (rakov itd.) trilobitov tako svojevrstna in različna od drugih vrst, kakor pri današnjih členokožcih. Iz črvov se členonožci niso mogli razviti, ker nastopajo istočasno z njimi že v predkambrijski in kambrijski dobi.

Prav tako so vretenčarji popolnoma ločeni od vseh nižjih živalskih debel. To vrzel so skušali evolucionisti na vsak način premostiti. Tako imenovane cevosrčnice (Leptocardi) bi bile najnižji red vretenčarjev. Leptocardi so brez lobanje in mozga in so prav tako oddaljene od rib (vretenčarjev) kakor od črvov. Trilobiti so prava »crux« za razvojno teorijo. Pojavljajo se že v kambriju in v siluru se množijo njihove vrste tako, da paleontologi naštevajo do 900 rodov in 1700 vrst; a ob koncu starega veka pojemajo njihove vrste in zginejo v permski dobi popolnoma.

Trilobiti so posebna vrsta rakov in pričakovali bi, da bi se našle številne prehodne vrste med trilobiti in glavonožci, katerih je v zadnji silurski dobi 900 vrst in ki spadajo v deblo mehkužcev. Toda o tem ni sledu. Prav tako ni sledu o prehodnih vrstah med trilobiti in prvimi ribami (vretenčarji), ki se nepričakovano pojavljajo v silurski dobi. Amoniti, ki so najbližji školjkam in polžem in se pojavljajo v prvi dobi srednjega veka (trias), se širijo v velikanskih množinah od triadne do kredne dobe, potem zginejo popolnoma brez prehodov do drugih vrst. — Celi rodovi in razredi se hipoma, tako rekoč brez priprave pojavljajo kakor trilobiti, amoniti in spet zginjajo brez sledu.

3. Med vretenčarji ni prehodnih oblik.

Kot prvi vretenčarji se pojavljajo razni razredi rib že v silurju, tako sklenoluskavke, v devonu pljučarice, hrustančnice (razni somi) in ščitarice. Večina hrustančnic kоти žive mladice, kar je vendar glavni znak sesalcev, ki se pa pojavljajo šele v srednjem veku.

Ribe nastopijo v silurju kot popolnoma nov tip, ki nima nobene zveze z brezhrbteničarji v prazgodovini. Poizkus evolucionistov, da bi izvajali ribe iz členonožcev (recimo iz trilobitov) je zgolj plod domišljije, saj »se razvrščajo (členonožcem) notranji organi povsem drugače kakor vretenčarjem — večji del vzlatnega živčevja se razprostira pod črevesom« (Poljanec, str. 179).

Nepričakovano nastopajo ob koncu srednje dobe ribe-kostnice v velikih množinah in starejše vrste rib se umaknejo. Dolgo poprej, v premožovi tvorbi, se najdejo prvi četveronožci, tkzv. ščitoglavci kot prvi krkoni, ki so pa spet v triadni dobi izumrli. Baje so se iz njih razvili redovi današnjih krkonov in plazilcev.

Zakaj se pojavljajo četveronožci pred ribami kostnicami? Kako naj vso pestro množico krkonov in plazilcev, žab, močeradov, mastodonzavrov (4 m dolga), ihtiozavrov, dinosavrov (iguanodont 10 m, diplodok 22 m), krokodilov, želv, kač in kuščarjev spravimo v isto razvojno vrsto? Ob začetku so te vrste že popolnoma izoblikovane, torej bi se bile morale razviti v kratkih dobah iz skupne oblike in doživljati velikanske spremembe! Krkoni so se baje razvili iz rib, kakor so evolucionisti radi trdili. RIBE pljučarice, ki dihaajo v vodi s škrgami, v suši pa z vzdušnim mehurjem, bi tvorile prehod h krkonom, od katerih dihaajo nekateri vse življenje s škrgami, drugi pa včasih tudi s pljuči (aksolotel), spet drugi nekaj časa s škrgami, dorasli pa samo s pljuči. Toda globlja znanstvena analiza je dognala, da take analogije ne zadostujejo za trditve, da so se krkoni razvili iz rib. Kajti v ostalem so razlike tako velike (noge, srce in krvni obtok, luskine itd.), da bi moralo biti mnogo prehodnih vrst, ki jih pa nikjer ni. Edgar Dacqué² celo trdi, da bi bilo lažje verovati, da so se ribe razvile iz krkonov kot obratno; toda ribe so se pojavile mnogo prej kot krkoni.

4. »Praptič«.

»Praptiča« (archaeopterya) so našli v Solnhofnu v jurskem skrilavcu in velja evolucionistom kot klasičen dokaz za razvoj ptičev iz plezalcev. Velik je bil kot golob, imel je zobate čeljusti, na laktih tri proste prste s kremplji in rep kakor kuščarji; vse to spominja na plezalce. Na drugi strani je imel na laktih, golenih in na operjenem repu prava krovna peresa s tulcem in s togo kosmačo. Toda mnogi paleontologi so mnenja, da je praptič pravi ptič in celo visoko specializirana ptičja vrsta; zobatost pa je itak bila lastna predterciarnim ptičem. Med plezalci in ptiči bi moralo biti mnogo predhodnih vrst (kako naj bi se spremenile luskine v perje?), prav tako med praptičem in sedanjimi ptičjimi vrstami, toda takih prehodov ni. Zato je edino pravilno, če za zdaj pravimo: praptič je bil samostojna vrsta ptičev, kakor je bil tudi izumrli Moas na Novi Zelandiji, ki pa nimata r o d n e vezi z drugimi ptičjimi vrstami.

5. Sesalci.

Do sesalcev ne vodi od nobenega drugega živalskega reda razvojna pot. Evolucionisti so stavili svoje nade na neko vrsto plazilcev iz permske dobe, na theromorpha, pri katerem je prsni koš zraščan z lopatico kakor pri sesalcih, medtem ko je pri drugih hrbteničarjih samostojen. Toda isto

² Aus der Urgeschichte der Erde und des Lebens, München, 1936, str. 82 (op. Blažič, 52).

najdemo pri nekaterih krkonih, dočim ima kljunaš, ki bi moral biti kot prva vrsta sesalcev plazilcu theromorphu najbližji, nezrašččen prsni koš.

Protí razvoju sesalcev govori tudi dejstvo, da od triadne dobe, ko nastopijo najnižji sesalci (stokovci in vrečarji), do terciarne ne napredujejo navzgor, v terciarni dobi se pa hkrati vse vrste sesalcev pojavljajo tako rekoč brez »razvojne priprave«. Ta »izbruh« sesalcev je v protislovju s teorijo postopnega razvoja. Vrste sesalcev stopijo bliskovito in popolnoma diferencirane v življenje: n. pr. tako različne vrste kot morski kiti, zveri, prhutarji. Kako so nastali, kje so njihovi »razvojni« predniki? Če bi se naj kateri koli pozemeljski sesalec razvil iz orjaških morskih sesalcev ali obratno, bi morala preteči milijonska časovna razdobja in bi morale nastopati neštne vrste.

6. Paradni terciarni konji evolucionizma.

Najraje se sklicujejo paleontologi-evolucionisti na razvoj konjskih vrst v terciaru. V spodnjih terciarnih skladih severoameriškega Skalnega gorovja so se našle okamenine peteroprstne živali (phaenacodus, kakor podgana). V poznejših usedlinah (Eocen) so našli četroprstnega hirakoterija (kakor lisica), ki je imel kakor današnji tapir spredaj četrero, zadaj troje prstov. V miocenu se nahaja mesohip (kakor ovca), ki ima spredaj in zadaj po troje prstov; njemu sledi v srednjem miocenu anhiterij in končno hiparij, pri katerima vedno bolj krnita dva stranska prsta sprednjih okončin. Končno se v pliocenu pojavi sedanji konj z enim prstom. Evolucionisti so sestavili ta rodovnik konja na podlagi anatomskega primerjanja. Vedno manjše število prstov naj kaže smer razvoja. Toda ugotovljena ni niti časovna zapovrstnost teh konjskih likov niti njihova genetična vez. Cela vrsta paleontologov (n. pr. Steinmann, Depéret . . .) misli, da so hirakoterij, mesohip, anhiterij popolnoma samostojne izumrle vrste, vzporedne s konjem, ki so pa morfološko ostro opredeljene in nikakor ne prehajajo druga v drugo. Sklepanje zgolj na podlagi okostnjakov in prstov je preveč tvegano. Tako živita v Braziliji triprstni in dvoprstni lenivec. Ako bi ne poznali drugega kot njunih okamenin, bi evolucionisti takoj sklepali, da se je drugi razvil iz prvega. Vendar sta tako različna, da zoologi to možnost izključujejo.

Možno je, da so se omenjeni »predniki« konja razvili drug od drugega, toda v tem primeru gre za večjo naravno vrsto konj, ki so bili v okviru te vrste med seboj plodni. Variabilnost vrst je lahko različna; morda je bila pri kakih skupinah (n. pr. trilobiti, amoniti) posebno velika; toda iz tega ne sledi splošen razvoj vseh vrst iz osnovnih vrst. Vsekakor paleontologija ne nudi nobenih izvestnih dokazov za to; saj nam ne more pokazati niti prehodov med debli, redi, razredi in rodovi, niti prehodov med vrstami istih rodov. Nasprotno pa nam odkriva mesto prehodnih tipov celo vrsto živalskih okamenin, ki tako rekoč ne spadajo v naš sedanji sistem, tako da nam je postanek teh vrst nova uganka.

7. Stalnost vrst.

Biološko izkustvo zgodovinske dobe nam izpričuje, da so vrste skozi tisočletja morfološko in fiziološko jasno diferencirane in se ne spreminjajo, tako da bi prehajale ena v drugo. Organizacijski lik ostane isti (morfološko) in medsebojna plodnost je omejena na pripadnike iste vrste, vrsta rodi vedno isto vrsto.

Stalnost vrst potrjuje tudi paleontologija. Vrste imajo pač različni radius različni, a vrste ostanejo skozi vse prazgodovinske dobe iste. Koralniki so danes isti, kot so bili v devonski in silurski dobi, mehkužci, skrupularji itd. so v bistvu isti kot danes. Ribe kostnice ob koncu srednjega veka se komaj razlikujejo od današnjih, prav isto velja za kuščarje, kače. Sesalci nastopajo v začetku terciarne dobe popolnoma izoblikovani kot danes. Seveda so mnogoštevilne vrste izginile: tako trilobiti, amoniti, mnogi vrečarji, orjaški lenivci, plazilci (zavre), zvezi itd., a ne zaradi tega, ker so se spremenile v druge vrste, ampak iz neznanih razlogov (morda sprememba podnebja, pojav njim sovražnih živalskih vrst?). A tiste vrste, ki so živele v prazgodovini, so ostale do konca iste ali so še danes iste.

8. Protislovje istočasnega razvoja in zastoja.

Kaj se je razvijalo po mnenju evolucionistov? Cela vrsta ali poedini pripadniki vrste? Celotne vrste se niso mogle razvijati, saj bi se drugače morali pojaviti prehodi med izumrlimi vrstami in danes še preostalimi, ki jih pa nikjer ni. Kako si evolucionisti razlagajo dejstvo, da so se praživali ustavile na stopnji trosok ali močelk, mehovci pri vrsti morskih vetrnic, korallnjakov, klobučnjakov itd., črvi pri vrstah deževnikov, pijavk, glist, trakulj, členonožci pri vrstah kobilic, murnov, hroščev, čebel, muh, os, mravelj, metuljev, uši, pajkov, ščipalcev, rakov itd.? — Zakaj mehkužci pri vrstah polžev in školjk, zakaj iglokožci pri vrstah morskih zvezd? Očitno so se infuzorji, bakteriji, cevkaši, polži, črvi, členonožci itd. prav malo brigali za razvoj in se na svoji stopnji dobro počutili, tako da nič ne kaže na kak »vojni pohod« navzgor. Lamarck je mislil, da najnižje vrste vedno znova nastajajo iz praplođne, kar bi seveda moral dokazati; saj je praplođna sploh nedokazana. Torej bi se bili morali razvijati poedinci raznih vrst, tako da nastanejo iz malenkostnih sprememb (bodisi po zunanjih vplivih ali kakih notranjih silah) tekom dolgih obdobij vrstne spremembe.

Zakaj se to »vzpenjanje« ne loteva vseh individuov, ki so v istem okolju? Ali ne bijejo vsi boj za obstanek? Ali zakaj imajo samo nekateri notranji gon navzgor? Zakaj ostane vsa ostala množica vključena v verige ene vrste? — Izmed milijonov in milijard praživali se jih samo nekaj dviga s silno počasnostjo do stopnje spužev in mehovcev! Izmed milijonov in milijard spužev in mehovcev pridejo samo redki individui na stopnjo črvov, izmed milijonov in milijard črvov nekateri individui na stopnjo členonožcev itd. itd. — Masa bi tako rekoč odrevenela na svoji stopnji, elita pa se vedno dviga, tako da razvojnega pogona v vrstah kot takih ni, ampak samo v posameznikih. Taka razlaga bi zanikala vsako zakonitost v naravi in bi nam ustvarila nove skrivnostne uganke.

9. Razvoj v skokih.

Evolucionisti so se, da bi n. pr. istočasni nastop popolnoma različnih živalskih debel v kambriju, ali nepričakovan pojav rib, sesalcev razložili, zatekli k novi teoriji, ki razlikuje dobe naglih sprememb, tako rekoč v skokih, in dobe navadnega postopnega razvoja. Toda s tako razlago izpodkopavajo svojo lastno razvojno teorijo, čije bistvo je vendar postopni razvoj z najmanjšimi spremembami, hkrati pa bijejo v obraz vsakemu znanstvenemu delu. Tak skok iz ene vrste v drugo vrsto bi morali res izkustveno dokazati, ne si ga kratkomalo izmisliti.

* * *

Zaključek: Paleontologija ne nudi nikakih jasnih dokazov za razvojno teorijo, nasprotno izpričuje, da takega razvoja ni bilo. Zoološka sistematika paleontologije ugotavlja popolnoma jasno ločene vrste, deloma iste, kot bivajo danes; takih in tolikih prehodov, ki bi jih zahtevala razvojna teorija, ne pozna. Tudi ni upanja, da se bodo še našle tozadevne okamenine; kajti okamenin prehodnih vrst bi moralo biti toliko in še več kot od stalnih vrst. Torej bi jih bili morali že odkriti. Če velja v glavnem načelo, da so popolnejše vrste poznejše kot priproste, moramo omeniti, da so pa tudi nasprotni slučajji. Tako segajo prvi sesalci v triadno dobo, praptilci pa je iz jurske dobe. Prav tako govori proti evoluciji dejstvo, da so se nekateri živalski redi in rodovi se razvejali v mnogo več vrst kakor danes. Tako je živel v terciarni dobi veliko več rodov in vrst sesalcev kot danes.

Paleontologija torej ne dokazuje razvojne teorije.

Cfr. k tej razpravi: D. Friedrich Andermann, Irrtum und Wahrheit der Biologie, str. 29—65. — M. Blažič, Evolucija i postanak čovjeka, str. 45—56. — Podatke glede imen, sistematike itd. sem vzel iz knjige: Dr. Leopold Poljanec, Prirodopis živalstva, 1929. Seveda nisem sledil njegovim evolucijskim nazorom.

Vojna si išče obseg in cilje.

Ruda Jurčec.

Nemška vlada je spomenico s svojimi 16 točkami objavila dne 31. avgusta zvečer ob 21. uri in šele tedaj je poljska vlada izvedela za njihovo točno vsebino. Nemška vlada poudarja v svojih izjavah, da se poljski poblaščenec ni javil pravočasno, to je v dveh dneh, da bi te točke sprejel in podpisal. Poljska vlada je pristala na pogajanja z nemško vlado in angleški veleposlanik v Berlinu sir Neville Henderson je to sporočil nemški vladi dne 30. avgusta zvečer. Vendar pa je v imenu poljske vlade moral izjaviti, da bi se mogla pogajanja razvijati samo rednim diplomatskim potom, to je, da v Berlin ne bo prišel posebni poljski odposlanec, ki bi moral samo podpisati, ne pa se tudi pogajati. Ker ima poljska vlada v Berlinu svojega rednega veleposlanika, naj se pogajanja začno na ta način, da bi se nemške zahteve dostavile najprej njemu in bi se nato lahko začela redna pogajanja.

Vojna se je začela.

Dne 1. septembra ob 4. uri zjutraj je vodja narodnih socialistov v Gdansk u Forster objavil razglas, da se mesto Gdansk priključuje k Nemčiji. Obiskal je takoj nato zastopnika Zveze narodov v svobodnem mestu Gdansk Burckhardta in mu sporočil, da je njegova oblast nad mestom prenehala, obenem pa ga je prosil, da naj čimprej odpotuje.

Prave sovražnosti med Poljsko in Nemčijo so se začele dne 1. septembra ob 5.30 zjutraj, ko so nemška letala hudo bombardirala Katovice. Do formalnosti, ki bi bila potrebna s tem v zvezi, da bi bila namreč vojna v pravilni obliki napovedana, ni prišlo. Glavni poveljniki nemške vojske general Brauchitsch, maršal Göring in admiral dr. Raeder so samo objavili kratke proglase na svoje edinice, da naj store vso svojo dolžnost. Istega dne ob 10. uri dopoldne se je sestal nemški državni zbor in Hitler je v svojem govoru dejal:

»Poljska na nemške zahteve ni odgovorila, ampak je mobilizirala. Tri dni sem v Berlinu čakal na poljskega zastopnika, ki pa ni prišel. Zahvaljujem se Italiji, ki me je ves čas podpirala. Toda v tem kritičnem trenutku ne bom prosil nikogar za pomoč. Nas je dovolj, da bomo lahko opravili to nalogo. Pogodbo med Nemčijo in Zvezo sovjetskih republik sta naroda obeh držav sprejela z velikim veseljem. Med Nemčijo in Zvezo sovjetskih republik nikdar več ne bo vojne. Zase hočem samo to, da bi bil prvi vojak nemškega rajha. Če se mi kaj zgodi, je maršal Göring moj prvi naslednik, če pa se njemu kaj zgodi, pa je njegov naslednik Rudolf Hess. Če bi se pa tudi njemu kaj zgodilo, tedaj je njegov naslednik tisti najhrabrejši Nемеc, ki ga bo izvolil senat narodno-socialistične stranke.«

Nekaj ur za njim je v angleški spodnji zbornici govoril Chamberlain, ki je izvajal:

»Odgovornost za to vojno pada samo na ramena nemškega državnega kanclerja, ki je sunil svet v bedo, da bi tako zadostil svojim nezdravim ambicijam. Z nemškim narodom nimamo nikakih sporov, očitamo mu samo, da se je pustil vladati po narodnosocialističnem režimu. Dokler bo v Nemčiji ta vlada, ki bo ponavljala metode zadnjih dveh let, ne bo miru v Evropi.«

Kralj Jurij je istega dne podpisal ukaz o splošni mobilizaciji, predsednik francoske republike Lebrun pa je podpisal ukaz, da se bo splošna mobilizacija v Franciji začela izvajati dne 2. septembra.

Naslednji dan, dne 2. septembra je Chamberlain v spodnji zbornici izjavil, da se angleške in francoske obveze do Poljske še niso začele izvajati zaradi tega,

»ker italijanska vlada predlaga, da naj se takoj ustavijo sovražnosti in da naj se skliče konferenca petih velesil (Anglije, Francije, Nemčije, Italije in Poljske). Toda angleška vlada mora takoj izjaviti, da Anglija ne bo mogla iti na konferenco, dokler bodo tuje čete na poljskem ozemlju in dokler bo vprašanje Gdanska hotelo ostati urejeno samo z dejanjem nemške vlade.«

Istega dne se je v Rimu sestala italijanska vlada in je bil po seji objavljen sklep,

»da je italijanska vlada sklenila, da Italija ne bo dala pobude za nobeno vojno udejstvovanje.«

Ko je Zveza sovjetskih republik ratificirala pogodbo z Nemčijo, je dne 1. septembra o tem govoril njen zunanji komisar Molotov. V svojem govoru je izjavil:

»Pogodba z Nemčijo pomeni, da Zveza sovjetskih republik ni dolžna poseči v vojno bodisi na strani Nemčije proti Angliji, ali pa na strani Anglije proti Nemčiji. Zveza sovjetskih republik trdi, da Nemčija ni napadla poljske republike. Nikdo naj v pogodbi z Nemčijo ne išče ničesar, česar v tej pogodbi ni. Množice v sovjetski zvezi so zaslepljene zaradi protifašistične gonje in razni izzivalci mislijo, da lahko to izrabljajo. Stalin je že na zadnjem kongresu komunistične stranke omenil, da bi bilo mogoče obnoviti prijateljske odnose med Nemčijo in Zvezo sovjetskih republik. Pri sklepanju pogodbe z Nemčijo smo se samo naslonili na te Stalinove besede. Dogodki so pokazali, kako je tovariš Stalin vse odlično predvidel.«

Dne 3. septembra je angleški veleposlanik v Berlinu sir Neville Henderson dopoldne ob 9. uri obiskal zunanjšega ministra von Ribbentropa in mu izročil ultimatum angleške vlade: Nemška vlada naj do 11. ure dopoldne odgovori, ali misli nemška vlada odpoklicati svoje čete s poljskega ozemlja. Francoski veleposlanik Coulondre je obiskal von Ribbentropa ob 12.30 in mu izjavil, da želi francoska vlada odgovor do 5. ure popoldne. Angleški ultimatum napoveduje vojno Nemčiji, dočim pravi francoski, da bo Francija začela izvajati svoje obveze do Poljske.

Popoldne istega dne se je sestal angleški parlament in Chamberlain je izjavil,

»da želi dočakati tisti dan, ko bo hitlerizem uničen in ko se bo dvignila obnobljena in osvobodjena Evropa.«

Poljski zunanji minister Beck je zadnjič govoril javno po radiu dne 4. septembra in v svojem govoru dejal,

»da se v tej vojni poljski narod ne bo boril proti nemškemu narodu, pač pa se bori proti režimu nasilja, ki je prelomil vse prisega in dane besede in ki ni izdal samo lastnega naroda, ampak vso zapadno civilizacijo in vse, kar je drago nam vsem skupaj. Bog naj ščiti pravico!«

Konec Poljske.

Sovjetska vlada je dne 7. septembra obvestila poljskega veleposlanika v Moskvi, da želi ohraniti redne trgovinske zveze s Poljsko tudi za časa vojne. Iste dni so se v Moskvi vršile velike mladinske mednarodne svečanosti in manifestacije. Dočim so prejšnja leta nosili po Rdečem trgu polno protifašističnih transparentov in letakov, tokrat ni bilo več nikjer niti enega protifašističnega vzklika. Prejšnja leta so na čelu sprevodov nosili sliko nemškega komunističnega voditelja Thälmana in njegovih tovarišev, ki so bili v Nemčiji zaprti. Tokrat ni bilo več teh slik. Vsi govorniki so morali slaviti pogodbo med Nemčijo in Zvezo sovjetskih republik kot sredstvo za ohranitev miru in proslavljati Stalina, *»ki je ohranil Zvezi sovjetskih republik mir, dočim je ves kapitalistični svet zabredel v vojno.«*

Toda že dne 10. septembra je agencija Tass objavila uradno poročilo, v katerem pravi,

»da je sovjetska vlada morala vpoklicati več letnikov, da bi okrepila obrambo države, kajti vojna med Nemčijo in Poljsko se širi in grozi na vse strani.«

Sovjetsko uradno poročilo poudarja, da ta vpoklic ne pomeni mobilizacije in da bodo okrepljene posadke samo v zapadnem delu Zveze sovjetskih republik.

Nemške armade so med tem pospešeno prodirale proti Varšavi. Vdor nemških vojsk je bil lažji zaradi tega, ker poljska splošna mobilizacija sploh ni mogla biti več izvedena v popolnem redu. Na zahtevo angleške vlade poljsko vrhovno poveljstvo ni smelo razglasiti splošne mobilizacije do 29. avgusta zvečer. Tudi najbolj urejene armade sveta rabijo še zmeraj približno osem dni, da se izvede tisti vojni razpored sil in orožja, kakor ga je pripravilo vrhovno vojno poveljstvo. Ko je izbruhnila vojska, je nemško letalstvo zajelo poljsko vojsko, ko se je šele razvijalo razporejanje poljskih čet. Nemška bombna letala so zato kmalu razstrelila vsa najvažnejša prometna sredstva in glavnina poljske vojske, ki se je šele zbirala, je bila kmalu navezana samo na ceste ali pa še na slabša pota za svoj pohod. Vendar se je več poljskih armad zbralo in te armade so nato rešile čast

poljske vojske. Bilo je več izrednih prilik, najpomembnejša je bila bitka pri Kutnu, nato pa borba za Varšavo, ki je bila junaška, toda obsojena na neuspeh.

Vendar se poljski odpor ne bi zlomil v 18 dneh, če ne bi za hrbtom udarile na poljsko ozemlje sovjetske čete. V noči od 16. do 17. septembra so začele sovjetske čete prodirati na poljsko ozemlje, začela se je žalostna četrtelna delitve Poljske. Malo je primerov v evropski zgodovini, kjer bi vlada, ki hoče veljati za kulturno, postopala s tolikšnim prezirom vsega mednarodnega prava in poštenja, kakor je to storila vlada Zveze sovjetskih republik. Ruski, pruski in avstrijski vladarji, ki so izvedli prve tri delitve Poljske, so v razlagi svojega postopanja skušali biti bolj obzirni in se naslanjati na vzdržljivejše razloge.

Sovjetski zunanji komisar je vdor sovjetskih čet na poljsko ozemlje obrazložil dne 17. septembra ob 9.30 dopoldne po moskovskem radiu s temi besedami:

»Dosedanji izid vojne med Nemčijo in Poljsko je privedel do notranjega zloma Poljske in pokazal njeno popolno nemoč. Poljska vlada je razpadla. Vse to se je zgodilo v tako kratkem času, da je bilo kaj takega komaj mogoče predvidovati. Komaj v 14 dneh je Poljska izgubila vsa svoja industrijska središča in vsa svoja velika mesta. Glavnega mesta Varšave ni več. Nikdo ne ve, kaj je s poljsko vlado. Poljake so njihovi voditelji zapustili. Poljski narod in njegova vlada sta dobesedno nehala obstajati.

Zaradi tega pogodbe, ki so bile sklenjene med Zvezo sovjetskih republik in Poljsko, več ne veljajo. Na Poljskem je sedaj položaj tak, da mora sovjetska vlada poskrbeti za svojo lastno varnost. Do zadnjega trenutka se je sovjetska vlada trudila, da bi ostala nevtralna. Toda v okoliščinah, ki sem jih omenil, sovjetska vlada ne more več ohraniti nevtralnosti pred novim stanjem.

Prav tako ni mogoče zahtevati, da bi sovjetska vlada ostala mirnodušna do bratov iste krvi — Ukrajincev in Belorusov, ki že pred temi dogodki niso uživali nobenih pravic in so jih sedaj povrh tega prepustili še njihovi usodi. Zato je sveta dolžnost sovjetov hiteti jim danes na pomoč.

S tem namenom je sovjetska vlada danes zjutraj izročila poljskemu veleposlaniku v Moskvi noto, v kateri mu sporoča, da je vrhovno poveljstvo rdečih armad prejelo ukaz, da naj čete prekoračijo mejo in zaščitijo prebivalstvo zapadne Ukrajine in zapadne Bele Rusije. Sovjetska vlada dodaja v tej noti, da želi storiti vse, da bi rešila Poljake porazne vojne, v katero so jih vrgli njihovi nepredvidni voditelji in jim zagotovila mirno živoljenje.«

V tretjem odstavku poudarja sovjetska vlada, da gredo rdeče vojske »bratom po krvi na pomoč«. Ob izbruhu sovražnosti med Poljsko in Nemčijo je bilo računati, da se bodo Belorusi in Ukrajinci uprli poljskim oblastem, ker pod njimi niso uživali nobenih pravic. Toda niti enega primera ni bilo v kratki dobi sovražnosti, ki bi opravičeval domnevo, da se je »bratom po krvi« na Poljskem slabše godilo kot pa istim narodom v Zvezi sovjetskih republik. Imeli so vsaj osebne, politične in socialne pravice, dočim jih Ukrajinci in Belorusi po ustanovitvi Zveze sovjetskih republik več nimajo.¹

¹ Ker bo poslej v zgodovini evropske vojne poljsko vprašanje igralo veliko vlogo, navajamo podatke o tem, kako so bile izvedene prve tri delitve Poljske.

Prva delitev Poljske je bila sklenjena s pogodbo z dne 25. julija 1772, da si so podpisniki pogodbe pruski kralj Friderik II., cesarica Marija Terezija in carica Katarina odcepljene dele poljskega ozemlja že poprej prisvojili. Toda prva pogodba je še pustila samostojni Poljski letonsko pristanišče Libau, Kovno, Vilno, Grodno, Varšavo, Poznanj, Minsk, Krakov, Lublin in vsa kozaška ozemlja tja do Kijeve.

Druga delitev Poljske je bila sklenjena dne 25. januarja 1793. Tedaj si je Rusija prisvojila Minsk in vso Litvo, dočim si je Prusija prisvojila Torunj in Gdansk.

Tretja delitev je bila sklenjena 3. januarja 1795 in tedaj so si razdelili še vsa večja poljska mesta s pripadajočimi okraji.

Napoleon je nato leta 1807 ustanovil vojvodstvo, ki je obsegalo mesta Varšavo, Krakov, Lublin, Poznanj, Torunj in Kališ.

Na dunajskem kongresu leta 1815 so vojvodstvu odvzeli Poznanj in del Galicije in ustanovili tako imenovano »kongresno Poljsko«. Po revoluciji leta 1831 so ruski carji odvzeli kongresni Poljski vso avtonomijo in jo priključili v okvir ostale Rusije.

Avstrija si je leta 1846 brez hrupa priključila republiko Krakov, zadnji ostanek poljske republike.

Metode sovjetskega imperializma.

Tako je pogodba med Nemčijo in Zvezo sovjetskih republik, ki je bila sklenjena dne 24. avgusta 1939, rodila svoj prvi sad. Z evropskega zemljevida je morala izginiti velika slovanska država tretjega največjega slovanskega naroda in to se je zgodilo z zahrbtnim posegom sovjetske vlade. Med manjšimi slovanskimi narodi si sedaj utira kot naivna propaganda, češ da sovjetska vlada pri tem ne počenja nikakšnega imperializma, pač pa da utira pot novemu pohodu velike slovanske ideje. Kakor so bili razni malomeščanski intelektualci nosilci ilirskega gibanja, tako se številni njihovi potomci med njimi love sedaj za to senco panslavizma. V sredini 19. stoletja pa je že Bismarck vzkliknil, da je skupna nemško-ruska posest najboljše sredstvo proti panslavizmu.

Z razpadom poljske republike je bila tako rekoč zapečaten usoda tudi ostalih baltskih držav. Če je obsegalo nemško-sovjetsko zaveznitvo načrte o četrti delitvi Poljske, tedaj je moralo biti v načelu tudi že dogovorjeno vse, kako se naj uredi položaj ostalih baltskih držav Litve, Letonske in Estonske, ki so po zlomu Poljske ostale same med dvema velikima imperijama — Nemčijo in Zvezo sovjetskih republik. Tedaj, ko so rdeče čete vkorakale na Poljsko, je sovjetska vlada poudarila, da hoče Zveza sovjetskih republik še ostati nevtralna. Tega načela nikdo ni mogel kršiti, ker bi na vzhodu Evrope Zveze sovjetskih republik ne mogel napasti nikdo razen Nemčije, ki pa je zaveznik sovetov. Ker je Nemčija Baltik prepustila sovetom v njihovo interesno območje, je bilo na dlani, da bo razmeroma lahko spraviti baltske države na kolena. Pri tem je sovjetska vlada čakala samo na prvo priložnost; izrabila jo je s prav istimi merili imperialistične politike, kakor so to v stoletjih delale druge države, kadar so krenile na pot brezobzirnega imperializma.

Prva je bila na vrsti mala državica Estonska. Zgodila se ji je ta nesreča, da se je v njeno pristanišče zatekla poljska podmornica »Orel«, ki je nato pobegnila in nekaj časa strašila sovjetske ladje v finskem zalivu.

Sovjetska vlada je to nezgodo proglasila za tako veliko kršitev mednarodnega prava in za tako kruto sovražno dejanje proti Zvezi sovjetskih republik, da je razglasila, da je postopanje estonske vlade nevarno varnosti 180 milijonov ljudi, ki žive v Zvezi sovjetskih republik. Sovjetski pritisk na Estonsko, ki ima komaj dva milijona prebivalcev, je bil tolik, da so sovjeti ukazali estonskemu zunanjemu ministru Selterju, da mora takoj z letalom v Moskvo na pogajanja. V Kremlju so mu predložili pravi ultimatum in Estonka je morala kloniti. Dne 28. septembra je bila nato podpisana med Zvezo sovjetskih republik in Estonsko pogodba, ki pravi:

Dosedanja mirovna pogodba, ki je bila sklenjena dne 2. februarja 1928 ostane v veljavi, prav tako pa tudi pogodba o nenapadanju, ki je bila sklenjena dne 4. maja 1932.

V 1. členu nove pogodbe pa izjavljata obe stranki, da si obe državi obljubljata vso pomoč, če bi bili na suhem ali na morju napadeni.

Čl. 2. — *Zveza sovjetskih republik bo po ugodnih pogojih dobavljala Estonski vojne potrebščine.*

Čl. 3. — *Estonska dovoljuje Zvezi sovjetskih republik, da si zgradi vojna pristanišča na otokih Oesel in Dago, v mestu Paldiski pa lahko ima svojo mornarico in redno vojaško posadko. Na estonskem ozemlju si lahko Zveza sovjetskih republik tudi zgradi svoja letališča in postavi posadke še v druga estonska mesta, kjer bodo ta letališča.*

Čl. 4. — *Obe državi podpisnici se obvezujeta, da ne bosta sodelovali pri zavezništvi, ki bi bili naperjeni proti eni izmed podpisnic.*

Čl. 5. — *Pogodba ne sme kršiti suverenosti obeh držav, prav tako pa tudi ne sme škodovati notranji ureditvi obeh držav.*

Čl. 6. — *Pogodba je veljavna 10 let.*

Zveza sovjetskih republik je na ta način najprej nad Estonsko uvedla protektorat, ki je podoben protektoratu, ki ga nad Slovaško izvaja Nemčija. Pogodbi je še dodan trgovinski dogovor.

Kmalu nato je bil poklican v Moskvo letonski zunanji minister Munters. Prvi sestanek med Muntersom, Molotovom in Stalinom je bil dne 2. oktobra in 3. oktobra je moral v Moskvo že litavski zunanji minister Urbsyss. Kakor Estonka, tako sta morali kapitulirati tudi Letonska in Litva. Zveza sovjetskih republik je dobila v obeh državah važna pomorska oporišča — na Letonskem posebno znamenito pristanišče Libau, v obeh državah pa lahko po mestih razmesti tudi svoje posadke.

Turški zunanji minister Saradzoglu je prišel v Moskvo dne 26. septembra in ostal tam skoraj tri tedne. Toda podpis pogodbe s sovjetsko vlado je odklonil. Dne 4. oktobra je bil poklican v Moskvo finski zunanji minister Holsti; toda pogajanja s Finsko so iztirila iz okvira, ki ga je sovjetska vlada uporabljala proti baltskim državicam.

Poljske ni več — vojno končajmo!

Nemški zunanji minister von Ribbentrop je prišel v Moskvo dne 27. septembra, kjer je ostal dva dni. Dočim je ob njegovem prvem prihodu v Moskvo dne 24. avgusta vihrala nad moskovskim letališčem samo ena velika zastava z narobe zašitim kljukastim križem, je bilo tokrat letališče zavito v pravo morje zastav s pravilno našitimi kljukastimi križi. Von Ribbentrop je imel več sestankov z Molotovim in s Stalinom in v noči od 28. na 29. septembra je bilo podpisanih med Nemčijo in Zvezo sovjetskih republik troje pogodb.

V prvi pogodbi

»ugotavljata obe vladi, da sta se sporazumeli za dokončno ureditev vseh vprašanj, ki so nastala z razpadom poljske države. Obe vladi sta tako postavili močan in trden temelj za trajni mir v vzhodni Evropi in bi bilo zato koristno za vse narode, če bi se vojna med Nemčijo na eni strani in Francijo in Anglijo na drugi strani, končala. Obe vladi izjavljata, da se bosta z drugimi prijateljskimi državami potrudili, da bosta dosegli konec vojne. Če bi pa njun trud ostal brez uspeha, tedaj je jasno, da sta samo Anglija in Francija odgovorni za nadaljevanje vojne in moskovska ter berlinska vlada se bosta še posvetovali o skupnih ukrepi s tem v zvezi.«

V drugi pogodbi

»urejata sovjetska in nemška vlada svoje meje na ozemlju bivše Poljske in se zato ta pogodba imenuje »pogodba o mejah in prijateljstvu«.

V prvem členu ugotavljata obe vladi nove meje med Nemčijo in Zvezo sovjetskih republik, v drugem členu pa odločno poudarjata, da smatrata, da je na ta način poljsko vprašanje za zmeraj urejeno in obe velesili bosta preprečili vmešavanje tretjih držav v to vprašanje. V četrtem členu izjavljata nato obe vladi, da bo ta pogodba temelj trajnega prijateljstva med obema narodoma, peti člen pa izjavlja, da stopi v veljavo takoj s podpisom.

Tretja pogodba obsega dogovor o gospodarskem sodelovanju med Nemčijo in Zvezo sovjetskih republik.

Von Ribbentrop je odpotoval iz Moskve že dne 28. septembra zjutraj, naslednji dan pa je že bilo objavljeno v Berlinu, da pride italijanski zunanji minister grof Ciano na obisk v Berlin. V prvi pogodbi, ki sta jo dne 28. septembra sklenili Nemčija in Zveza sovjetskih republik, izjavljata obe vladi, da bosta z ostalimi prijateljskimi državami vse storili, da bi dosegli konec vojne. Grof Ciano je bil zato povabljen v Berlin, da bi prevzel nalogo posredovalca med Nemčijo na eni strani in Francijo ter Anglijo na drugi strani. Ves obisk je potekel brez običajnih slovesnosti, ki so sicer vedno spremljale sestanke osi Rim—Berlin in ko se je dne 3. oktobra grof Ciano vrnil v Rim, je odšel takoj na sejo vlade. Po tej seji italijanske vlade pa je bilo objavljeno uradno poročilo, ki pravi, da »člani italijanske vlade na tej seji sploh niso govorili o mednarodni politiki«.

Kajti že dne 1. oktobra je v imenu angleške vlade govoril njen mornariški minister Winston Churchill, ki je zavrnil vse poskuse posredovanja med obema sovražnima taboroma za mir na račun Poljske. Churchill je med drugim dejal:

»Hitler je lahko izrabil trenotek, kdaj naj izbruhne vojna, toda poslej ne bo mogel več določiti, kdaj naj se vojna konča. Vojna se je začela, kadar je to hotel Hitler, končala pa se bo tedaj, ko bomo mi ugotovili, da smo zmagali. Naš predsednik vlade je določil naše vojne cilje in ti so:

Evropo moramo osvoboditi stalnega strahu pred nemškimi napadi ter omogočiti evropskim narodom, da lahko žive neodvisni in v svobodi; za te cilje se bore narodi angleškega imperija in Francija.«

Tedaj, ko se je grof Ciano vrnil v Rim, pa je povzel v spodnji zbornici besedo sam predsednik vlade Chamberlain in zavrnil vsa posredovanja za mir v tistem smislu, kakor je to bilo dogovorjeno v Moskvi. Poudaril je:

»Poljska je bila resnično neposredni povod za to, da smo ostopili v vojno, toda Poljska ni bila temeljni vzrok za vojno. Vzrok za vojno je dejansko bilo globoko prepričanje našega in francoskega naroda, da ni mogoče živeti v stanju, ko morajo narodi izbrati med izgubo svoje svobode in stalnimi mobilizacijami, da bi branili to svobodo.«

Ob istem času pa se je v ameriškem kongresu razvijala razprava o tem, ali naj se spremeni zakon o ameriški nevtralnosti v tem smislu, da bi bil dovoljen izvoz orožja in vojnih potrebščin v vojskujoče se države. Iz Zedinjenih držav bi lahko odvažal samo tisti, ki je gospodar morja. Ameriški kongres je dne 28. septembra v svojem zunanjepolitičnem odboru s 16 proti 7 glasovom sprejel načrt zakona, ki dovoljuje Angliji in Franciji izvoz orožja in vojnih potrebščin po načelu »cash and carry — plačaj in odpelji!«

Najpomembnejši velesili, Italija in Zedinjene države, sta torej krenili v tako smer, ki se ni dala objeti v okvir takih posredovalnih poskusov, kakor so bili nakazani v Moskvi.

Miru ne bo — prvi poskusi za razširjenje fronte.

Nekaj dni pred prihodom nemškega zunanjega ministra von Ribbentropa v Moskvo je dopotoval tja že turški zunanji minister Saradzoglu. Že dolgo se je pripravljala pogodba med Zvezo sovjetskih republik in Turčijo; pogodba naj bi utrdila mir v vsej jugovzhodni Evropi, posebno pa med državami ob Črnem morju. Ko je turški zunanji minister Saradzoglu odhajal v Moskvo, so bili izgledi za sklenitev take pogodbe precej ugodni. Turški zunanji minister Saradzoglu je ostal v Moskvi do 19. oktobra, do sporazuma pa ni prišlo. Sovjetska vlada je predložila turškemu zastopniku čisto nove predloge. Ker poprej tak načrt pogodbe ni bil dogovorjen, je turški zunanji minister odpotoval iz Moskve, istega dne pa je bila v Ankari podpisana zavezniška pogodba med Turčijo, Francijo in Anglijo. Pogodba ima 9 členov, zaključuje se pa s poglavjem, ki pravi,

»da pogodba ne more veljati za Turčijo tedaj, če bi jo potegnili v oborožen spopad z Zvezo sovjetskih republik.«

Pogodba torej še ne usmerja svoje osti proti Zvezi sovjetskih republik, ki je še nevtralna, pač pa štiti Turčijo pred morebitnimi napadi v smeri proti Dardanelam ali Mali Aziji.

V Stockholmu so se 18. in 19. oktobra sestali državni poglavarji skandinavskih držav. Konferenco je sklical švedski kralj Gustav V. in udeležili so se je še danski in norveški kralj in predsednik finske republike. Kakor je Zveza sovjetskih republik odvezla neodvisnost že trem baltskim državam, tako je skušala isto doseči tudi od Finske. Težave diplomatskih pogajanj med Finsko in sovjetsko vlado so bile glavni povod za konferenco držav, ki so bile v vseh evropskih vojnah nevtralne. Isto hočejo ohraniti tudi sedaj, ko se vojna poostruje in je v nevarnosti neodvisnost in nedotakljivost posameznih držav. Po sestanku je bilo objavljeno uradno poročilo, ki pravi,

»da severne države ponavljajo svojo željo po sodelovanju pri lajšanju mednarodnih težav; to željo so ponovile že pred izbruhom sovražnosti, ko so vse pristale na poziv kralja Leopolda, da naj se ohrani mir. Ta želja ostane zanje še naprej vodilna. Z največjim zadovoljstvom bodo zato pozdravile vsak znak medsebojnega razumevanja med vojsku-

jočimi se državami, prav tako pa tudi vse možnosti, ki bodo nevtralnimi državam omogočile posvetiti svoj trud za upostavitve miru med vsemi narodi.«

Ta poziv je imel le malo uspeha; pogajanja med Zvezo sovjetskih republik in Finsko v Moskvi so postajala še težavnejša. Na zapadu pa sta medtem belgijska in nizozemska vlada pospeševali svoja utrjevalna dela ob meji; v svetovnem tisku so se širile vesti v morebitni kršitvi belgijske in nizozemske nevtralnosti.

Belgijski kralj in nizozemska kraljica sta se sestala dne 7. novembra in takoj nato brzojavno ponudila vsem vojskujočim se državam svoje posredovanje za mir.

Vojna in njeni cilji

Angleški kralj Jurij VI. in predsednik francoske republike Lebrun sta odgovorila dne 12. novembra. Oba odgovora sta pomembna zaradi tega, ker se v njih prvič jasno postavljajo vojni cilji vojskujočih se držav.

Predsednik francoske republike Lebrun pravi v svojem odgovoru med drugim:

»Mir, ki sloni na pravici, je resnično trajen mir. Francija je zgrabila za orožje, da bi onemogočila za zmeraj uporabo sile in nasilja, ki je tekom dveh let kljub slovesno podpisanim pogodbam in kljub vsem prisegam zaslužnijo in uničilo tri evropske narode in grozi danes varnosti vseh narodov. Trajni mir se torej ne more upostaviti, če se ne popravi krivica, storjena Avstriji, Češkoslovaški in Poljski. Prav tako pa morajo biti podana uspešna politična in gospodarska jamstva zato, da bo v bodoče zavarovana svoboda vseh narodov.«

Angleški kralj Jurij VI. se izraža v istem smislu, vendar pa ne imenuje Avstrije, Češkoslovaške in Poljske dobesedno, pač pa govori na splošno,

»da morajo vsi evropski narodi ohraniti svojo samostojnost in sredstva za ohranitev svobode, ki naj onemogočijo sleherno nasilje.«

Nemška vlada je odgovorila dne 14. novembra. Ker je bil odgovor sporočen ustno belgijškemu in nizozemskemu poslaniku, ni bil nikdar objavljen.

Zaključil je pa to razpravljanje predsednik angleške vlade Chamberlain v svojem govoru dne 26. novembra, ko je govoril o vojnih ciljih zaveznikov. Poudaril je,

»da je cilj premagati sovražnika, to je tiste, ki skušajo nasilno zavladati nad drugimi narodi ter najdejo v imenu državnih interesov opravičilo za to, da prelomijo dano besedo, kadar menijo, da je to v njihovo korist. Kadar bo nemški narod prišel do prepričanja, da je ta miselnost zanj prav tako škodljiva kakor za druge narode, jo bo opustil. Če moremo to doseči brez prelivanja krvi, tem bolje, opustiti pa to miselnost moramo. To je naš vojni cilj in vztrajali bomo v vojni, dokler ne bo dosežen. Naš cilj pa je tudi, da ustvarimo novo Evropo, to je Evropo z novo miselnostjo. V tej Evropi naj bi narodi z dobro voljo odstranjevali vse težave, strah pred napadom naj bi prenehal, mirne poravnave med sosedi naj bi se dosegle s konferencami. V taki Evropi naj bi se trgovina svobodno razvijala, vsak narod pa si naj postavi vladavino, kakršno želi, samo da ne izvaja zunanje politike, ki bi bila krivična do sosedov.«

Obzornik.

AKADEMSKI KULTURNO-SOCIALNI TEDEN SKAD ZARJE V BOLINJU

(Konec.)

Četrty dan tedna je bil posvečen sistematičnemu študiju slovenskega kulturnega, gospodarskega in političnega položaja in vprašanj, ki so s tem v zvezi. Prvi je govoril prof. J. Šolar o Slovenskem kulturnem problemu. Razvijal je sledeče misli: V jedru obstoji en sam slovenski kulturni problem: kako naj majhen narod Slovencev vzdrži svojo kulturno samostojnost, ne da bi zaostal ali se utopil v tujem morju. Dolžnosti naše dobe nam jasno kaže slovenski kulturni razvoj zadnjih 150 let. Od preroda do 1848 je narodna zavest omejena na majhen krog izobražencev, a ne prodre med ljudstvo, ne prebudi naroda v celoti, mu ne da življenjskih pobud za samostojnost naroda. Leto 1848 nam prinese prvi politični program in socialno sprostitev od tujega gospostva. Narodno navdušenje rodi veliko kulturno delavnost na vseh poljih: cela vrsta listov, dnevnik, organizacija in prireditve. Vedno več političnih svoboščin in rastoča moč ljudstva so utirali pot vedno močnejši in razsežnejši narodni in kulturni zavesti. S koncem 19. stoletja se začne prava ljudska prebuja, ko seže časopis, organizacija, šola in z vsem tem večja ali manjša zavest do zadnje vasi in hiše. V boj poseže svetovnonazorska cepitev in strankarska organizacija. Srditost boja je včasih šla preko mej in škodovala. Ostal pa je še okvir slovenstvu nenaklonjene države, živeli smo le na pol, v najvišjih vrhovih smo bili še vključeni v izključno nemško kulturno območje. V novi državi, za nas narodni, ker spadamo vanjo zaradi svojega slovenstva, moramo doseči stopnjo do vrha razvitega kulturnega naroda. Oskrbeti si moramo ves izobrazbeni ustroj, da bomo iz lastnih virov zajemali vsaj splošno izobrazbo. V ustvarjanju teh sredstev je še silno veliko dela. Delati moramo hitro, ker sicer nam grozi dvoje: padec splošne izobrazbe ali vključitev v kako tuje kulturno območje. Tudi sedaj smo in bomo vezani na tuje vire, ali nikoli ne smemo biti samo enostransko zakoreninjeni. Dokler smo svobodni v razgledovanju, smo samostojni, nam je slovensko kulturno delo vzporedno vsem drugim tujim, kakor hitro pa se zagledamo v eno samo tujo kulturo, postanemo od nje odvisni in zdrknemo na podrejeno stopnjo. V tem delu bi morali opustiti vse malenkostno in gojiti predvsem to, kar ustvarja močno zavest slovenske skupnosti. Naš položaj navzven je hud, zakaj kljubovati moramo dvema visokima kulturama; če nočemo, da nas ne poplavi, morajo biti naši zidovi visoki. Naš položaj navznoter je tak, da bi se morali strniti vsi v neutrudno načrtno delo za našo narodno kulturo brez nepotrebnih prerivanj.

V zelo obsežni debati se je sprožilo vprašanje slovenskega kulturnega delovnega načrta, ki bi morda mnoge mlajše ljudi nagnil k delu, pomanjkanje vizije celotne slovenske kulture pri mnogih kulturnih delavcih, kar povzroča, da vprašanja niso jasno opredeljena (prof. Kocbek); problem gospodarske plati slovenskega kulturnega življenja, ki jo povzročajo na eni strani pomanjkljive državne dotacije, na drugi pomanjkanje smisla za mecenstvo (prof. Šolar), potem pa se je skoraj ves pogovor sukal okrog Slovenske akademije in njenega dela.

Po zelo kratkem premoru, ura je bila namreč že 11, je začel univ. prof. dr. A. Gosar s predavanjem Osnovna narodno gospodarska

in socialna vprašanja Slovenije. Predavatelj je najprej pokazal, kako se danes ves svet obrača k intenzivnemu narodnogospodarskemu in socialnemu vodstvu. Razložil je, zakaj postaja tudi misel o nujnosti posebne slovenske narodno gospodarske in socialne politike vedno bolj očita in živa. Za vsakega pravega Slovenca — je rekel — je in mora biti jasno in očito, da se ne moremo in ne smemo zadovoljevati s tistim materialističnim pojmovanjem gospodarskega življenja, kjer gre samo za to, da moremo ob njem vsak sam zase kolikor se da dobro in udobno živeti. Slovenska narodna misel postavlja tudi našemu gospodarskemu življenju višje, idealnejše cilje, čeprav so z njimi združene tudi velike težave in žrtve. O teh težavah in o mejah posebne slovenske narodnogospodarske in socialne politike je predavatelj še posebej kritično razpravljal in jih osvetlil. Poleg tega je nanizal nekaj osnovnih problemov slovenskega narodnogospodarskega in socialnega programa. Na osnovi dejstev in ugotovitev, ki jih je tu nanizal, je končno prišel do zaključka, da je vprašanje o prepotrebem izboljšanju naših domačih gospodarskih in socialnih razmer v največji meri vprašanje podrobnega načrtnega in žilavega dela vseh, od najvišjega oblastnika v deželi pa doli do najpreprostejšega podeželskega župana in učitelja. Samo tedaj, če bomo v okviru splošnih smernic skupnega in enotnega narodnogospodarskega in socialnega programa vsi, vsak po svojem položaju in svojih močeh vneto in nesebično pomagali pri tem delu, bomo polagoma pripomogli svojemu ljudstvu do boljših gospodarskih in socialnih razmer ter tako izpolnili svojo narodno dolžnost. — V debati, ki se je zaradi pozne ure vršila popoldne, so različni debaterji načenjali predvsem probleme slovenskega kmeta in pri tem podčrtavali združeno misel, ki je v najnovšem času pokazala tudi zelo lepe sadove v Hrvatski seljački slogi.

Prihodnje predavanje je imel takoj po sklepu debate k predavanju tov. B. Grafenauer, ki je govoril o temi Slovensko vprašanje. V uvodnem delu svojega predavanja je ugotovil, da je pravi izvor slovenskega vprašanja dejstvo, da obstoja slovenski narod. Na kratko je obdelal vprašanje, kaj je prav za prav narod in pokazal, da dokazuje polpretekli zgodovinski razvoj, da mora predstavljati narod v vseh bistvenih ravninah življenja, t. j. v kulturi, v gospodarstvu in v politiki, neko sklenjeno enoto, ki se mora vselej odražati v njegovem razmerju do sosednjih narodov v isti ali drugi državi, in to ne glede na njegovo notranjo ideološko ali strankarsko diferenciacijo. Potem je nanizal kratko podobo slovenskega političnega razvoja od leta 1848 dalje po njegovi načelni in sociološki strani in poskušal iz njega tolmačiti zagonetne postavbe Jerana, Mahniča in drugih nasprotnikov organske slovenske narodne skupnosti. Ugotovil je, da je pravi vzrok slovenske narodne nedozorelosti, ki se kaže v divji politični raztrganosti tudi v razmerju do drugih narodov, v zgodovinskem razvoju: Ko smo se Slovenci narodnostno šele prebujali, nas je še pred ustvaritvijo močne narodne zavesti zajela strankarska miselnost, ki se je že pred tem močno razvila v naprednejših delih Evrope. Zbudili smo se v strankarske skupnosti namesto v narodno občestvo, ki ga v svojem zamudništvu nismo oživili vse do danes. Usoden je bil pri tem razvoju nemški vpliv, ki je povzročil kombiniranje strankarskih in ideoloških skupnosti v še nedozorelem narodu in s tem razdor še povečal. V tretjem delu svojega predavanja je na podlagi zemljepisnega položaja Slovenije in njenega zgodovinskega razvoja pribil tesno povezanost vsega slovenskega narodnega ozemlja v prometnem trikotniku Trst-Maribor-Beljak,

ponazoril politično razdeljenost slovenskega ozemlja med tri ozir. štiri države in končno nakazal politična načela, ki izhajajo iz slovenskega položaja: avtonomna Slovenija v Jugoslaviji, v njej konstruktivno sodelovanje vseh strank, njihovo skupno nastopanje navzven, postopno omiljenje in odprava kombinirane ideološko-politične razdeljenosti, ki jo pa seveda ne more prinesiti kak sporazum, marveč zgodovinski razvoj, ki jo je ustvaril, v zvezi s tem okrepitev narodne zavesti, ki jo ta razdeljenost ovira, program Zedinjene Slovenije in končno v širšem prostoru zблиžanje malih narodov v Srednji Evropi. Končno je opredelil slovensko vprašanje danes, ko smo razdeljeni po državnih mejah, kot v svojem bistvu mednarodni problem s samo dvema točkama: 1. doseči čim večje zблиžanje danes ločenih delov in 2. doseči tisto stopnjo slovenske notranje dozorelosti, da se bomo mogli povsod in vselej s ponosom imenovati slovenski narod. Debata je bila zaradi pozne ure, bližal se je namreč že čas večerje, preložena na drugi dan, takrat se je pa predmet, h kateremu bi se prejšnji dan oglasilo, kot se je zdelo, dovolj debaterjev, že toliko oddaljil, da debate k predavanju ni bilo.

Zvečer smo se ta dan zopet zbrali na gričku ob jezeru, kjer smo se ob kresu spomnili vseh slovenskih bratov onstran jugoslovanskih meja. E. B. se je v kratkem govorčku pečal s Slovenci v Primorju, brezniški župnik dr. J. Arnejc pa nam je približal prelepo koroško zemljo in njen pomen za vse Slovence v preteklosti in sedanjosti. Vmes se je razvrstilo nekaj deklamacij, pevcem so pa kar neprenehoma vrele iz grla primorske in koroške pesmi. Starejši so nam pravili, da tako lepega večera ob kresu še niso doživeli.

Zadnji dan smo se hoteli spomniti naše najbolj ogrožene vrednote — slovenske narodne svobode in naše največje sodobne naloge — narodnoobrambnega dela. Dopoldne je stopil pred zborovalce zopet njihov najstarejši član, pisatelj in akademik F. S. Finžgar, da bi nam govoril o Slovenski narodni svobodi, boju zanjo in njeni vrednosti. V prvem delu svojega značilnega pripovedovanja nam je podal kratek prerez zgodovine slovenskega naroda od dobe naselitve v sedanjih bivališčih mimo kralja Sama, slovenske karantanske države, Ljudevita Posavskega, Pribine in spet samostojne Kocljve države med Slovenci v Podonavju. Nato se je pomudil ob pojavu Madžarov, ki so razdelili južne Slovence od severnih, in se dotaknil usodnih bojev na Kosovem in pri Nikopolju, ki so odločili o izgubi svobode tudi pri zadnjem delu južnih Slovanov, ki je imel še svojo državo. Dokazoval je, kako slovenska svoboda, čeprav v verigah, v srcih naroda nikoli ni ugasnila, ne pri nas, ne pri bratih na jugu: To so dokazali kmečki punti, Trubarjevo kulturno delo in mnogo drugih delavcev do časa preroda in slovenskega političnega prebujenja po letu 1848. V drugem delu predavanja pa je ponazoril trpljenje Slovencev v nemški državi in zavednost zlasti slovenske mladine (dijaštva) od leta 1880 dalje ter njeno borbenost za slovensko svobodo z drobnimi, a zelo značilnimi anekdotami. Temu je dodal še podroben opis razgibanosti ob majski deklaraciji, navdušenih taborov ob tej priliki in nenavaden pogum ljudstva, strnjenege v eno samo močno narodno enotnost. Predavatelja, ki je črpal iz svojih bogatih spominov, ki jih je podajal na tak način, da tega ne bo nikoli pozabil, kdor ga je slišal, so nagradili poslušalci z glasnim odobravanjem. Naravno je, da tako zgrajenemu govoru ni sledila nobena debata. Dopoldne smo se porazgovorili samo še o nekaterih nujnih zadevah, potem pa smo se dogovorili, da se bomo popoldne zbrali pri Sv. Duhu.

Tu nam je govoril dr. J. Bitežnik o narodnoobrambnem delu doma. Najprej ga je idejno utemeljil kot narodno dolžnost vsakega Slovenca, nato pa je razvil kratek praktičen načrt. Pokazal je, da bistveni del narodnoobrambnega dela tudi na duhovnem polju, in sicer nekaka нравna obnova slovenskega naroda, a poleg tega dela, ki je mogoče samo v daljših, počasnejših sunkih, je naštel nekako sedem točk, kjer je za delavce dovolj prostora in kjer delo in položaj naravnost vpijeta o dvanajsti uri. Skoraj dveurna debata je prinesla v marsikatero točko zlasti praktičnega dela novih pojasnil in pobud. Po sklepu debate smo se vsi podali v cerkvico Sv. Duha, kjer so bile pete litanije M. B. z ljudskim petjem, nato pa zahvalna pesem in blagoslov z Najsvetejšim.

Tečaj je pokazal veliko resne volje tako pri zborovalcih kot pri predavateljih. Ves globok in resen študij teh petih dni od 7. do 12. avgusta najzgovorneje zavrača vse tiste, ki so ga že vnaprej skušali spraviti v sloves nekatoliške ali manj katoliške prireditve, in dokazuje sam s seboj, da bi bilo v resnici velika škoda, če bi se ga takrat posrečilo preprečiti. Poročilo o tečaju je kratko in nepopolno. Slovensko katoliško akademsko društvo Zarja bo pa izdalo knjigo, ki bo vsebovala vsa predavanja v celoti, v zavesti, da bo tako spravilo med slovensko javnost sistematičen zdrav pogled na naša najvažnejša življenjska vprašanja. Knjiga (ca 10 pol), ki bo lahko služila za študij posameznikov in krožkov, bo stala 30—40 din. Vabimo vas, da se nanjo suskribirate (na naslov SKAD Zarja, Miklošičeva cesta 5, Ljubljana). B. G.

Ocene.

Miroslav Adlešič: *Naravoznanstvo in svetovni nazor*. Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana 1939.

Z Adlešičevo knjigo je dala Jugoslovanska knjigarna slovenskemu narodu zanimiv dar. Trpka je namreč resnica, da more dobivati naš narod take knjige le v dar, ker smo majhen narod, zraven pa še, ker smo bolj pripravljeni plačevati puhel, lahkomišljen tisk kot kaj vrednega. Tako Slovenci le malo zvemo, kaj velikega se dogaja v novem in novejšem času na bojiščih razuma, kamor časopisni poročevalci ne zahajajo.

Človekov duh je prodril že v tako odmaknjena prirodna območja, da mu zmanjkuje besedi človeške govorice za opis tega, kar okrog sebe najde. Utrjeni in preizkušeni moramo biti za pot, ki nas vodi v taka območja, sicer nas zanese na levo ali desno in preden se dobro zavemo, smo že zanikovalci vsega ali pa, zavzeti nad nedoumnostjo stvari, mistiki, k čemur se nagibajo danes na primer veliki prirodoslovci angleške šole.

Prirodoslovje vodi danes v resnici rado v tako razklano polarnost kot sta skepticizem in mysticizem. Mnogo je bilo in je še boja okoli tega vprašanja. Slabe izkušnje nam nujno nalagajo v prirodoslovju skrajno previdnost in skeptičnost. Nikoli nismo dovolj kritični, prerado je naša beseda premalo pretehtana in zato nevarna razlagalka prirodoslovne resničnosti. Prirodoslovec danes mora biti skeptik.

Toda prav tako kot je zgrešeno biti v prirodoslovju nekritičen in nevarno neskeptičen, prav tako bi bila prenačljena trditev, da se naš razum in duh izčrpa v prirodoslovnem delu in utešita v spoznanju, ki iz tega dela izvira. Kjer neha človek-prirodoslovec, prične človek-mislec. To ni

samo njegova pravica, ampak celo nuja, ki izvira iz neznanne globine njegove narave in ki odseva v dobršnem delu njegovega ravnanja v mnogoterih oblikah.

Človek je sam sebi velika uganka. Ker je pa spoznanje o vnanjem svetu povezano z notranjim bistvom subjektive narave, prehaja nepojasnenost nujno iz osebkna na predmet in ni tedaj nenaravno, če priznava raziskovalec stvarstva nepojmljivost poslednjega bistva zunanjega sveta. Tako se ona polarnost združuje v človeku v ubrano skladnost: kot prirodoslovec tajivec vsega nepozitivnega in zanikovalec sleherne neobservabilne resničnosti; to v težnji ustvariti neoporečne temelje mislecu. Ko je pa prirodoslovec opravil, tedaj je vernik tudi neobservabilne resničnosti in iskalec vezi, ki naj preko izkustveno nedostopnih področij združijo fragmentarno pozitivno resničnost v ubrano celotnost. Ta drugi človek mora iz onega prvega izhajati, nikoli pa ne nazaj nanj vplivati, če hočemo neoporečen red stvari. S tem je pa že podano ono razmerje med prirodoslovjem in pa človekovim svetovnim nazorom, ki ga pri Adlešiču ne najdem dovolj jasno opredeljenega.

Čezdalje postaja očitneje, da je prirodoslovno spoznanje kakor podoba zunanjega sveta, ki odseva v spoznavajočem osebknu in da je vsa slabost tega spoznanja izraz slabosti, ki je dana spoznavajočemu razumu v neodložljivo dediščino. Drugače povedano: naše spoznanje bo vedno samo človeško in zato nujno nedovršeno. Vendar pa je za prirodoslovca udajati se tej misli nevarna stvar, ker ga more voditi v skrajnem primeru v agnosticizem in celo znanstveni nihilizem, oziroma ga hromiti v njegovem delu. Nekaj take črnogledosti lepi na nekaterih straneh Adlešičeve knjige, ki presoja prirodoslovčevu delo bolj z merilom nedosegljivih idealov kot z zgodovinskim merilom razvoja. Stvari moramo preokreniti tako, da presojamo sedanje stanje po preteklosti, po koristi, ki jih prinaša vsaka nova razvojna faza, po tem, kolikor pomeni vsaka nova teorija napredek, in ne po tem, koliko n i izpolnila večnih človekovih želja. V luči razvoja šele dobi teoretično ogrodje današnjega prirodoslovja pravo ceno, šele v tej perspektivi nas bodo prirodoslovčevi uspehi zadovoljili in nas navdali z zdravim optimizmom. Zberimo si za primer relativnostno teorijo.

Na straneh 50., 51. in 107. ji zapiše avtor več v breme kot ji je kjer koli v dobro, tako da bi utegnil dobiti nepoučen bralec vtis, da je relativnostna teorija ponesrečen poizkus, ki »je tudi relativistom samim pustil ,neutešeno željo«. Tako nekateri merjeni učinki količinsko ne odgovarjajo teoriji, ki s svoje strani zopet ni znala najti poti v najdrobnejši svet in zgraditi mostu med težnostnim in elektromagnetnim poljem. — Tako teorij ne smemo ocenjevati. Reči moramo rajši, da je relativnostna teorija danes nepogrešljiva, ker je še ni zamenjalo nič boljšega; jasno je, da ne bo mogel noben bodoči razvoj več obiti klasični fiziki neznanih relativnostnih učinkov. Z njeno pomočjo je med vojno razložil Sommerfeld fino strukturo vodikovega spektra; njen zakon o vztrajnosti energije je omogočil Russelu prvi verjeten opis ,življenja' in razvoja zvezd, kar je eden najlepših uspehov sodobne astronomije, ker smo se s tem približali za korak prastari zagonetki o življenju in umiranju vesoljstva; prav ta zakon je nepogrešljiv pri tolmačenju današnjih alkemističnih poizkusov (atomskih preobrazb). Relativnostna teorija je tudi prva nakazala med elektromagnetizmom in mehaniko zvezo, katero je našla v temeljni fizikalni konstanti — svetlobni hitrosti. Ona je pokazala enotnejšo podobo stvarstva, kot jo je mogla klasična mehanika in je zato mogočen korak naprej, vendar tako,

da je Newtonova klasična mehanika v njej zapopadena. Da zija v prirodoslovju vkljub relativnostni teoriji še mnogo vrzeli, pomeni le, da razvoj ni končan.

Če bomo iskali teorijam merila tako v preteklosti, bomo ostali vedri optimisti, nedosegljivi ideali kot merilo pa nas morajo navdati z občutkom nemoči in razočaranosti, katerega se Adlešič ne more ubraniti.

Nezanesljiva so v knjigi nekatera mesta iz kvantnovalovne mehanike. Vse do novejšega časa je bilo v literaturi o njej mnogo nejasnega, kar je prešlo tudi v Adlešičevo knjigo, čeprav marsikaj tega danes že bolje razumemo.

Ko je pred 15 leti izrazil francoski prirodoslovec L. de Broglie domnevo, da ni v prirodi snovne prvine brez valovanja in so poizkusi domnevo potrdili, se je pojavila težnja, nadomestiti klasični fizikalni dualizem: drobec — valovanja etra, z monistično predstavo valovanja kot poslednje in edine fizikalne resničnosti. Izkazalo se je pa, da temu valovanju ni mogoče naprtiti vztrajnostnih lastnosti in da je zato snovni drobec različen od valovanja, ki drobec samo spremlja. Zato trditve: »Predstavljati si moremo elektron kot valovanje, ki je ‚razmazano‘ po vsej atomovi prostornini« (s. 97.) ne moremo nič več vzdržati, čeprav je bila včasih priljubljena. V trditvi: »Povrh pa se delci gibljejo po zakonih verjetnosti tako, kakor da bi bili valovi« (s. 110.) pa tiče kar dve pogrški. Če bi se delci gibal res kakor da bi bili valovi, bi bilo njihovo ponašanje determinirano in ne le verjetnostno, zakaj determinizem velja za delcem pridruženo valovanje še naprej tudi v valovni mehaniki prav tako, kakor je veljal v stari eterski teoriji. Valovna mehanika odreka danes determiniranost samo ponašanju tvornih delcev. Druga napaka je v drugem delu stavka, ki bi ga bilo treba popraviti: »... kakor da bi bili po Bornovem verjetnostnem načelu pridruženi valovanju.«

Samemu sebi oporeka avtor ko trdi, da naj bi bila verjetnost oni ‚nekaj‘, »ki se pri materialnih valovih razširja tako kot elektromagnetno polje pri svetlobnih valovih«. To zmotnost beremo v slovenščini že ponovno. Po splošno uveljavljenem Bornovem načelu je verjetnost le funkcijska prostorsko časovna zavisnost nihajne amplitude. V matematičnem pogledu ta verjetnost ni periodična funkcija in je zato z valovanjem samim ni mogoče istovetiti.

V istem smislu je treba popraviti trditev: »Toda njihova enotnost (enotnost delca in valovanja namreč) nam je danes zaradi tega, ker ne vemo, kaj si naj predstavljamo pod ‚nečim‘, kar je zdaj val, zdaj delec, ... še nerazumljiva« (s. 98.). Težava, pojmovati isto objektivnost kot delec in valovanje, je postala v prvotnih tolmačenjih mehanike kar splošna tožba, ki pa ni po novejšem zbistrenju stvari nič več prav na mestu, kakor sem že zgoraj razlagal.

Valovna mehanika je zadovoljivo pojasnila, zakaj so elektronu dovoljene v atomu samo določene poti, druge pa nemožne. To je avtor pojasnil na s. 94. celo s sliko in je zato nerazumljiva njegova trditev na s. 109.: »Zakaj se sme gibati naboj le na kvantnih poteh? Na vsa ta vprašanja, to odkrito priznavajo vsi fiziki, ne moremo odgovoriti.«

Avtorju ne morem odobravati glede valovne mehanike še enega načelnega stališča, ki ga izraža takole: »Že dejstvo, da vlada v atomskem sestavu elementarni kvant učinka, ki ga s klasično fiziko in torej tudi z nebesno mehaniko ni mogoče spraviti v sklad...« (s. 91.). Velik uspeh valovne mehanike je odkritje, da moramo domnevo o pridruženih valovih

razširiti od elementarnih delcev na grupe spojenih delcev. Atomu, ki je sestavljen, je pridruženo valovanje, ki ga ne moremo pojmovati kod sestavo valovanj, pridruženih sestavinam atoma. Tudi za atomske sestave (jone) je danes že izkustveno dokazana veljavnost valovne mehanike. Od tu dalje nam pomaga logično sklepanje od n na $n+1$. Če velja valovna mehanika za grupo n delcev kot celoto, ni razumljivo, zakaj ne bi veljala za grupo $n+1$. Na ta način zgradimo most od atoma do planetnega sistema. — Toda Adlešič pravi, da valovna mehanika ni v skladu z nebesno mehaniko. To ne drži. Reči smemo le, da v planetnem sestavu kvantni učinki niso opazni zavoljo svoje majhnosti. Vzrok je majhnost Planckove konstante, ki kvantne učinke izziva in ki v zvezdnem svetu kar izgine, znotraj neznatnega atoma pa postane mogočen faktor. Smemo domnevati, da bi tudi v nebesni mehaniki zavladale razmere, kakršne poznamo danes samo v najdrobnejšem svetu, če bi Planckovo konstanto primerno povečali; če pa bi jo nasprotno dovolj zmanjšali, bi kvantni učinki izginili tudi iz atomskega sveta. Tako dobiva valovna mehanika splošnejšo veljavo, priroda pa privlačnejšo enotnejšo podobo. V tem smislu so tudi na s. 98. navedene Jordanove besede nesprejemljive. Ko je znani fizik Jordan zapisal v knjigi navedene stavke, jih je morda še lahko zagovarjal.

Po »bibavični hipotezi« je nastal naš planetni sestav na ta način, da se je pred mnogo sto milijoni let približalo našemu Soncu ogromno zvezdno telo, ki je s svojo privlačnostjo potegnilo iz Sonca tekočo snov v obliki cigare. Med nastajanjem je storila cigara, sledeča tujemu zvezdnemu telesu, mogočen zamah, ki je cigaro razdrobil v kaplje — planete. Smer začetnega zamaha je dala smer kroženju planetov in bi morala dati tudi enoveljavno smer lunam, ki planete obkrožajo. »S to 'bibavično hipotezo' na primer ni v skladu dejstvo, da se lune nekaterih planetov sučejo okoli planeta v obratni smeri,« pravi pisec na s. 30. Iz te težave bi mu mogel pomagati s čudovito preprosto razlago, ki mi pa v literaturi vendarle ni znana. Zelo je verjetna domneva, da so lune prvotni planeti, ki so jih večji planeti na svojem potu okoli Sonca polovili in jih s svojo privlačno silo sebi udinjali kot satelite. To domnevo naravnost terja zakon razdelitve planetarnih gmot, ki ga je našel naš astronom Stjepan Mohorovičić. Smer kroženja lune bi bila tedaj odvisna preprosto od tega, ali jo je planet vjel na notranji ali na zunanji strani svoje poti, ali je tedaj vjeta luna krožila prvotno po širšem ali ožjem tiru kot planet, ki jo je vjel. Dejstvo nasproti krožečih lun tedaj ne nasprotuje »bibavični hipotezi« o nastanku planetov, ampak bi bil kvečjem v prilog Mohorovičićevemu zakonu o razdelitvi planetnih gmot.

Ne zadovolji me v Adlešičevi knjigi vloga nenazornosti v sodobnem prirodoslovju: »Zavedati se moramo, da v svetu atoma 'nazoren' razgled ni mogoč. Svet v malem se nam prav kot svet v velikem (vsemirje) izmika« (s. 136.). Drugod avtor tudi pove, da izvira ta nenazornost odtod, ker ni mogoče stisniti atomov (razen vodikovega) v trirazsežni prostor.

V Adlešičevem smislu je bil docela nenazoren samo Heisenbergov atom, ker njegov matrični račun ni dopustil čutnonazornega tolmačenja. Bil pa je to samo prehodni poizkus. V istem smislu nenazoren je še deloma novejši valovni atom (tudi vodikov), to pa zavoljo svoje kompleksne matematične narave. Kompleksen prostor je namreč sestava realnega dela, kakršen je naš izkustveni prostor, in pa imaginarnega dela, ki ga mi izkustveno ne poznamo. V kolikor sega tedaj atom v imaginarna prostorska

področja, je nam atom nenazoren v zgornjem, čutnem smislu, ostali njegov del pa lahko ponazorimo z mehaničnim modelom.

Zanima me pa v zvezi s tem nekaj docela drugega, zopet načelnega. Vse nenazornosti se nanašajo v sodobnem prirodoslovju zgolj na čuten način predstavljanja. Poznamo pa še logično — razumsko nazornost. Prihajam tako do jedra: v sodobnih prirodoslovno-matematičnih teorijah ne poznamo logične nenazornosti. Prej je bil atomski model (Bohrov) in tudi model vsemirja nazoren našim čutom, danes sta pa oba nazorna razumu. Ko je razvoj postavil človeka pred zahtevo, da se za ceno globljega spoznanja odpove čutni nazornosti, je čutil to najprej kot bližajočo se krizo in ker mu je prešla vera materializma, da je tvorna resničnost predstavljava v celoti s čutno-nazornimi mehaničnimi modeli, že nekoliko v mozeg, je slišati danes pogosto tožbo nad čutno nenazornostjo skoraj kot znanstveni neuspeh ali morda celo korak nazaj. V resnici pa je treba vrednotiti prodor razuma v čutno nenazorna področja kot pomembno uveljavljenje razumskega človeka nad čutno platjo narave, katero deli človek z višjimi živalmi. Čutno telesni del v človeku posreduje zmožnost čutne intuicije, razumnemu človeku pa je lastna višja, logična intuicija, ki ji meje matematičnega realnega prostora ali celo izkustvenega prostora niso zaprte. Tako se je povzpел človek v razumevanju stvarstva na sebi vredno stališče, na katerem uvaja s svojim specifičnim psihičnim organom »logiko« novo nazornost — logično nazornost, ki je čutni nadrejena.

Glede kavzalnosti in determinizma, ki sta postala po valovni mehaniki zelo aktualna, sledi avtor sicer priznani literaturi, vendar se mi zdi v celoti nesprejemljivo, ker temelji vse na istovetenju kavzalnosti in determinizma. Nekoliko poglobljena analiza pokaže, da je današnje prirodoslovje nezdružljivo z determinizmom, ne pa tudi s kavzalnostjo, za pojasnitev česar bom moral najti zavoljo pomembnosti predmeta pri drugi priliki več prostora.

Bolj na kratko naj omenim še nekatera mesta:

S. 24. Za »natančno« svetlobno hitrost navaja avtor 299.796 km/sek. V resnici je to rezultat Michelsonove meritve iz leta 1924, poznejše meritve so dognale manjše vrednosti (leta 1928 299.778 km/sek., leta 1932 299.774 km/sek.), vse poznejše pa večje. Iz tega že sklepajo na verjetnost pojemanja te za fiziko in posebej relativnostno teorijo temeljne »konstante« in vidijo v tem nov namig, da se vesoljstvo širi.

S. 28. V opombi omenjena Russellova teorija ni iz leta 1914, ampak je bila že leto prej sporočena na mednarodnem kongresu v Bonnu.

S. 41. »... se je posrečilo Einsteinu na nov način razložiti težnost ali gravitacijo kot vztrajnostni odpor telesa...« Tolmačenje težnosti iz vztrajnosti ali obratno izvira že od Macha.

S. 44. »Kakor je mera za zakrivljenost krogle kroglin polumer, je mera zakrivljenosti sferičnega prostora krivinski polumer...« Mera za zakrivljenost krogel in sferičnega prostora je iz polumera samo izvedena.

S. 46. »Če veljata načeli o največji hitrosti in Hubblejev zakon, bi se moral torej nehati svet v razdalji dveh milijard svetlobnih let.« Načelo o največji hitrosti izhaja iz relativnostne teorije, ki velja strogo le za neraztezajoči se svet, torej tedaj, če Hubblejev zakon ne velja. Tudi ostalemu izvajanju o raztegotvanju vsemirja bi moral avtor neprestano dodajati nove hipotetične č; n. pr. ko govori o trošenju energije pri raztegotvanju vsemirja (s. 47): če so težnostne sile v velikem tudi privlačne. Temeljit pregled številnih hipotetičnih predpostavk bi prinesel morda več luči v teorijo raztegotvanja vsemirja, ki je zašla v »neresljiva nesoglasja«.

S. 47. V opombi navedeno Kahnovo naziranje, da vidimo pri tako imenovani scintilaciji posamezne atome, je zgrešeno, ker so najdrobnejši snovni delci načelno nevidni in jih tedaj ni mogoče s povečavo ali drugimi sredstvi narediti vidne.

Iskrica v scintilatorju samo naznači mesto, kamor je atom zadel, tako, kakor sklepamo po dvigu prahu na zadetke pri streljanju.

S. 79. Elektron si predstavljamo večji kot jedro vodikovega atoma in ne obratno, kakor je razvidno iz opisa atomskega modela.

S. 91. »... če ima mesto, kjer je elektron, kakršen koli fizikalen pomen.« Da dobi stavek smisel, ga je treba obrniti: če ima kakršen koli pomen pripisovati elektronu mesto v prostoru.

S. 96. »Že takoj spočetka se je zdela praznina, ki naj bi vladala v notranjosti atoma, le težko predstavljava. To pa zlasti zaradi tega, ker si ne moremo predstavljati, da zavzemata ... jedro in prav tako majhen elektron ves prostor vodikovega atoma.« Stavka sta si protislovna. Jaz bi popravil prvi stavek skladno z drugim in dejal: ... se je zdela praznina lahka predstavljava.

S. 98. »... so izkustva razliko med materijo in žarčenjem povsem zabilisala.« Ne povsem, ker ostaja med njima nepremostljiva razlika. Materiji so dopustne vse možne hitrosti, ki so manjše od svetlobne, žarčenju pa je dopustna le privilegirana svetlobna hitrost.

S. 101. »Posledica teh hipotez je torej dejstvo...« Vedno so hipoteze posledice dejstev in ne obratno.

S. 125. »Zato vsebujejo vsi fizikalni zakoni čas.« Vsi dinamični (oz. kinematični), statični pa ne.

S. 126. »Ker pa je sleherni sprememba stanja združena s spremembo energije (dela)...« Ne sleherni sprememba, na pr. ne gibanje po potencialni ploskvi (notranje življenje atoma, gibanje planetov po krožni poti itd.).

S. 127. »Iz tega sledi tudi, da je energija vseмирja stalna.« Dodati je: če je vsemirje končno, ker zgubi trditev sicer svoj smisel.

S. 129. »Toda kakor vemo, koliko lihih in sodih števil nam bo pri večkratnem zaporednem metu kocke ali pri žrebanju množice srečk naklonil slučaj,...« To zmotno o verjetnosti večkrat srečamo. Če bi trditev veljala, bi bilo res, da je ruleta poštena igra, kar je bilo že tudi v slovenščini zapisano. V resnici mora kocka ali ruleta upropastiti po dovolj dolgi igri najpeticnejšega igralca ali mu nakloniti ustrežajoč dobiček. Vemo le to, da se z rastočim številom metov kocke ali ruletnih stav razmerje celotne izgube (dobička) in vsote vseh stavljenih vsot z rastočim številom stav vedno bolj manjša (limes je nič), kar pa ne brani absolutnega naraščanja izgube (dobička) oz. razlike lihih in sodih števil pri kockanju. V nasprotju z avtorjem je treba tedaj reči: toliko manj vemo, koliko lihih in sodih števil nam bo pri večkratnem kockanju naklonil slučaj, kolikor dlje kockamo.

S. 180. »... (delec, ki pri svojem gibanju valuje)...« Reči je: ki mu je pri gibanju in mirovanju pridruženo (asociirano) valovanje.

Tiskovni pogrški ne bodo zavajali v zmotno in jih zato ne navedem. Omenim naj le, da bi bilo najbolje ohraniti izraz infrardeč in ga ne izpodriniti z ultrardeč, že zavoljo dobrega razlikovanja z ultravijoličnim.

Za navedene popravke in pomisleke vidim bolj kot v površnosti razlog v dejstvu, da je danes težavno in včasih tudi nevarno govoriti o izsledkih sodobnih fizikalnih teorij drugače kot z matematičnim jezikom, v katerem lahko povemo neprimerno več, kakor z besedami. Smo namreč v dobi naglega razvoja, ko se ustvarjajo novi pojmi in dobivajo stari novo vsebino. Podobno dobo smo preživljali tudi tesno po vojni, ko je bilo napisanih na račun tedaj »moderne« relativnostne teorije mnogo nejasnosti, zmotno in neumnostno poleg dobrih razlag. O Adlešičevi knjigi moram sicer reči, da kaže v vsej naši tovrstni literaturi daleč najresnejšo tendenco in da izraža v njej mnogo pravega duha kritičnosti, ki je za tako delo potrebna. Da bi se tudi pri nas dvignilo zanimanje za velike reči, ki se danes dogajajo v raziskovalnih laboratorijih in ki mečejo luč iz teh laboratorijev daleč ven na poti mislecev, želimo Adlešiču mnogo bralcev, zbirki »Kosmos« pa, da bi se s srečno izbiro svojih publikacij uveljavila.

Ivo Pirkovič.

Gol-Voj Ivan: **Človek — odkod in kam...** Duhovno presnavljanje sveta. V Ljubljani, 1939. Založba Slovenski sel. 8°, 224 strani.

Filozofsko ogrodje pisateljevega nazora o svetu in človeku je v kratkem sledeče: Vesoljstvo tvorita dve počeli, tvar in duh. Obe sta neustvarjeni, večni, v neprestanem toku: »Vse je večno: duh je večni, materija je večna, jaz sem večni, ti si večni, on je večni, mi smo večni... Panta rei — vse teče, vse se giblje v elipsah, da, vse se giblje (188).« Vsaka posamezna človeška duša je torej večna. Ob rojstvu se združi s tvarjo in postane s tem dvočiniteljska in zavestna. Rojstvo je njeno jutro, nato živi skozi poldne do večera zavestno, svobodno in odgovorno človeško življenje. Na večer se liki bilka v jeseni strne v zrno, v enočiniteljsko monado, se loči od telesa, umre. Nastopi nezavestno življenje, noč, zima, sledi novo rojstvo — pomlad itd. brez konca in kraja. »Ti — duša', »on — duša', »jaz — duša', da, vsaka duša ima nujno oziroma zakonito lastnost... pozimovanja (brez telesa)... in zopet pomladovanja — poletnjevanja — pojesenjevanja (s telesom)... in zopet pozimovanja... in zopet pomladovanja — poletnjevanja — pojesenjevanja ter tako dalje v večnost, v večnost... (24. Vsi pomišljaji v izvirniku).«

Duša, ki se rodi, torej ni nepopisana plošča, temveč ima za seboj že brez števila preživetih življenj. V njih si je kovala za bodoča utelešenja »življenjski žleb«, ki ga prinaša ob rojstvu kot svojo usodo na svet. »Uverili se bomo, da je človek povsem sam kovač svoje narave, ki more biti zanj ugodna ali neugodna, bolj ali manj trpeča; da, uverili se bomo celo, da je človek sam zaslužil, da ga je rodila ciganka, da ga je rodila delavka, da ga je rodila kmetica, da ga je rodila meščanka (138).« »Ljudje pač različni umirajo in se potem različni rode (141).« Človek je sicer svoboden, pa samo relativno svoboden. V glavnem teče njegovo življenje po žlebu, ki si ga je bil skoval v prejšnjih učlovečenjih. Le tu pa tam se mu nudijo tudi prave »na prosto danosti«, ko more skočiti iz svojega žleba in si kovati novo usodo, boljšo ali slabšo, za naslednja utelešenja. Take »na prosto danosti« pa morejo izkoristiti le osebe, ki razpolagajo z zadostno voljno-umsko močjo.

Smoter človeškega življenja ni zveličanje nekje nad nebesnim obokom, ampak zveličevanje na zemlji. Človek si mora s svobodnimi odločitvami od rojstva do rojstva kovati boljšo usodo, da čim prej popolnoma iztrga svoje čustvene korenine iz zlega duha ter jih vsadi v dobrega duha.

Poleg človeških duš obsega namreč duhovni svet še očeta duha, ki je za duše to, kar je mati zemlja za bilko. Duh pa je dvojen, dober in slab, Ormuzd in Ahriman, kakor je učil že Zarathustra. Ta dvojnost je značilna za zgodovinska obdobja človeštva. Stari svet je živel iz zlega duha, ki je duh absolutne časti. Aristokratsko družbo, ki temu duhu odgovarja, najprimerneje ponazorimo s piramido. V taki družbi zavzema en sam človek kot gospod in lastnik dežele absolutno najvišje mesto, vsi drugi so samo podložniki, vsak na točno določenem mestu, ki mu ga odkazuje duh časti. Klasičen zgled za to je srednjeveška družba. Kdo bi se čudil, da je njen slog vprav gotika, ki tako nazorno prikazuje vsesplošno stremuštvo takratnega človeka!

Dobri, čisti duh, ki se mu bližamo, bo duh občestvene ljubezni, ko bo zavladata absolutna pravica in bo izbrisan oni veliki, izvorni greh, »katerega je najprej napravil oni človek, ki je prvi rekel: 'To je moj!' in ki je s tem prvi izdal ljudstvo — pravo ljudstvo, ki je živelo složno

in silno v duhu, zgolj duhu ljubezni... (123).« Taka družba je bila obstinjena v prvotnem krščanstvu. Cerkveni očetje so jo še več stoletij vedno znova zahtevali, nato je vzor obledel. Ponazorimo jo z ravno ploskvijo.

Duh, ki danes vlada, mešanica dobrega in zlega, je duh relativne časti, ki mu odgovarja meščanska družba, kakor jo je izoblikovala francoska revolucija. Njena prisposodba je okrnjena piramida. Naša naloga je, da v svobodnih odločitvah pobijamo duha časti ter se skušamo zakoreniniti v duha ljubezni.

Kako je pisatelj prišel do tega nazora? Ne z razumom, ampak s čustvom. Danes se človeštvo sicer splošno zanaša le na čute in razum, toda to je samo znak duha časti, ki še vlada. Pa prišel bo duh ljubezni in z njim doba, ko bodo »tudi čustvena spoznanja duha in njegovih norm, postav veljala za znanstvena spoznanja« (8).

Zdi se nam, da bi naletel čitatelj, ki bi se hotel resno oprijeti nazora, ki smo ga v kratkem očrtali, na težave, ki jih tudi čustvo ne bo moglo premostiti. Kako si nezavestna duša najde primerno telo za novo učlovečenje? Kdo skrbi, da sta vedno na razpolago oče in mati, ki sta si vsak za sebe v prejšnjem življenju oba usodno zaslužila prav takega skupnega otroka, kakor je monada, ki se hoče utelesiti in ki ima zopet popolnoma svojo usodno življenjsko pot za seboj? Človeštva je vedno več. Potemtakem morajo biti še mnoge monade »v zalogi«? S čim so te zaslužile usodo, da so tako dolgo v nezavesti, kdo in v kakem redu jih učlovečuje? In oče-duh, ali je zavesten ali nezavesten? Ali sta dva ali trije ali jih je brez števila, kakor stopenj med dobrim in zlim? Morda ga pa sploh ni, ampak ga duše tvorijo nekako tako, kakor vodni hlapi oblak? Iz knjige bi lahko navedli razloge za vse te možnosti.

Pa pustimo to. Pisatelj je med nami pač edini svojega mnenja in bo brez dvoma tudi edini ostal. Njegov nazor najbrž ne bo razburil filozofske javnosti. Sicer pa na tem filozofskem ogrođju sploh ni poudarek knjige. Pisatelj si bolj želi novega življenja, kakor novega nazora. Želi si drugačnega medsebojnega odnosa med ljudmi, več ljubezni, več pravice. Rad bi, da bi med vsem človeštvom zavladal tak duh, kakor je oživil prvo krščansko občino. Ta pisateljev idealizem zasluži vse spoštovanje. Odklanjamo pisatelja-filozofa, strinjamo se s pisateljem-človekom, kolikor mu je življenjski vzor evangelijski in prva Cerkev, kakor nam. J. Janžekovič.

France Mesesnel: **Janez in Jurij Šubic**. Ljubljana, 1939. Založba Grohar, Knjižnica Narodne galerije III.

Zgodovina naše moderne umetnosti od začetka 19. stoletja ima v dobi pred nastopom impresionistov najvažnejše težišče v delu bratov Šubicev (Janez in Jurij), ki sta po svoje neposredno zvezana z delom Janeza Wolfa, umetnostno-pedagoško najvažnejše osebnosti istega stoletja pri nas. Njuno delo je bilo do razstave l. 1937 znano predvsem iz korespondence ter iz vedno ponavljajočih se reprodukcij maloštevilnih del po naših in tujih revijah. Zato je odbor Narodne galerije že l. 1934 sklenil prirediti razstavo del obeh bratov na iniciativo prof. Iz. Cankarja, vendar je bila ta misel uresničena šele l. 1937 (gl. R. Ložar v Zborniku za umetnostno zgodovino XIV, 1936/37. 41 sl.).

Pomen zgodovinske razstave del obeh bratov je bil mnogoteran, ali ne nazadnje je bila ta prireditev važna tudi zaradi tega, ker je bilo mogoče prvič na enem kraju zbrana, z vseh strani došla dela fotografirati.

Z zbirko napravljenih negativov je bila omogočena tudi eventualna izdaja ilustrirane monografije o bratih Šubicih, o kateri je bilo znano, da jo že dolgo časa pripravlja Fr. Mesesnel.

Mesesnel, sedanji vodja konservatorskega urada, velja pri nas za najboljšega poznavalca življenja in del bratov Šubicev, in to po pravici. Njegove študije o tem predmetu in predpriprave za biografijo segajo že daleč nazaj, v leta njegovega študija na univerzi v Pragi, v mestu, v katerem sta brata Šubica zapustila trajne sledove ne le svojega dela, temveč tudi svojega življenja. Morda se je Mesesnel posvetil Šubicema nekoliko prav pod vplivom svežih spominov nanju, ki jih je našel v Pragi. Bivanje v Pragi je M. omogočilo natančno spoznanje dela, ki sta ga oba brata izvršila za Čehe, pa tudi njuno življenje med njimi. Mesesnelovo službovanje na muzeju v Skoplju ter kasneje na univerzi istotam pa mu je dalo priložnost spoznati delo Jurija Šubica v Atenah, kar vse predstavlja zelo važna razdobja v tvorbi obeh bratov. Historična razstava l. 1937 je prišla zato o pravem času; zbrala je dela, raztresena po Sloveniji in deloma tudi izven nje, pokazala celoto ter odkrila marsikaj, kar je bilo dotlej tudi večjemu poznavalcu prikrito. Rezultat teh ugodnih naključij je v naslovu navedena Mesesnelova knjiga o Šubicih, s katero so tudi avtorjeve študije prejele nekak zaključek.

Mesesnel je tvarino razdelil v troje glavnih oddelkov. S kratkim uvodom o evropskem slikarstvu 19. stol. da bralcu podlago splošnega umetnostnozgodovinskega značaja. Nato očrta v prvem oddelku delavnico Štefana Šubica, očeta obeh bratov, v Poljanah, njeno zgodovino, pa tudi prvo šolanje Janeza in Jurija doma pri očetu. Tudi šolanje v Ljubljani je orisano tu, saj sem tudi spada. V drugem oddelku obravnava M. v posameznih poglavjih življenjsko pot in delo Janeza, v tretjem pa Jurija Šubica. Razločen in velik tisk na lepem papirju, 135 reprodukcij med tekstom, 17 barvastih prilog posebej, seznam literature in kazalo oseb spremljajo delo, o katerem je treba reči, da je od začetka do konca izraz velike ljubezni do predmeta samega, še posebej pa do knjige kot knjige, ki je ena najbolj razkošno in lepo opremljenih v našem umetnostnozgodovinskem slovstvu.

Kar se tiče notranjega obličja Mesesnelove monografije o bratih Šubicih, se je avtor v glavnem poslužil biografskega načela. V posameznih poglavjih knjige se nam odgrinja ena življenjska doba obeh bratov za drugo, prikazovana po letih. V oris njunega vnanjega življenja pa je avtor povsod vnesel hkratu oris ter zgodovino njunega dela, da neprisiljeno lahko sledimo nastanku sleherne količkaj važne umetnine. Ker sledijo ilustracije tekstu po istem načelu, je slika življenja in dela obeh bratov tako plastična in polna, da bi bilo težko želeti česa boljšega. Prav tako pa se ob njegovi knjigi lahko reče, da bo preko rezultatov in dognanj, objavljenih v njej, le težko doseči kaj drugega, kajti Mesesnel je vse dobe zelo vestno proučil, osvetlil in zgodovinsko prikazal.

V naši umetnostnozgodovinski literaturi predstavlja Mesesnelovo delo značilen primer biografske monografije; vse delo umetnikovo razumeva avtor samo in le iz najožje zveze z življenjem umetnika, kateremu je v taki meri inkorporirano, da je funkcija umetnine res skoraj edino to, biti odraz trenutnega življenjskega štadija njenega tvorca, družbenih razmer in podobnega. Mesesnelov umetnostnozgodovinski osnutek je biografsko-sociološki. Na umetnino je tu možen v glavnem vertikalni pogled, ki ne dopušča izrazitega razvoja stila, oziroma stila kot takega. Skladno s tem

podaja M. o posameznih delih bratov sodbe, ki ne zadevajo stila kot takega, temveč predvsem metier in so večinoma izredno točne ter subtilne.

Ob umetnosti našega 19. stol., ko se je polagal temelj naši moderni, in sicer tu z iskanjem ideala v tej smeri, drugod zopet v drugi, je o razvoju stila kakor tudi o stilu samem kajpak zelo težko govoriti. V precejšnji meri je zato sociološko-biografsko obravnavanje predmeta na mestu. Vendar se kljub temu ne morem znebiti občutka, da je v M. knjigi celotna slika dela obeh bratov Šubicev kot takega, to je umetnosti, stopila malce preveč v ozadje, da je umetnost preveč prirejena življenju. To občutim posebno zaradi tega, ker je možno od njune umetnosti potegniti kontinuitetno črto nazaj k Wolfu, kar M. dobro poudarja, in celo v barok, kar je tudi zelo točno prikazal na drugi strani, pa tudi k moderni, kar n. pr. omenja M. pri označbi Jurija. Torej praktično vendarle avtonomen fenomen, usoda umetnostnega oblikovanja in njegov razvoj, še več: tudi stil. Vse te stvari M. dobro pozna, jih navaja, le teoretično jih ni strnil v samostojno celoto. Morda ga je od tega koraka odvrčal isti pomislek, ki ga je imel glede citiranja virov med tekstom, pomislek, ki se mi ne zdi popolnoma utemeljen.

K posameznostim bi bilo omeniti le nekaj manj važnih stvari. Nejasno je mesto, ki govori o delu Šubicev v Sorici (str. 19, Jurij in oče, str. 27, Janez). Tabla sv. Julijane (olje na platno) se nahaja v lasti gđč. A. Mallyjeve, Primskovo pri Kranju (str. 39). Sliko je naročil pri Janezu župnik Peharc Vencel v Sori ter jo podaril očetu gđč. Mallyjeve. Sliki Srca Jezusovega in Marijinega, omenjeni na str. 39, sta najbrž oni, ki se nahajata v cerkvi sv. Valentina pri Javorju (nad Poljanami); v isti predeli sta še Janezovi sliki sv. Martin in sv. Anton Pušč. Sliki enakega predmeta za Črni vrh pri Poljanah (str. 46) mi doslej nista bili znani. Slika sv. Petra iz Alkantare na Puštalu v Škofji Loki se ne kaže le z baročnega vzorca (str. 41), temveč je Janezova kopija neke baročne slike, ki jo hrani zdravnik dr. Bežek v Kranju, Janez pa je njegovo kompozicijo prikazal v obratni smeri (zrcalno). Sicer pa se je predloge kar najvestneje držal. Kranjska slika izvira iz Škofje Loke. Glede fresk na Žalostni gori je doslej veljalo, da so nastale l. 1871, in sicer da so skupno delo Štefana, pretežno pa Janeza. Freske so signirane z l. 1871 (dr. Marolt, Dekanija Vrhnika, 1929, str. 120). Zato mi dotično mesto pri Mesesnelu (str. 132) ni jasno. Ime na listu sl. 82 bi čital jaz Kittenberger, ne Kittenwerger; ni izključeno seveda, da je pisava imena v kaki korespondenci popolnoma določna. Za Janezovo beneško šolanje bi bilo poleg Veroneseja (str. 157) vsekakor upoštevati tudi vplive Tiepola. Jurijeva slika Matere Božje za Osilnico je sploh izginila. Nekatere stvari gredo na račun tiskovnih napak, tako gotovo F. Potočnik namesto J. Potočnik (str. 7), Bouguereau nam. Bourguereau (str. 232), Cermak nam. Čermak (str. 179), itd. To so pa naravno malenkosti, ki vrednosti knjige, kot je Mesesnelova, ne zmanjšujejo.

V našem slovstvu o Šubicah je to delo zaključek dosedanjih študij in prikazov, obenem pa važen prispevek k zgodovini slov. umetnosti 19. stol.

R. Ložar.

Zavarovalno pravo. Priredil dr. Urban Anton, odvetnik v Ljubljani. Samozaložba.

Pravna veda kaže največji razmah vprav v zavarovalnem pravu. Sodoben človek hoče biti zavarovan zoper vsako škodo, zaradi česar imamo toliko vrst zavarovanja. Tudi s stališča narodnega gospodarstva je zavarovalstvo važen činitelj, saj plačuje naše jugoslovansko gospodarstvo letno

povprečno 250 milijonov din bruto premij, bodisi za škodno, bodisi za življenjsko zavarovanje. Zavarovalstvo torej posega globoko v narodno gospodarstvo in njegovo varnost.

Prireditelj nam v knjigi z zgornjim naslovom podaja zakon o zavarovalni pogodbi z dne 23. decembra 1917; ta zakon je pri nas ustvaril temelj zasebnega zavarovalnega prava ter uredbo o nadzorstvu nad zavarovalnimi podjetji z dne 25. februarja 1937, ki pa spada v vrsto javnega zavarovalnega prava. Slovenski prevod zakona o zavarovalni pogodbi, kakor je ob izidu zakona izšel v dunajskem »Državnem zakoniku«, je ne le težje dosegljiv, temveč tudi zastarel in mestoma netočen. V predmetni knjigi pa nam prireditelj podaja točen in razmeroma lep prevod imenovanega zakona; moti razen par manjših jezikovnih napak le ta paradoks, da prireditelj, ko se hoče ponašati z lepim jezikom, označuje naša okrajna sodišča s tujko kot sreska sodišča. Knjigi je prireditelj napisal predgovor, kjer razčlenjuje zavarovalno pravo v posamezne vrste s čisto teoretskih vidikov in kjer pojasnjuje terminologijo, za katero se je odločil (zavarovatelj, zavarovalec, zavarovanec in koristnik). Označena terminologija je gotovo posrečena, ker odgovarja duhu zakona in lepoti jezika; tudi sodišča se poslužujejo iste terminologije. Takoj za predgovorom je pisec podal pregled literature, ki se nanaša na zavarovalstvo. Pregled je, vsaj kolikor se tiče jugoslovanske literature, gotovo izčrpen. V kratkem pregledu zasebnega zavarovalnega prava pri nas pisec zelo upravičeno opozarja na nevzdržno stanje v državi na področju zavarovalnega prava. Zasebno zavarovalno pravo je moderno urejeno prav za prav le v Sloveniji in v Dalmaciji, dočim srbski državni zakonik iz l. 1844 ureja to pravo le v dveh paragrafih, v Črni gori pa posebnih predpisov o zavarovalnem pravu sploh ni.

Pogosto je treba prav bistro misliti, da moremo na gotovih mestih zadeti pravi smisel, ki ga je zakonodajalec pri zakonu o zavarovalni pogodbi hotel uveljaviti. Zelo izčrpne razlage, ki jih je prireditelj knjige podal pod besedilom posameznih paragrafov, bodo torej vsakemu, ki se bo moral posluževati tega zakona, gotovo zelo dobrodošle. Mestoma so te razlage tako obširne in izčrpne, da knjiga dobiva značaj komentarja. Prireditelj je gotovo ustregel vsem prava manj veščim, ko je v razlagah razčlenjeval posamezne določbe iz teoretičnega in praktičnega vidika ter podal še posrečene praktične primere (glej posrečene primere pri škodnem zavarovanju, podzavarovanju in večkratnem zavarovanju). Knjiga je pridobila na uporabnosti tudi zaradi tega, ker podaja pisec tudi ustrezajoče določbe o. d. z. ter drugih zakonov oziroma opozarja na slične pravne ustanove v drugih zakonih. Na ta način nudi knjiga možnost pravne orientacije. Pod črto so natisnjene sodne odločbe, predvsem odločbe Stola sedmorice, odd. B v Zagrebu. Pisec podaja mestoma tudi predloge de lege ferenda. Informativni so piščevi podatki o zavarovalnih poizkusih v drugih banovinah pri zavarovanju zoper škodo po toči in pri zavarovanju živine.

Besedilu uredbe o nadzoru nad zavarovalnimi podjetji je prireditelj dodal uvodno pripombo, kjer nam podaja sisteme državnega nadzorstva nad zavarovalnimi podjetji (sistem javnosti, normativni sistem, sistem materialnega državnega nadzorstva). Podrobnejšo razlago pri besedah te uredbe prireditelj razumljivo opušča, saj še niso izšli v celoti pravilniki, ki jih uredba napoveduje.

Knjiga obsega 256 strani priročne oblike in ima obširno stvarno kazalo. To je prva knjiga o zavarovalnem pravu, ki je tiskana v slovenskem jeziku in je bila torej gotovo nujno potrebna. Spričo gori navedenih prednosti bo to odlično delo dr. Urbanca nenadomestljiv pripomoček praktičnim juristom in vsem onim, ki imajo po svojem poklicu opravka z zavarovanji kakor tudi njihovemu naraščaju na šolah.

Kokalj Joža.

Charles Dickens: *David Copperfield*. Lepslovna knjižnica. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, 1936-8. Iz angleščine prevedel Oton Zupančič. I.—III. del.

Obširni trodelni roman presega tisoč strani v prevodu. V njem nam slavni pisatelj Dickens odkriva življenjsko pot Davida s tako fotografsko natančnostjo, nazornostjo in plastičnostjo, kakor smo tega vajeni samo še v filmih. Hkrati nam razgalja časovne in družabne razmere angleškega življenjskega okolja. Z njemu lastno šegavostjo, ki jo občutimo skozi vse veledelo, pa najsi je po vsebini še tako različno, in z ljubkostjo, ki pa nas pri njem ne preseneča več. Ta mladinski in družabni roman hkrati ni razdeljen morda po starostnih dobah, ampak kar veže posamične zgodbe, ki nam razstirajo sliko njegovega sveta bolj in bolj in mi občutimo vso tujost in različnost tega življenjskega okolja v razmerju do našega. »Moje življenje«, kakor ga je napisal Cankar, ki bi se pri nas edino dalo vzporediti po podobnosti zajetja s tem delom, je pač povsem drugačno stilno in snovno.

Vsebinsko je delo tako razsežno, mnogolično in razdrobljeno, da ga tu ne bom navajal podrobneje. Davidu je umrl oče pred rojstvom. Materine vzgoje in šole se spominja z lagodno dobrodušnostjo, poznejše ure so prinesle smrt njegovega miru (69), zlasti ga je potrla materina smrt (168). Vendar se je v šoli doktorja Stronga počutil srečnega, dasi se je poslovil od šole brez posebnega obžalovanja. Ko je s teto razmišljal o poklicu, ni mogel odkriti nikakega posebnega nagnjenja za karkoli (334). — V drugi knjigi, ki njegove življenjske zgodbe v zrelejši mladeniški dobi nadaljuje, občutiš najbolj tujost vseh tistih razmer in manir našemu okolju, da se vprašuješ, ali je imel prevajalec in založnik s tem delom srečno roko. — A tretji del ti vrne vero v vrednost knjige in razumeš, kaj je prevajalca mikalo, da se je lotil in vztrajal. S prevodi smo v zadnjih letih tako hiteli, da človek ob njih sem in tja vzklikne: kaj pa je tebe treba bilo?! Pa pri leposlovju je stvar nekoliko drugačna. Že zaradi lepih podob, pesniških izrazov in jezika. Tudi temu delu se v prevodu pozna pesnik. — V tretjem delu imamo vrsto poglavij, ki z modrovanjem in izkušnjami o zakonu, o odnosu med zakoncema pač pritegnejo pažnjo in zanimanje vsakogar, saj kaj podobnega skorajda ne najdemo v našem slovstvu. Naj spomnim samo na 3. in 4. poglavje, kjer se to modrovanje zjedri ob misli, da si morata z Doro sama zgraditi bodočnost in da jima ne more nihče pomagati (69). Naslednja poglavja govore o zakonskem nesoglasju, ki ga je hotel najprej odpraviti tako, da bi prilagodil Doro sebi. Ko je uvidel, da to ne gre, je skušal prilagoditi sebe Dori. Tako je bilo drugo leto skupnega življenja zanj mnogo srečnejše, dokler ni prišla bolezen (143). Zanimiv je njun poslednji razgovor v 13. poglavju, kjer Dora uvideva svojo nedozorelost za zakon (232 in sl.). Na večer smrti je poklicala k sebi Agnezo, ki ji je dovolila, da sme stopiti na prazno mesto (361). Ob njej konča svojo zgodbo z željo, da bi jo našel poleg sebe še takrat, ko bodo izginjale od njega resničnosti tega sveta kakor sence (376).

Jezik je lep in O. Zupančič uvaja nekatere novinke v prevod, kakor n. pr.: razhrebana (stara hiša), odlaški so odnaški, zmikavt, slabina (slabost), narediti podnet (iz stare srajce), hudina (in tlaka), pa rabi: predno vseskozi (nam. preden!). E. B.

Marija Hamsun: Otroci z Dolgega brega. 1939. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Zbirka mladinskih spisov. Prevedla Mara Puntarjeva.

Povest je realistično žensko delo, ki pripoveduje od šestdesete strani do stoštirinosemdesete, kako se je godilo štirim otrokom na dolgobreški planini. Povest je torej idila, a brez potrebne intuicije. Včasih vzbudi vtis, da je zajeta verno po življenju. Bere se kot suhotno šolsko štivo. Menda je temu kriva prevajateljica, ki je zagrešila precej slovniških in stilističnih hib. Te so n. pr.: na majhnem zabojučku 18; jarkova robova 18; ničesar m. nič 19 sl.; Jutrova dežela 20; mahova stebelca 21; črne jagode 27 m. bobki; majhen deček 50; prešič 46; brinjev grm 146; je vzel oteklino iz ust 147; ne pretegni se 155; stvar 77, 161 m. reč. Nekajkrat je besedni red slab 47, 79. Neumljivo je, ko piše, da ga pograbi za njegove tri črke in ga vrže nazaj v vodo 46. Dobro bi bilo, če bi prevajateljica poznala razliko med cel in ves, med ostalo in drugo in bi nam Törset 61 stolmačila ali pa prevedla s Trento ali čim podobnim. Dvomim, da utegnejo otroci umeti besedo kolosalen 23 in pa besedo tog 132, ki jo najdem nekajkrat v knjigi. Povest mimo teh nedostatkov priporočam.

Dr. I. Pregelj.

Hauffove pravljice II. 1939. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Zbirka mladinskih spisov. Prevedel Josip Osana, ilustriral Slavko Pengov. Natisnila Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani.

Drugi zvezek Hauffovih pravljic, ki smo o prvem delu že govorili, je s tem dotiskan in delo moremo označiti kot celotno. Vsebuje drugi zvezek pet poglavij Krčmarja v Šumavi, povest istih oseb, ki so kot pripovedniki sami deležni zgodb, ki se v knjigi obravnavajo. Hauff je umel domače in tuje pravljništvo tako sestaviti, da mu je povsem uspelo zbuditi občutek resničnosti. Prevajalec, ki je ponekod približal berilo občutju slovenskih otrok (Strmol), je na drugi strani ostal le prevajalec (Regensburg m. Režno). Pripominjam, da nisem zadovoljen z oblikami, kakor so sledeče: orjaških 5, nabasan 6, brigati 12, Alba m. Laba 19, je bil rojen 20, smeje 21 m. smeje se, globoko užaljen 27, taca 36, zavidati s tož. 40, hreščaje 46, predvečer 47, šal 87, 91, 93, prepaden 111, puškin 121, lunin 123, blagostanje 126, kakor rečeno 153 i. p. Besedni red je v marsičem napačen. Redke so sicer napake, kakor n. pr. je imel polna usta tobaka z rjavo čedro med zobmi in je kadil iz nje 132, da, če bi ga na cesti srečal, bi urno potegnil klobuk z glave 141. Prevod je sicer ljudski, nov pa po tem, da je dobro ilustriran.

Dr. I. Pregelj.

Joža Lovrenčič, Sholar iz Trente. Ep iz XVI. stoletja. 1939. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Str. 248. Leta 1921—22 je izšel Lovrenčičev Trentarski študent v Domu in svetu. Sedaj ga je izdal avtor v knjižni obliki pod naslovom Sholar iz Trente in ga opremil z opazkami, ki vsebujejo skoraj 25 strani. Snov tega poema je domača, spominja pa zelo na angleško-nemško povest o Faustu. Lovrenčič je povzel to narodno snov iz opisov goriške dežele v kratkih, tri in tridesetih poglavjih, ki jim je dodal še devet podobnih v Kroniki Trente. Njegov študent Janez je prikazan z Ahasverjem in rojenicami, kako ga nesejo h krstu, izgubijo in ga najde

Ahasver, kako ga krstijo, kako gre z materjo na božjo pot in moli, da bi mu Marija ugladila pot v šolo, kako z očetom popotuje v Videm in ga vozi sam vrag, kako postane po kloštrskih šolah blenus, se zagleda v devinsko Jelvico, izpridi in gre v Padovo, se vrne v Devin, gre v Benetke, kjer postene ujetnik, se doobra zaveže hudiču, se vrne domov, kjer ga oče noče več poznati, doživi to, doživi ono, dokler ne umre v drugem delu pesnitve kot spokornik. Pripovedovanje je torej analitično, od rojstva do groba. Dramatičnih višin pa v pesnitvi ni prav nobenih. Pevcu je nedostajalo domišljije, tehničnega znanja in miselne globokosti. Delo ni čvrsto. To zadnje sem povedal, osvežujoč si Župančičevo čvrsto besedo v »Jerali«. Kljub temu namreč, da Lovrenčič zna slovenski, najdem v njegovem delu mnogo napak glede sloga. Take napake so n. pr. zelo številne navedbe besedice še (še gledal je sholar za njim, in še jih vse premeril je 130) ponavljanje začetne besede (teže, teže v zlati mrak 7, vse je, vse je blagoslov 121). Grajam med drugimi podobnimi izraz prgišče (221) m. dlan in celega sveta (219) m. vsega. Metrično je pesnitev povratek narodne, ki jo Lovrenčič prevzema itak večkrat v celoti. Zato je mislil, da sme biti neritmičen. Tako si razlagam vse polno nadštevilnih verzov v kiticah in svojstveno naglašene besede: ob Rómbonu, kladívo, prósila, plánilo itd. Iz narodne pesmi je tudi Sineka (95) m. Sinka. Ep Sholar iz Trente je delo pisatelja, ki je amuzičen. S pridom bi bil mogel brati ta ali oni moderni ep, n. pr. Mistralovo Mireio. Potem ne bi izdajal tako ekstemporiranega besedila.

Dr. I. Pregelj.

Zapiski.

NAČRTNO ALI URAVNAVANO NARODNO GOSPODARSTVO?

1. Dočim je v eksaktnih in prirodnih vedah strokovno izrazoslovje že močno poenoteno in ustaljeno, pa tega žal ni mogoče reči za družabne vede. Posebej velja to za narodnogospodarsko znanost, kjer je opaziti dokajšnje izrazoslovno navzkrižje. Ta izrazoslovna neenotnost nima svojih korenin le v tradicionalni metodološki razcepljenosti narodnogospodarske vede, temveč je v novejši dobi razložljiva, če že ni opravičljiva, iz dejstva novih narodnogospodarskih stvarnosti, ki jih je zaradi močnega vmešavanja skupinsko zavestnih in gospodarsko-političnih sestavin zelo težko zajeti v zadovoljiv teoretičen sestavni prikaz. Seveda pa na drugi strani tudi pomanjkljivost v izrazoslovju sama s svoje strani zavira zaželjeno »posedanje«
gospodarske teorije.

Da je vprašanje izrazoslovne edinosti in ustaljenosti za gospodarsko vedo pereče, to izpričuje dolga razprava, ki jo je temu vprašanju posvetil lanski mednarodni kongres gospodarskih teoretikov v Parizu. Poročevalec o tem vprašanju, Manolesco, je kongresu predložil zelo radikalen predlog, čigar uresničenje naj bi to veliko oviro na poti narodnogo-

spodarske znanosti odstranilo: po zanimivem, a dokaj zapletenem postopku naj bi elita svetovnih gospodarskih teoretikov sestavila neke vrste »moralno obvezen«
mednarodni besednjak gospodarskih pojmov (izrazov, opredelitev), seveda le onih, glede katerih je sploh mogoče ustaliti enotno izrazoslovje ali opredelitve.¹ Ta hvalevredna pobuda pa je žal samo še predlog. Zato bo pač treba z izrazoslovno neenotnostjo in navzkrižjem v teoretični gospodarski vedi računati še nekaj časa.

2. Danes je zaradi splošne in vedno razsežnejše državne vposegalne prakse v gospodarsko življenje posebno privlačen predmet preučevanja in zanimanja vprašanje »gospodarstva po načrtu«
ali »načrtnega gospodarstva«. In prav na tem aktualnem vprašanju se nazorno kaže velik pomen enotnega gospodarskega izrazoslovja za pravilno in točno razumevanje in razlaganje gospodarskih dejstev ali neprilike, ki jih more povzročiti neizčiščeno in neenotno izrazoslovje.

Francozi ločijo naslednje pojme oz. izraze, ki posegajo v to snov: »Économie planifiée«, »économie collectiviste«
(ali »collectivisée») in »économie dirigée«.

¹ Glej poročilo v »Revue Economique Internationale«, julij 1938, str. 169 in sl.

Italijani rabijo pojme »economia planista« (ali »planificata«), »economia collectivista«, »economia programmatica« in »economia regolata«. Nemci govore o »Kollektivwirtschaft« in o »Planwirtschaft«. Slovenci pa pravimo »kolektivistično narodno gospodarstvo« in »načrtno narodno gospodarstvo«.

Vprašanje, ki se vsiljuje, je v tem, koliko različnih stvarnosti ali teoretičnih razložitev predstavlja to trojno ali dvojno izrazoslovje in ali nastajajoče slovensko izrazoslovje zadovoljivo pokriva te različne stvarnosti in teoretične pojme.

3. Že v skupnem etimološkem izvoru je podana edinstvo glede pojma ali izraza »kolektivističnega gospodarstva«. Vsakdo ve, da gre tu za gospodarsko stvarnost (USSR) ali za nauk in teorijo o narodnem gospodarskem sestavu, v katerem je načelno in na splošno uveljavljena kolektivna (državna) last vsaj proizvodnih sredstev, enotno kolektivno vodstvo vsaj proizvodnega procesa in kot notranje nujna posledica obeh teh danosti obstoj enotnega kolektivnega gospodarskega načrta, ki vnaprej za bolj ali manj dolga razdobja (petletke) določi vsaj vsa bistvena razmerja (količinsko, kakovostno, časovno) sestavin te poenotene gospodarske celokupnosti in njene ga procesa.

Težave pa nastopijo, ko gre za opredelitev ostalih dveh pojmov: »économie planifiée« in »économie dirigée« (economia regolata, economia programmatica). Zdi se pa, da je vsaj v grobem dosežena edinstvo in jasnost, kar se tiče vsebine pojma »économie planifiée«. Gotovo pri Francozih in Italijanih ne bo gospodarskega teoretika, ki bi ugovarjal, da je pojem »économie planifiée« vzporeden pojmu kolektivističnega narodnega gospodarstva. Dočim pojem »kolektivističen« daje predvsem poudarek pravnim premisi (kolektivizacija lastnine proizvodnih sredstev) in sociološki posledici (privedba socialne raznoternosti na socialno nivelizacijo — vsaj naučno) takega poenoteno skupnostnega narodnega gospodarjenja, pa naj bi pojem »économie planifiée« izražal predvsem tehnično vodstveni način in funkcionalno načelo takega gospodarjenja. Torej dva pojma za zgolj teoretično razločena vidika ene in iste stvarnosti, enega in istega naučnega stremljenja, enega in istega teoretičnega sestava.

4. Naš problem smo tako skrčili na potrebo objasnitve francoskega pojma »économie dirigée«, italijanskih pojmov »economia regolata« in »economia programmatica«, nemškega pojma »Planwirtschaft« in verjetno po nemškem izrazu

povzetega slovenskega »načrtnega gospodarstva« ali »gospodarstva po načrtu«.

Ko francoski gospodarstveniki govore o »économie dirigée«, ne mislijo pri tem na načelno kolektivistično gospodarski sestav, pa tudi ne na kateri koli apriorno naučni gospodarski sestav poleg naučno-liberalnega, naučno-kolektivističnega in naučno-korporativnega narodnogospodarskega sestava. S tem izrazom bi hoteli izraziti skupne splošne črte, ki bi se dale odbrati iz sodobne skoraj splošne državno vposegovalne gospodarske stvarnosti na osnovi pozitivnega primerjalnega preučevanja poedinih bolj značilnih primerov te splošne resničnosti. Sovjetska Rusija, v zadnjem času pa tudi vedno bolj Nemčija v ta primerjalno-preučevalni okvir in v sledečo teoretično indukcijo ne vstopajo. Sovjetska Rusija zaradi svojega načelnega kolektivismizma, Nemčija pa zaradi mnenja, češ da kljub načelni oddaljenosti od naučnega kolektivismizma vedno bolj vstopa v svojevrsten praktičen kolektivism. Ne da bi se spuščali v upravičenost teh razločevanj, smo hoteli opozoriti le na značilnost n e n a u č n e g a izvora pojma »économie dirigée« in na teoretična prizadevanja, ki so v jedru razpravljanja o »économie dirigée«.

Znani sodobni francoski gospodarsko-teoretični in naučni elektik ali analitik G. Pirou podaja na osnovi lastnega pozitivno primerjalnega preučevanja in na podlagi primerjalne analize preučevalcev »économie dirigée« naslednjo opredelitev »économie dirigée«: »Sistem, ki zaupa javnim oblastem nalogo, urejevati po naravi neurejeno (kaotično) gospodarsko dejavnost in disciplinirati po naravi neustaljene cene.«²

Iz podane opredelitve je nedvoumno razvidno, da ne gre za isto stvar, kot v primeru kolektivističnega ali planističnega narodnega gospodarstva. V čem tiči bistvo razlike? Dočim je pri vseh opredelitvah kolektivističnega ali planističnega narodnogospodarskega sestava poudarek na kolektivizaciji lastnine proizvodnih sredstev ter na neposredno načrtnem dolgoročnem podrobnem določanju vseh glavnih razmerij med sestavinami poenotene ter osredotočene gospodarske celokupnosti, — govori opredelitev »économie dirigée« le o »urejevanju« same po sebi neurejene narodnogospodarske dejavnosti ter o »discipliniranju« samih po sebi neustaljenih cen.

Jedro vprašanja, se zdi, je torej postavljeno takole: Ali je mogoče

² Gaëtan Pirou, La crise du capitalisme, Paris, Sirey 1936, str. 68.

oblastveno »urejevati« gospodarsko dejavnost in »disciplinirati« cene, ne da bi se izvedla prej pravna premisa kolektivizacije vsaj proizvajalne lastnine in ne da bi se vsakokratno tržno načelo zamenjalo z dolgoročno načrtnim načelom? Praksa je, kot izgleda, na to vprašanje pritrdilno odgovorila: Danes imamo primere celo zelo sistematično oblastveno uravnavanih narodnih gospodarstev z oblastveno disciplino cen, v katerih pa še vedno živi osnovna pravna premisa zasebne lasti proizvajalnih sredstev, proste izbire dela in zasebne gospodarske pobude ter deluje bolj ali manj popolno tudi tržni mehanizem (n. pr. USA, Italija, Francija i. dr.). Teorija tu pač ne more drugega, kot to splošno vzporednost ugotoviti in nato to sovpadnost poskušati razložiti.

5. Lažje je ugotoviti splošnost nekega dejstva, težje ga je zadovoljivo razložiti. Skušajmo torej vsaj približno razložiti teoretično razliko med »kolektivistično-planističnim« in »zasebnim, toda urejevanim« narodnogospodarskim sestavom:

Dosedanje izkustveno dano vodilno in urejevalno načelo narodnogospodarskega življenja v zapadnem svetu po izločenju nekdanjega korporativnega reda je bilo v glavnem prosto tržno načelo. Razpršeni proizvajalci so proizvajali za v naprej nedoločen trg, na katerem so se ob vsakokratnem srečanju ponudnikov in povpraševalcev, sicer z večjimi ali manjšimi motnjami, ki sta jih povzročala razvojni skupinsko-organizatorni in gospodarsko-politični element, — ustanovljale cene surovin, polproizvodov, proizvodov in uslug. Tako v glavnem množično-samogibno ustanovljena cena je postala nato neke vrste samogibni uravnavalec razsežnosti in intenzivnosti narodnogospodarske dejavnosti. Vse je šlo kljub še do danes teoretično ne dovolj zadovoljivo razloženemu pojavu »cikličnega valovanja« dovolj dobro, dokler ni vrsta okoliščin (nagli tehnični napredek, koncentracija, skupinska organizacija, monopoli, gospodarska in socialna politika itd.) te proste tržno-gospodarske samogibnosti začela znatno motiti. Kolektivne tvorbe, ki so se postopoma, a naglo razvijale predvsem na strani proizvajalnih kategorij, so pričele zavestno posegati v dotedanji samogibni proces. Nastajale so monopolne in polmonopolne cene, organizirana skupinska vskladiščenja, kolektivna omejevanja investicij in proizvajanja, kontingentiranja itd. Vse to se je vršilo predvsem na onih odsekih narodnega gospodarstva, na katerih prevladujejo kapitali in delovno osredotočenje (industrija, prevoz, ban-

karstvo, velika trgovina). Na teh odsekih gospodarjenje kmalu tudi iz narodnogospodarskega vidika ni bilo več neurejevano-samogibno, temveč že znatno zavestno skupinsko-urejevano.

Ne tako na onih odsekih, na katerih kapitali in osredotočenje delovnih moči igrajo manjšo vlogo (obrt, mala trgovina, kmetijstvo). Ti odseki so v glavnem ostali razpršeni ali skupinsko nepovezani. Iz tega osnovnega neskladja med organiziranim in neorganiziranim delom narodne proizvajalne dejavnosti je seveda sledila vrsta novih problemov. Na drugi strani pa je zgolj zasebno skupinsko interesno skupinsko uravnavanje na osredotočenih gospodarskih odsekih postajalo vedno manj skladno z interesi neorganizirane množice konsumentov. To dvojno neskladje je rodilo ali pospešilo nastajanje raznih oblik sindikalne in združne samopomoči. Na drugi strani pa so vse to in še drugi oziri silili javno oblast k vedno razsežnejšemu in intenzivnejšemu poseganju na gospodarsko področje (socialna politika, zaščitna politika, politika cen, nadzorstvo nad organiziranimi gospodarskimi bloki, kreditna politika, davčna politika v službi gospodarske in socialne politike, prevladovanje uravnavanih denarnih sestavov s postopnim oddaljevanjem od zlatih osnov itd.).³

Iz vsega tega je sledilo dvoje negativnih okoliščin, ki označujejo sodobno gospodarsko stvarnost: zavestno uveljavljanje skupinsko-interesnih vidikov večkrat na škodo skupne blaginje ter stopnjevana gospodarska indeterminacija (neopredeljivost) gospodarskih razmerij in cen zaradi neuravnoveženega zavestno-skupinskega poseganja v nekdanji množično-samogibni tržni mehanizem.

Stopnjevana oblastvena prisotnost v vedno bolj navzkrižnih gospodarskih razmerjih naj bi čim bolj paralizirala opisani dve glavni negativni okoliščini gospodarske sedanosti, v kateri se veliki gospodarski bloki srečujejo med seboj in z razpršenimi ter osamljenimi gospodarskimi enotami, poleg tega pa organizirano stoji in delujejo nasproti neorganizirani množici konsumentov.

6. K a k o naj javna oblast ta navzkrižja v sodobni gospodarski stvarnosti uredi in uravnovesi? Pokazalo se je, da je proces osredotočenja tako vključen v tehnični razvoj in v sodobno kolektivno-skupinsko psihologijo, da bi misel na

³ Gl. več o tem: Laufenburger, L'inter-vention de l'Etat en matière économique. Vol. IV. de l'Economie Politique. Paris. Librairie Génée de Droit 1939.

možnost kake naknadne oblastveno pospeševane ali celo oblastveno izvedene razpršitve in s tem zopetne ostvaritve pogoja za zadovoljive delovanje množično-samogibnega tržnega mehanizma bila prazna. Zaradi tega so se javne oblasti po različnih deželah z različnimi sredstvi in na različne načine lotile dela v naslednjih sorodnih smereh: Velike osredotočene bloke spraviti postopoma pod oko oblastvenega nadzorstva ali celo pozitivnega uravnavanja, na razpršenih odsekih pa pospeševati vzporedno osredotočenje. Nato pa obstoječe kolektivne odnose med velikimi gospodarskimi kategorijami čim bolj pravno urediti in ustaliti. V kolikor pa in kjer to pospeševanje in ustaljevanje kategorijsko-skupinske organizacije ne bi bilo mogoče ali ne bi zadovoljilo zasledovanega namena, pa naj bi kolektivno-tržno srečanje nadomestovali oblastveno določeni okvirni predpisi (minimalne mezde, maksimalne cene i. dr.).

Zdi se, da lahko ugotovimo s Perrouxem, da smo v zapadnem svetu priče stopnega prehoda iz razpršenega »kapitalizma malih enot« v osredotočeni organizirani »kapitalizem velikih enot«. ⁴ Gremo torej na eni strani po sami notranji razvojni nujnosti sodobnih narodno-gospodarskih struktur, na drugi strani pa zavestno-pospeševano naproti gospodarski stvarnosti, ki se približuje teoretičnemu sestavu dvostranskih monopolov.

In tu notri tiči pravi gordijski vozal našega vprašanja: ali taka gospodarska stvarnost velikih osredotočenih blokov, v kateri se poedina gospodarska razmerja pojavljajo med vzporednimi velikimi bloki, more zadovoljivo delovati po tržnem načelu ali ne?

7. Prišli smo do teorije o dvostranskem monopolu (Marchall, Edgeworth, Jannaccone, Masci, Perroux i. dr.). Ta teorija sklepa, da je v režimu dvostranskega monopola cena »gospodarsko« nedoločljiva, ako nimata oba zainteresirana bloka enake pogodbene moči in položaja (velik del sodobne kapitalistične stvarnosti). Je sicer en maksimum (ponudnik) in en minimum (povpraševalec), a povsem od stvarne pogodbene moči in spretnosti enega in drugega kolektivnega pogodbenika bo odvisno, kje, na kateri točki med tema dvema navadno znatno oddaljenima tečajema se bo ustalila konkretna kolektivno-pogodbena cena. Ako pa je začetni

pogodbeni položaj in moč obeh strani enak, potem je po sklepanju teorije mogoče na osnovi poznanja obeh tečajev z matematično metodo ugotoviti tri možna sečišča. Na enem se bo ustanovila kolektivno-pogodbena cena. Z aplikacijo pogojnih premis za delovanje gospodarske stvarnosti v smislu pozitivnega zaključka teorije o dvostranskem monopolu bi torej bila premagana glavna težava sodobne gospodarske stvarnosti: tržna indeterminacija (gospodarska neopredeljivost), ki da je vzrok negotovosti in neustaljenosti sodobnega gospodarskega življenja.

Gotovo je, da bodo v tej zapleteni sodobni gospodarski stvarnosti z notranje-razvojno in zunanje-pospeševano tendenco k organiziranemu »kapitalizmu velikih enot« zaenkrat še zelo redki odseki, na katerih bi organizirani kolektivno-tržni mehanizem deloval že v smislu točne gospodarske določljivosti dvostransko-monopolne cene, kot to predvideva teorija o dvostranskem monopolu. Ostvaritev zahtevane dvostranske enakostne pravne premise je ena glavnih bodočih nalog gospodarske politike. Seveda bo ta, kot to že kažejo nekatera dejstva (n. pr. francoski žitni monopol, francoski in italijanski zakon o disciplini cen i. dr.), verjetno v mnogih primerih, kjer to narekujejo posebni socialnopolitični ali nacionalnopolitični razlogi, šla še dalje in cono pogodbene opredeljivosti dvostransko monopolne cene še pravno-politično zožila. ⁵

⁵ Na moderno teorijo o dvostranskem monopolu se opirajo različne naučne korporativne smeri. Korporativizem se sklicuje na notranjenaravni razvoj sodobne gospodarske stvarnosti v »kapitalizem velikih enot«. To samolastno notranjo razvojno tendenco gospodarskega življenja hoče korporativizem postopoma urediti in ustaliti in s tem odpraviti tržno indeterminacijo »kapitalizma velikih enot« z zgolj zasebno-skupinskimi nameni in oblikami. V ta namen hoče korporativizem obstoječo stvarnost organiziranih gospodarskih in socialnih kategorij sistematično razmejiti in razčleniti ter nato povezati v skupen organsko izgrajen javnopravni korporativni sestav. Temu hoče izročiti vlogo tržne organizacije v smislu teorije o dvostranskem monopolu in velik del splošne oblastvene gospodarskopolitične dejavnosti — seveda vse v hierarhičnem zapovrstju suverene države. Tako misli korporativizem, da je mogoče odpraviti zle posledice sedanje zasebno-skupinske gospodarske organizacije, obenem pa zaustaviti nevarnost, ki preti gospodarskemu življenju

⁴ Francois Perroux, Capitalisme et Communauté de Travail, Paris Sirey 1938, str. 181 in sl.

Važno je le to, da med obema poloma nek določljiv pogodbeni prostor obstoja. Vse dotlej namreč, dokler obstoja več avtonomnih proizvajalnih središč in s tem nasprotujoči si različni interesi — vse dotlej so dani vsi bistveni pogoji za obstoj in delovanje tržnega mehanizma.⁶ Novejša teorija je pokazala, da ni bistvena ona razlika, ki loči liberalno individualistični kapitalizem (razpršeni »kapitalizem malih enot«) od monopolnega (osredotočeni »kapitalizem velikih enot«), temveč ona, ki leži med tržnim gospodarstvom in gospodarstvom brez trga.⁷

8. Sedaj se zdi, da ni več težko razčistiti še preostali del našega izrazoslovnega vprašanja:

Ako se pojma »trg« in »načrt« izključujeta, ako namreč pojem »trg« razumemo v tem, kar ima bistvene ga, pojem »načrt« pa kot totalni narodnogospodarski vodilni in izvrševalni princip ter regulator, ki naj v celoti nadomesti funkcijo trga v narodnem gospodarstvu, — potem je jasno, da nemški izraz »Planwirtschaft« in verjetno po njem povzet slovenski izraz »načrtno gospodarstvo« ali »gospodarstvo po načrtu« ne moreta označevati oblastveno uravnane gospodarstva z organiziranim trgom, temveč le kolektivističnoplanično narodnogospodarsko stvarnost, teorijo ali doktrino brez trga. Slej ko prej pa ostane deloma nerazčiščen italijanski izraz »economia programmatica«, ker se lahko raztežno razume. Ker pa je pojem »program« bistveno ohlapnejši kot pojem »načrt«, zato bi se končno tudi »economia programmatica« dala spraviti v sklad s pojmom »uravnane gospodarstva z organiziranim trgom«. Tržno načelo sicer a priori že iz svojega bistva izključuje »načrt«, ker ta z dolgoročnim vnaprejšnjim določanjem gospodarskih razmerij odpravlja vsako sled tržnega načela. Ne mogli bi pa z isto gotovostjo reči, da uravnano narodno gospodarstvo z organiziranim trgom a priori izključuje možnost in skladnost »programov« z bistvom svojega delovanja. Slo bo predvsem za večje ali manjše programe, narekovane predvsem iz nacionalnopolitičnega vidi-

od naraščajoče neposredno-birokratične etatizacije gospodarskih opravil.

Več o tem vprašanju glej: Dr. Ciril Žebot, Korporativno narodno gospodarstvo, Družba sv. Mohorja, Celje 1939, str. 275 in sl.

⁶ F. Perroux, op. cit. str. 203.

⁷ F. Perroux, v spremnih mislih h knjigi: Dr. Ciril Žebot, Korporativno narodno gospodarstvo.

ka (n. pr. iz prevelike gostote agrarne prebivalstva in iz bodočih demografskih perspektiv pogojeno pospeševanje industrializacije agrarnih držav in pod.), pa tudi za ožje medkategorijske pogodbene »programe«. Vidimo pa takoj važno razliko: v primeru »programov« gre le za vnaprejšnje aproksimativno predvidenje in pospeševanje investicij, ne pa za načrtno vnaprejšnje dolgoročno strogo določanje vsakodnevne gospodarske dejavnosti same.

Prijbimo trdno:

a) **Tržno gospodarstvo** v širokem smislu je ono, ki sloni in deluje na predpostavki različnosti gospodarsko-proizvajalnih središč, različnosti interesov in torej na pravi premisi pluralistične posesti proizvajalnih sredstev. Gospodarska razmerja se ustanavljajo po mehanizmu vsakokratnega srečanja vsaj dveh činiteljev, ki po naravi konkretnega gospodarskega razmerja stopata v medsebojni tržni odnos, katerega pravni značaj je bistveno pogodben.

b) **Načrtno gospodarstvo** pa je ono, ki sloni na predpostavki edinstvene pravno osredotočene lastnine in posesti proizvajalnih sredstev in na domnevi istovetnosti interesov. Zaradi tega so gospodarska razmerja dolgoročno vnaprej določena v enotnem podrobnem gospodarskem načrtu, ki ga izdelata državnogospodarski generalni štab in prevaja v stvarnost potom hierarhičnega upravnega sestava podložnih izvršilnih organov na osnovi povelj.

Ker ni videti, da bi slovenski preučevalci »načrtnega gospodarstva« imeli v mislih naučni ali teoretični sestav resničnega kolektivistično-načrtnega gospodarstva brez trga, in da ne bi prišlo do nezaželenega mešanja tako bistveno različnih zamisli, zato menimo, da kaže izraz »načrtno gospodarstvo« ali »gospodarstvo po načrtu« opustiti, ker niti etimološko, niti smiselno ne ustreza vsebini pojma, ki bi ga hotel v slovenskem prevodu označevati.

Zdi se, da gre pri strokovno podkovanih preučevalcih za razpravljanja o »économie dirigée« (»economia regulata«). Zato bi vsekakor kazalo »načrtno gospodarstvo« nadomestiti z izrazom »uravnano gospodarstvo«. To namreč ne izključuje tržnega načela, ki je do sedaj edino preizkušeno sposobno merilo gospodarskega računa in obenem edini izkustveno dani tehnični način, ki je v skladu z načelom vsaj osnovne človeške svobode.

Dr. Ciril Žebot.

V oceno smo prejeli:

Od Družbe sv. Mohorja v Celju:
Redno izdanje za l. 1940:

1. Koledar za l. 1940.
2. Večernice 92 zv.: Fr. Bevk, Pravica do življenja.
3. Dr. F. Jaklič, Jezus, dobri pastir.
4. Dr. J. Mal, Zgodovina slovenskega naroda, zv. 16.
5. Življenje svetnikov, zv. 14.

Knjige za doplačilo:

1. Jože Smrdu, Krašenje cerkva.
2. Dr. Fr. Detela, Zbrani spisi IV. zv.: Trojka. Uredil J. Šolar.
3. Ruske pravljice.
4. Bordeaux-Anžič, Strah pred življenjem.
5. Hugon Turk, O zdravju in boleznih domačih živali.

Mohorjeva Občna zgodovina. Drugi zvezek: Stari Grki. Spisal Anton Sovre. Izdala in založila Družba sv. Mohorja. 1939.

France Mesesnel, Janez in Jurij Šubic. Ljubljana. 1939. Založba Ivan Grohar. Knjižnica Narodne galerije III. 4°. Str. 258, 17 prilog v barvah, 135 slik med besedilom

Publikacije Leonove družbe:

Občni zbor Leonove družbe je cene za nekatere svoje publikacije znatno znižal. Odslej se prodajajo po teh cenah:

- Slovenci v desetletju 1918—1928.** Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Uredil dr. Josip Mal. Str. 776. Cena broš. 100 Din, vez. 124 Din.
- Dr. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku.** I. knjiga broš. 100 Din, vez. 120 Din (razprodana); II. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din; III. knjiga broš. 120 Din, vez. 140 Din; IV. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din; V. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din. — Kdor kupi vse knjige naenkrat, dobi še 20% popusta od cele vsote.
- Dr. Jos. Gruden, Slovenski župani,** broš. à 8 Din.
- Dr. Jos. Gruden, Cerkevne razmere med Slovenci v XV. stol. in ustanovitve ljubljanske škofije,** à 25 Din.
- Dr. M. Opeka, Rimski verzi,** à 10 Din.
- Paul Bourget-Kopitar, Zmisel smrti,** à 20 Din.
- Bazin-Iz. Cankar, Gruda umira,** à 30 Din.
- Baar-Hybašek, Zadnja pravda,** à 20 Din.
- P. St. Škrabec, Jezikovni spisi, snopič** à 5 Din.
- Dr. P. Blaznik, Kolonizacija selške doline,** à 30 Din.
- Dr. A. Gosar, Kriza moderne demokracije,** à 3 Din.
- Dr. A. Breclj, Seksualni problem,** à 3 Din.
- Dr. Kolarič, Miklošič,** à 3 Din.
- Dr. R. Andrejka, Selški predniki J. E. Kreka,** à 20 Din.

V komisiji pri Novi založbi:

- Dr. A. Gosar, Poljedelska statistika,** à 3 Din.
- Fr. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo,** à 24 Din.
- E. Bojc, Slomšek, naš duhovni vrtnar,** à 6 Din.
- Okrožnica Casti Connubii,** à 4 Din.

Naročniki »Časa« dobijo vse knjige 25% ceneje. Naročila naj se pošiljajo na upravo »Časa«, Ljubljana, Miklošičeva c. 7/L (Prosvetna zveza).